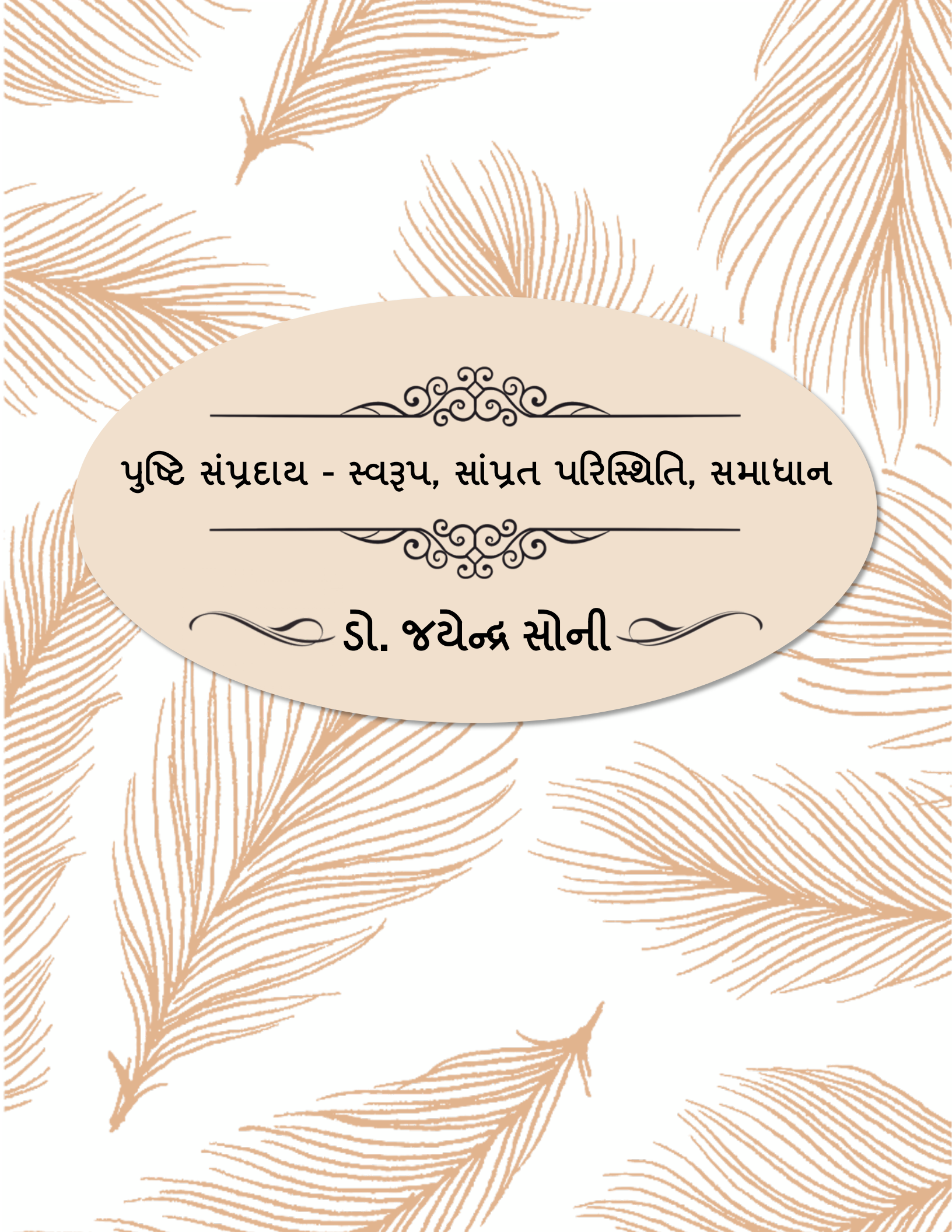

પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન

ડૉ. જયેન્દ્ર સોની

પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન

("પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન" was one of Dr. Jayendrabhai Soni's message segments which was delivered on mediums like Whatsapp groups and his Facebook account. Here is a collated document of all the messages related to this segment.)

શિક્ષાસાગર, આજના ઉત્સવ નાયકથી શિક્ષા ગ્રહણ કરીએ

એક વિશેષ ચિંતન -

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧) *****

વર્તમાન મા પુષ્ટિમાર્ગીય અનુયાયીઓ મા એવી ભ્રમણા પ્રવર્તે છે કે 'પુષ્ટિમાર્ગ' એક 'ભક્તિમાર્ગ' છે, તદર્થ તેમાં 'જ્ઞાન' ની કોઈ જ આવશ્યકતા નથી. તેથી, માત્ર 'ભક્તિ' ના નામથી જે પ્રકારના વિવિધ મનોરથો, ભાગવત-સપ્તાહો-વિભિન્ન ચરિત્ર કથાઓ ઇત્યાદિ જે વિભિન્ન જાહેર કાર્યક્રમો આયોજિત કરવામાં આવે છે, તેમાં સમ્મિલિત થવાથી, તેમાં (વિત્તજા સેવા ના નામથી) આર્થિક યોગદાન આપવાથી અથવા હવેલીમાં દર્શન - ભેટ કરવાથી, કે કથા / પ્રવચન શ્રવણ કરવાથી શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા નિર્દિષ્ટ 'પુષ્ટિભક્તિ' સિદ્ધ થઈ જાય છે, અને તેના દ્વારા પુષ્ટિફલ રૂપ ભગવદ-પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

જો આપણે સાચા અર્થમાં 'પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ' છીએ, શ્રીમહાપ્રભુજીને આપણા ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા છે, અને પુષ્ટિમાર્ગ ને અપનાવી કોઈ વિશિષ્ટ ફલપ્રાપ્તિ ની અપેક્ષા સેવીએ છીએ, તો આ વિશે ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે.

જરા શાંતિ થી વિચારીએ !

શ્રીમહાપ્રભુજી નો અંતિમ ગ્રંથ છે - "શિક્ષાશ્લોકી", જેના દ્વારા આપશ્રીએ અંતિમ ઉપદેશ રૂપે પોતાના પુત્રો / શિષ્યોને 'શિક્ષણ - જ્ઞાન' આપ્યું છે. તેવીજ રીતે શિક્ષાસાગર એવા શ્રીહરિરાયજી નો વિશિષ્ટ ગ્રંથ છે - "શિક્ષાપત્ર", જેના દ્વારા આપે પોતાના લઘુ ભ્રાતા ના નિમિત્ત થી પુષ્ટિમાર્ગ ને અનુસરવા ઇચ્છતા વલ્લભીયજનોને તદ્વિષયક સિદ્ધાંતો સમજાવી 'જ્ઞાન' આપ્યું છે. શ્રીગુસાઈજીએ પણ "સેવાશિક્ષા" ગ્રંથ દ્વારા સેવા વિષયક 'શિક્ષણ' જ આપ્યું છે. દશદિગંતવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ નવ લાખ શ્લોકો ના વિપુલ સાહિત્ય ની રચના કરી હોવાનું કહેવાય છે, જેનો આશય શ્રી મહાપ્રભુજીના ગ્રંથો ને વિસ્તાર થી સમજાવવાનો છે, તેથી તેનું 'જ્ઞાન' આવશ્યક છે. સ્વયં શ્રીમહાપ્રભુજીએ સમગ્ર શાસ્રો નું દોહન કરી અનેક પ્રકીર્ણ ગ્રંથો દ્વારા પોતાના સિદ્ધાંતો સમજાવ્યા છે. સ્વાભાવીક છે કે એ ગ્રંથો ની રચનાનો આશય આ માર્ગને અનુસારનારા અનુયાયીઓ ને સંપ્રદાય નું જ્ઞાન આપવા સિવાય અન્ય શું હોઈ શકે ?

મોટા ભાગના પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવો એમ માનતા હોય છે કે ઘરમાં યથાસંભવ મિશ્રીભોગની નૈમિત્તિક (token) સેવા કરવાથી અથવા સાર્વજનિક મંદિરો (હવેલી) માં ભેટ ધરી આર્થિક યોગદાન દ્વારા વિત્તજા સેવા કરવાથી શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા ઉપદેશિત 'કૃષ્ણસેવા' ની આજ્ઞાનું પાલન થઈ જાય છે, અને એજ 'પુષ્ટિભક્તિ' છે.

પરંતુ આ માન્યતા ભુલભરેલી છે, ગેરમાર્ગે દોરનારી છે. જે કોઈ આ પ્રકાર નો ઉપદેશ આપે છે તેઓ હકીકત માં અનુયાયીઓને ભ્રમિત કરી રહ્યા છે, કારણકે સ્વયં શ્રી મહાપ્રભુજી સ્પષ્ટપણે નિબંધ ગ્રંથ માં ખુલાસો કરે છે કે "શાસ્ત્રોને (આપશ્રીના ગ્રંથોને) સારી રીતે જાણીને મન-વચન-દેહથી કૃષ્ણસેવા કરવી જોઈએ" (શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણ). અર્થાત કૃષ્ણસેવા કરવા માટે શાસ્ત્રો / ગ્રંથો નું જ્ઞાન હોવું અનિવાર્ય છે.

શ્રી મહાપ્રભુજીએ 'પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ' નું પ્રવર્તન કર્યું છે નહીં કે માત્ર 'સેવામાર્ગ' નું. આપશ્રીએ 'ભક્તિ' ની વ્યાખ્યા આપી છે - "ભગવાન ના માહાત્મ્યજ્ઞાન પૂર્વક તેમનામાં સુદૃઢ, સર્વતોધિક સ્નેહ હોવો તેને ભક્તિ કહેવાય" (શાસ્ત્રાર્થ નિબંધ) - અર્થાત ભક્તિના બે આવશ્યક અંગ બતાવ્યા છે - 'ભગવાન નું માહાત્મ્યજ્ઞાન' અને 'તેમના પ્રત્યે પ્રેમ'. આપશ્રી સમજાવે છે કે "....જ્ઞાન સહિત પ્રેમવડે શ્રવણાદિ સાધનથી જો ભગવાનને ભજવામા આવે તો તે ભક્તિમાર્ગ માં ઉત્તમ છે. શાસ્ત્ર જ્ઞાન ના અભાવ માં પ્રેમથી પણ ભજન કરે તો તે મધ્યમ છે, ઉત્કટ પ્રેમ ન હોય તો તે હીન છે, પ્રેમ અને જ્ઞાન બન્ને ન હોય તો શ્રવણાદિ પાપનાશક છે પણ તેને 'ભક્તિ' કહી શકાય નહીં" (શા.પ્ર. પ્રકાશ કા.૧૦૧-૧૦૨).

આથી સમજી શકાય છે કે 'જ્ઞાન' એ 'ભક્તિ' ની પૂર્વાશ્યકતા છે.

ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ,સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૨) *****

જો પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના સિદ્ધાંતો ની સાચી સમજ વીના માત્ર દેખાડેલી, વિના સોચે-સમજે, આ માર્ગ નું અનુસરણ કરવા માં આવે તો તે માત્ર અંધાનુકરણ (blind following) કહેવાય, જેનું યથાર્થ નિર્દેશન પરમ વિદુષી નિ. લી. પુ. ગો. શ્રી ઇંદિરાબેટીજી મહોદયાશ્રીએ થોડા વર્ષ પૂર્વે એક જાહેર પ્રવચન માં કર્યું હતું.

આપે કહેલું કે -"લોકો એક ઘેટા ની પાછળ બીજું જાય, બીજા ની પાછળ ત્રિજું જાય, એમ ઘેટાની માફક બધા ચાલી રહ્યા છે, ક્યાં જવાના છે, શું કરવાના છે, ચરેચર શ્રીમહાપ્રભુજીના માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છે કે જુદા જ રસ્તે દોડી રહ્યા છે, કોઈને ખબર નથી." આમ કહી આપશ્રીએ પ્રશ્ન કર્યો હતો - "ચરેચર અર્થમાં શું આપણે પુષ્ટિમાર્ગ ના ફોલોઅર્સ છીએ ? Are we following પુષ્ટિમાર્ગ or something else ?". (જન્મભૂમિ, મુમ્બઈ, તા. ૬-૧૧-૨૦૧૨).

કેટલું વાસ્તવિક અવલોકન છે આપશ્રીનું ! હકીકત માં વર્તમાનમાં પ્રવર્તિ રહેલ પુષ્ટિ સંપ્રદાય નું આ સ્વરૂપ છે.

અન્ય પ્રત્યેક સમ્પ્રદાયો માં અનુયાયી વર્ગ ને જે તે ધર્મો ના ધર્મ ગુરુઓ પોતાના અનુયાયીઓ ને ધર્મ / સંપ્રદાય વિષયક પદ્ધતિસર નું શિક્ષણ / જ્ઞાન આપે છે, અથવા તદ્વિષયક શિક્ષણ આપવાની સુયોગ્ય સુવ્યવસ્થા કરવા માં આવેલી હોય છે. સંપ્રદાય ને અનુસરણ કરનારા પણ પોતાની આસ્થા મુજબ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરવી આવશ્યક સમજતા હોય છે, જેથી તેઓ પોતાના ધર્મ નું સારીરીતે પાલન કરી શકે.

પરંતુ 'પુષ્ટિ સંપ્રદાય' માં મોટાભાગે પરંપરાનુગત અથવા દેખાડેલી અનુકરણ કરવા ની પ્રણાલી પ્રચલિત છે, સુવ્યવસ્થિત પ્રશિક્ષણ ના આયોજન નો અભાવ છે, જેના કારણે અનુયાયી વર્ગ ને પાયાનું સાચું સૈદ્ધાંતિક જ્ઞાન ઉપલબ્ધ થતું નથી. બ્રહ્મસંબંધ ની દીક્ષા આપ્યા પહેલાં કે પછી ભાગ્યેજ દીક્ષાદાતાને તેના ગામ્ભીર્ય વિશે બોધ આપવામાં આવે છે, કે તેના કર્તવ્ય વિશે જણાવવામાં આવે છે. દીક્ષા લેનાર ને તેના તાત્પર્ય

ની વાસ્તવિક સમજ શાયદ જ હોય છે.

ए साचु છે કે ધર્મ શ્રદ્ધા નો વિષય છે, પરંતુ મુલભૂત જ્ઞાન ના અભાવ માં તે માત્ર 'અંધશ્રદ્ધા' બનીને રહી જાય છે. તેના અનેક દુષ્પરિણામ આવી શકે છે, જે આપણે વર્તમાન મા ઘટતી ઘટનાઓ થી સમજી શકીએ છીએ. કહેવાતા ગુરુઓ નિજી સ્વાર્થવશ કૌભાંડો કરતા હોય છે. શ્રીમહાપ્રભુજી તેથીજ આજ્ઞા કરે છે - "પાખંડ પ્રચુરે લોકે કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ".(કૃષ્ણાશ્રય).

કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાય નું અનુસરણ સ્વાર્થપૂર્તિ, અન્ય પ્રયોજન કે આડંબર રૂપ હોઈ શકતું નથી, પરંતુ તેનો હેતુ જીવન નો ઉત્કર્ષ કરવા નો હોય છે. કોઈ યાદે 'કર્મમાર્ગ' ને અનુસરતો હોય કે 'જ્ઞાન માર્ગ' ને અથવા કોઈ અન્ય પ્રકારની ઉપાસના / આરાધના કે ભક્તિ કરતો હોય, તેનો હેતુ અલૌકિક - મોક્ષાદિ ફલપ્રાપ્તિ / ભગવદ સાક્ષાત્કાર નો હોય છે. તેનો હેતુ લૌકિક ફલ પ્રાપ્તિ હોઈ શકે નહીં. પ્રત્યેક ધર્મ નો હેતુ જીવન નો આધ્યાત્મિક ઉત્કર્ષ જ હોય છે.

તેવીજ રીતે 'પુષ્ટિભક્તિ' નો હેતુ પણ સ્પષ્ટતયા 'ભગવદ પ્રાપ્તિ' છે, "ભગવાનેવ ફલમ", આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે (પુ. પ્ર. મ.ભેદ). તે ફલપ્રાપ્તિ માટે અપનાવેલી સાધના પ્રણાલી માં / પોતાના આચરણમા આપણી સંપૂર્ણ નિષ્ઠા હોવી આવશ્યક છે. સ્વયં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે "નિષ્ઠાના અભાવમાં કોઈપણ જાતનું ફલ મળતું નથી. નિષ્ઠા માત્ર વાતોથી કે તરંગો થી નહીં પરંતુ શાસ્ત્રોના સાધનો થી પ્રકટ થવી જોઈએ" (નિબંધ- શા.પ્ર. ૧૮) ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૩) *****

શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છેકે ભગવાને આ સૃષ્ટિની રચના નિજ લીલાર્થ કરી છે. તદર્થ તેમાં પુષ્ટિ, પ્રવાહ, મર્યાદા તેમજ મિશ્ર પ્રકૃતિવાળા વિભિન્ન જીવો પ્રકટ કર્યા છે, જેમની રુચિ, અધિકાર અને ફલ જુદા જુદા છે. તેથી પ્રત્યેક જીવ ની પ્રવૃત્તિ, આસ્થા ભિન્ન ભિન્ન હોવી સ્વાભાવિક છે. બધાજ જીવો પુષ્ટિમાર્ગીય હોઈ શકતા નથી. સર્વ નું ગંતવ્ય સમાન હોઈ શકતું નથી. કેટલાક પ્રવાહી / મર્યાદા જીવો પણ વિશિષ્ટ સંયોગોના કારણે પુષ્ટિમાર્ગની ધારામાં આવી શકે છે, જેઓ વિના લગાવ કે નિષ્ઠા પુષ્ટિમાર્ગીય ગતિવિધિઓનું દેખાદેખી અનુસરણ કરતા હોય છે.

આ ચિંતન તેવાં જીવોના સન્દર્ભ માં નથી, કેમકે જેમનું વરણ ભગવાને પ્રવાહી કે મર્યાદા જીવો તરીકે કર્યું છે, તેમાં પ્રવાહી જીવોને તો તેમના અધિકાર મુજબ કોઈ ધાર્મિક આસ્થા ન પણ હોય, અને મર્યાદા જીવો ની રુચિ વિભિન્ન દેવી- દેવતાઓની ઉપાસનામાં કે અન્ય ધાર્મિક ઉપક્રમોમા હોઈ શકે છે, તદર્થ પુષ્ટિમાર્ગના નામે પણ તેવી પ્રવૃત્તિ થતી હોય, તેની આલોચના કરવાનું પણ પ્રયોજન નથી.

પરંતુ જે જીવો નું વરણ ભગવાને પુષ્ટિજીવ તરીકે કર્યું હોય અને જેઓ સમાનપણે પોતાને પુષ્ટિમાર્ગીય હોવાનું માની, પુષ્ટિમાર્ગ નું અનુસરણ કરી શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા નિર્દિષ્ટ ભક્તિપથ પર અગ્રેસર થઈ પુષ્ટિભક્તિ કરવા અને તેના થકી ભગવદ-પ્રાપ્તિ નું ધ્યેય ધરાવે છે, તેવા સૌ વલ્લભીયજનોએ પુષ્ટિમાર્ગ નું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ અને વર્તમાન પરિસ્થિતિ મા પુષ્ટિસંપ્રદાય નું જે સ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તદ્વિવિષયક ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરવો અત્યાવશ્યક છે. તેજ આ ચર્ચા નો હેતુ છે.

આ આલેખ દ્વારા નતો કોઈ વ્યક્તિવિશેષ ની, આચાર્યશ્રીની કે કોઈ પ્રણાલી ની આલોચના કે ટિકા

કરવાનું પ્રયોજન છે, ન કોઈ ના વિશિષ્ટ વિચારોને પ્રસ્તુત કરવાનો ઉદ્દેશ્ય છે. હેતુ માત્ર વર્તમાન માં પુષ્ટિસંપ્રદાય મા દૃષ્ટિગોચર થઈ રહેલ વિસંગતિઓ પર સુજ્ઞ વાંચકો નું ધ્યાનાકર્ષિત કરવાનો છે, કારણકે મને શ્રીમદાચાર્યચરણ માં, આપશ્રીના તત્ત્વદર્શીય તેમજ ધર્મદર્શીય સિદ્ધાંતો મા સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા / નિષ્ઠા છે. મારું મંતવ્ય છે કે સાડા પાંચ સદીયો થી અક્ષુણ્ણ રહેલાં આ દિવ્ય સંપ્રદાય ની ગરિમા યથાવત જઠ્ઠવાઈ રહે તે જોવાનું ઉત્તરદાયિત્વ "શ્રીવલ્લભ" જેમને વલ્લભ છે, તેવી સમસ્ત વલ્લભીય સૃષ્ટિ નું છે. હું પળ એ વલ્લભીયસૃષ્ટિ ના અભિન્ન અંગ એવા નાદસૃષ્ટિનો અંશ છું, અને તદર્થ આ સંપ્રદાયને શ્રીમહાપ્રભજી ની એવમ મારા દીક્ષાદાતા ગુરુ / અન્ય વલ્લભકુલ આચાર્યોની કૃપાથી હું જે રીતે સમજ્યો છું, તેને અભિવ્યક્ત કરવા નું મારું કર્તવ્ય સમજુ છે, જેને વિનમ્રભાવે સદૈન્ય અત્રે પ્રસ્તુત કરુ છું. ક્રમશઃ : (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય નું સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધન"

***** (૪) *****

* પુષ્ટિસંપ્રદાય ની આધારશિલા *

આઠમી શતાબ્દિમાં પ્રાદુર્ભૂત આદિ-શંકરાચાર્યજીએ કરેલી વેદાન્ત ની વ્યાખ્યાના આધારે, તત્કાલીન પ્રવર્તિત શૂન્યવાદ નું નિરસન કરી, મનુષ્યજીવન ના ઉત્કર્ષ માટે તેમણે પ્રતિપાદિત જ્ઞાનમૂલક 'કેવલાદ્વૈત' ની દાર્શનિક વિચારધારા પછી નવમી શતાબ્દીથી સમગ્ર ભારતમા વિવિધ 'ભક્તિ સમ્પ્રદાયો' અસ્તિત્વમાં આવ્યા હતાં. એ સમ્પ્રદાયો દ્વારા 'મોક્ષપ્રાપ્તિ' અથવા 'ભગવદ સાક્ષાત્કાર' માટે જ્ઞાન ના વિકલ્પ રૂપે 'ભક્તિ' ની વિશિષ્ટતા ને ડાઘાગર કરી, વિશેષતઃ 'કૃષ્ણ ભક્તિ' નો વ્યાપક પ્રચાર થયો હતો.

અગિયારમી શતાબ્દીમાં શ્રીરામાનુજાચાર્યે 'વિશિષ્ટાદૈત વાદ' ની દાર્શનિક વિચારધારા પ્રતિપાદિત કરી, તદન્તર્ગત 'શ્રી સંપ્રદાય' સ્થાપ્યો અને વેદાદિ શાસ્ત્રોમા વર્ણિત ઉપાસના ને 'ભક્તિ' સ્વરૂપે પ્રવર્તિત કરી તેનો બહોલો પ્રચાર કર્યો. દક્ષિણ મા થઈ ગયેલાં 'આલવાર સંતો' આનું પ્રમાણ છે.

તે પછી તેમના અનુગામી આચાર્યો દ્વારા બીજા ત્રણ 'ભક્તિ સમ્પ્રદાયો' સ્થપાયા છે. બારમી શતાબ્દીમાં શ્રીમદ્વાચાર્ય દ્વારા 'બ્રહ્મ સમ્પ્રદાય', શ્રી નિમ્બાર્કાચાર્ય દ્વારા 'સનક સંપ્રદાય' અને શ્રી વિષ્ણુસ્વામી દ્વારા 'રૂદ્ર સંપ્રદાય'. એ ત્રણેય સમ્પ્રદાયો મા વિશેષતઃ કોઈક રૂપે કૃષ્ણભક્તિ નું પ્રાધાન્ય હતું .

પ્રત્યેક આચાર્યે વેદાદિ શાસ્ત્રો પર આધારિત, બ્રહ્મસૂત્રો પર સ્વતંત્રપણે ભાષ્ય ની રચના કરી, પોતાના દાર્શનિક સિદ્ધાન્તો ના આધારે 'જીવ, જગત, જગદીશ ના સ્વરૂપ ને સમજાવ્યા છે, તેમજ 'પરમ તત્ત્વ'ને પામવા માટે વિભિન્ન સાધના પ્રણાલિઓ પ્રવર્તિત કરી છે.

તત્પશ્ચાત પંદરમી શતાબ્દી માં શ્રીકૃષ્ણ ના મુખાર્વિન્દ સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી નો પ્રાદુર્ભાવ થયો, જેમણે વિષ્ણુસ્વામી દ્વારા પ્રવર્તિત રૂદ્ર સંપ્રદાય ની પરંપરા અંતર્ગત, બ્રહ્મસૂત્રો પર પોતાનું સ્વતંત્ર ભાષ્ય - 'અણુભાષ્ય' રચી વેદ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્રો અને ભાગવત, એ 'પ્રમાણચતુષ્ટય' ની એકવચ્ચતાના આધારે 'શુદ્ધાદ્વૈત વાદ' ની દાર્શનિક વિચારધારા પ્રતિપાદિત કરી, તદન્તર્ગત અન્ય પુરોગામી આચાર્યોએ પ્રવર્તિત કરેલી શાસ્ત્રોક્ત ભક્તિ - ' વિહિતા ભક્તિ' થી વિલક્ષણ 'પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ' ના વિશિષ્ટ સંપ્રદાય નું પ્રવર્તન કર્યું છે જે "પુષ્ટિ સંપ્રદાય" અથવા "વલ્લભ સંપ્રદાય" ના નામથી જાણીતો છે. ક્રમશઃ :

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૫) *****

પુષ્ટિ સંપ્રદાયની આધારશિલા (ચાલૂ)

.....

'પુષ્ટિ' શબ્દ નો અર્થ છે - 'કૃપા'. ભગવાન ની પ્રાપ્તિ માટે સ્વયં તેમની કૃપા જ જે સંપ્રદાય નું અવલંબન છે, તે 'પુષ્ટિ સંપ્રદાય'. કઠોપનિષદ માં વિધાન છે - "નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્ય, ન મેધયા, ન બહુના શ્રુતેન. યમે વૈશ વૃણુતે તેન લભ્ય", અર્થાત પરમાત્મા નતો પ્રવચનોં થી પ્રાપ્ત થાય છે, ન બુદ્ધિથી, કે ન ઘણી કથાઓ ના શ્રવણ માત્રથી, પરંતુ પરમાત્મા સ્વયં જેનુ વરણ કરે એટલેકે જેના પર પોતાની કૃપા વરસાવે તેને મલે. ઉપનિષદ નું આ વચન શ્રીવલ્લભાચાર્યજી દ્વારા પ્રવર્તિત 'પુષ્ટિ સંપ્રદાય' નો મૂલાધાર છે.

આ સંપ્રદાય ની 'સાધના પ્રણાલી' સારસ્વત કલ્પમા કૃષ્ણાવતાર સમયે વ્રજ ની ગોપીકાઓએ જે રીતે નિર્ગુણ ભક્તિ દ્વારા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પ્રાપ્ત કર્યા હતાં, જે માર્ગ પર ચાલી તેઓ ભગવાન ની અહેતુકી કૃપા ના અધિકારી બન્યા હતા, તે 'પુષ્ટિમાર્ગ' પર આધારિત છે. તદર્થ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ગોપીજનોને પુષ્ટિમાર્ગ ના 'ગુરુ' બતાવે છે. "કૌંડિન્યો ગોપિકા પ્રોક્તા ગુરવઃ" (સં.નિર્ણય -૮). આ માર્ગ નો મૂલમંત્ર છે - "સેવા રીત પ્રીત વ્રજજનકી". જે પ્રકારે પ્રીતિપૂર્વક ની સેવા થી વ્રજભક્તોએ પ્રભૂને રિઝવ્યા હતા તે રીત પુષ્ટિ સંપ્રદાય ની આધારશિલા છે. ગોપીજનોના જેવો પ્રભુમાં નિષ્કામ પ્રેમ હોવો એ આ સંપ્રદાય ના અનુસરણ માટેની મુલભુત આવશ્યકતા છે. આ સંપ્રદાય નો આચાર છે - "સગુણ - સાકાર સ્વરૂપ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ની નિર્ગુણ ભક્તિ, તેમની બિનશર્તી સંપૂર્ણ શરણાગતિ સ્વીકારી અનન્યતા પૂર્વકનું સમર્પિત જીવન".

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ પોતાના 'કૃષ્ણાશ્રય' ગ્રંથ માં કહ્યુ છે તેમ કલિયુગમાં ભગવદ પ્રાપ્તિના શાસ્ત્રોક્ત વિભિન્ન માર્ગો કારણત નિવડે તેમ નથી રહ્યા, કારણકે તે માટે આવશ્યક ષડ અંગો - દેશ, કાલ, દ્રવ્ય, કર્તા, કર્મ, મન્ત્ર શુદ્ધ રહ્યા નથી, સર્વત્ર પાખંડ નું સામ્રાજ્ય પ્રસરેલું છે, લોકો પાપાસક્ત થયેલા છે, તીર્થસ્થાનો પણ દૂષિત થયેલા છે, એવી વિષમ પરિસ્થિતિ મા માત્ર 'શ્રીકૃષ્ણ' ના અનન્ય આશ્રયથી જ મનુષ્ય નું ઉત્કર્ષ થઈ શકે છે, તે પરમ ગતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

તદર્થ, સ્વયં ભગવાન ની ઇચ્છા થીજ દૈવીજીવોના ઉદ્ધારાર્થે સાડા પાંચસો વર્ષ પૂર્વે મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી નું ભૂતલ પર પ્રાકટ્ય થયું હતું.

ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૬) *****

પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના પ્રસ્થાપક - પ્રવર્તક

.....

શ્રીમહાપ્રભુજી ના દ્વિતિય આત્મજ પ્રભુચરણ શ્રી ગુસાંઈજી શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં સમજાવે છે - "દયયા નિજ મહાત્મ્યમ કારિણ્યં પ્રકટમ્ હરિઃ, વાણ્યા યદા તદા સ્વાસ્ય, પ્રાદુરભુતં ચકાર હિ", અર્થાત 'સ્વયં

ભગવાને પોતાની ઇચ્છાથી જ પોતાના માહાત્મ્યને વાળી દ્વારા પ્રકટ કરવા માટે પોતાના મુખારવિંદને શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વરૂપે પ્રકટ કર્યા છે'..(સર્વોત્તમજી - ૩).

તદનુસાર ભાગવદ વદનાવતાર શ્રીમહાપ્રભુજીએ અનેક જન્મોથી ભટકી રહેલા દૈવીજીવો નો ઉદ્ધાર કરવા, શાસ્ત્રોક્ત ભક્તિમાર્ગ - મર્યાદામાર્ગ થી ભિન્ન, 'પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ' નો, 'પૃથક શરણમાર્ગ' 'પુષ્ટિ સંપ્રદાય' ના નામે પ્રસ્થાપિત - પ્રવર્તિત કર્યો છે. તદન્તર્ગત તેમણે ઉપદેશેલી સાધના પ્રણાલી 'પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ' કહેવાય છે. પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ નો આધાર તેમની દાર્શનિક વિચારધારા 'શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ' (અખંડ બ્રહ્મવાદ) છે. અર્થાત 'શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ' શ્રીમહાપ્રભુજી નો 'વિચાર પક્ષ' છે, જ્યારે 'પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ' તેમનો 'આચાર પક્ષ' છે. તે બન્ને પરસ્પરાશ્રિત છે. તેથી તે બન્ને જાણવા, સમજવા, અને આચરણ માં મુકવા જરૂરી છે.

માટેજ પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના મૂર્ધન્ય આચાર્ય પુ. ગો. શ્રીશ્યામમનોહરજી મહારાજશ્રી લખે છે - "સાકાર બ્રહ્મવાદ કે બિના હમારી પુષ્ટિભક્તિ કે અંધશ્રદ્ધા મેં બદલ જાને કી સંભાવના હૈ, તથા પુષ્ટિભક્તિ કે બિના સાકાર બ્રહ્મવાદી દૃષ્ટિ હમારે પંગુ વિશ્વાસ કી દ્યોતક હોગી. અતઃ આવશ્યકતા હૈ પુષ્ટિભક્તિ કે માર્ગ પર સાકાર બ્રહ્મવાદી દૃષ્ટિ સે સંપન્ન હોકર ચલને કી".(સાકાર બ્રહ્મવાદ - પે.૧૯).

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના દાર્શનિક સિદ્ધાંતો મનઘડંત નથી પરંતુ ભગવદ શાસ્ત્રો ના ઠોસ આધાર રૂપ શબ્દ પ્રમાણો ના ની એકવાક્યતા પર ઘડવામાં જાવ્યા હોવાની સ્પષ્ટતા કરતાં તેમણે પોતાના નિબંધ ગ્રન્થ ના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણ માં કહ્યુ છે - "વેદાઃ શ્રીકૃષ્ણ વાક્યાનિ વ્યાસસૂત્રાણિ ચૈવહિ, સમાધિભાષા વ્યાસસ્ય પ્રમાણં તત્ત્વચતુષ્ટયં", અર્થાત -સમગ્ર વેદ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્રો અને શ્રીમદ ભાગવત ના વચનો ની એકવાક્યતાના આધારે તેમણે પોતાના સિદ્ધાંતો આ ગ્રન્થ માં આલેખ્યા છે. તેમાં શ્રી મહાપ્રભુજીએ જીવ-જગત-જગદીશ ની તત્ત્વદર્શીય વાસ્તવિકતા સમજાવી પુષ્ટિજીવ ના ઉત્કર્ષ માટે સાધન અને ફલ ની મીમાંસા પ્રસ્તુત કરી છે. તદુપરાન્ત 'ષોડશગ્રંથો' નામે પ્રસિદ્ધ સોઠ લઘુ ગ્રંથો માં તેમણે આ સંપ્રદાય ના અનુયાયીને પુષ્ટિપથ પર ચાલવા માટે મૂલભૂત પાયારૂપ બાબતો - ભક્તિ, શરણાગતિ, સમર્પણ અને સેવા ના સિદ્ધાન્તોની વિસ્તારપૂર્વક સમજ આપી છે. તદ્વિષયક સિદ્ધાંતો જાણવા, સમજવા અને તેનું અનુસરણ કરવું પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ ના પથિક માટે અનિવાર્ય છે. ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૭) *****

સંપ્રદાય ના પ્રસ્થાપક- પ્રવર્તક (ચાલૂ)

.....

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ના દ્વિતીય પુત્ર ભગવદ સ્વરૂપ શ્રીગુસાઈજી શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીએ પણ પોતાના પિતૃચરણ ની વિચારધારાને અનુમોદિત કરતા અનેક ગ્રં 'પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ' ના દાર્શનિક પક્ષને સમજાવવા 'વિદ્વનમંડન' આદિ ગ્રંથો ની રચના કરી છે. તેમણે આ સંપ્રદાય ની સાધનાપ્રણાલી નો અનેકવિધ વિસ્તાર કરી તદ્વિષયક તેના હાર્દ ને ભક્તિહંસ, ભક્તિહેતુ નિર્ણયઃ સેવાશિક્ષા આદિ ગ્રંથો દ્વારા સમજાવ્યા છે. તદર્થ તેમને પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના 'સહ-સંસ્થાપક' માનાવામાં આવે છે.

તેમના પછી દિવ્ય ભગવદ ગુણો થી વિભુષિત તેમના સાત પુત્રો તેમજ તેમના વિદ્વાન વંશજો - શ્રી હરિરાયજી એવં શ્રીપુરુષોત્તમજી જેવા અદ્વિતીય મહાનુભાવોએ શ્રીમહાપ્રભુજી તથા શ્રીગુસાઈજી ના

દૂર્બોધ સિદ્ધાંતોને સરલતાથી સમજાવવા અનેક ટીકા - વિવૃત્તિ / વાદ ગ્રંથો ની રચના કરી છે. તેના દ્વારા આ સંપ્રદાય ના મુલભૂત વિચારોને આસાનિથી સમજી શકાય છે.

કોઇપણ સંપ્રદાય ના પ્રવર્તન / અનુસરણ માટે તેના પ્રવર્તક આચાર્યો દ્વારા ચાર પ્રકારે ઉપદેશ દેવો આવશ્યક હોય છે - ૧. તત્ત્વોપદેશ, અર્થાત તેના તત્ત્વદર્શીય વિચારો, ૨. સિદ્ધાંતોપદેશ, અર્થાત શાસ્ત્રીય પ્રમાણો ના આધારે ઘડાયેલા સિદ્ધાંતો ની સમજ, ૩. વ્યવહારોપદેશ, અર્થાત તે સિદ્ધાંતો નુ વ્યવહારમા આચરણ કેમ કરવુ જોઇએ તેનો ખૂલાસો, અને ૪. ફલોપદેશ એટલે તેસંપ્રદાય ના અનુસરણ થી થનારી ફલપ્રાપ્તિ.

શ્રીમહાપ્રભુજી તેમજ તેમના અનુગામી આચાર્યોએ પણ પોતાના વિભિન્ન ગ્રંથો દ્વારા આ ચાર પ્રકારના ઉપદેશ આપવામાં આવ્યા છે જેનાથી સંપ્રદાય ના અનુયાયી વલ્લભીય વૈષ્ણવો સંપ્રદાય નું યથાર્થ રૂપમા અનુસરણ કરી પોતાના ગંતવ્ય ને પ્રાપ્ત કરી શકે. તે માટે અનુયાયીગણે આ ઉપદેશોને ગ્રહણ કરવા માટે આચાર્યોના વિવિધ ગ્રંથો નું અધ્યયન કરવું આવશ્યક છે. જો આ ગ્રંથો દ્વારા સાચી સમજ કેળવવામાં ન આવે તો ગેરમાર્ગે દોરવાઈ જવાની પૂરી સંભાવના છે, વિશેષતઃ વર્તમાન યુગમાં, કારણકે સ્વયં શ્રી મહાપ્રભુજી કહે છે - "પાખંડ પ્રચુરે લોકે કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ". ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૮) *****

"સંપ્રદાય ના સ્થાપક - પ્રવર્તક" (ચાલુ)

શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્ર માં શ્રી ગુસાઈંજીએ શ્રીમહાપ્રભુજી નું એક નામ "ગુરુ" બતાવ્યું છે. આ નામનું તાત્પર્ય એ છે કે શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાના દ્વારા પ્રવર્તિત / ઉપદિષ્ટ પુષ્ટિ સંપ્રદાય નું ફલ આપવા માટે સક્ષમ છે. જેવીરીતે શ્રીકપિલદેવજી સાંખ્ય દર્શન ના ઉપદેશક હોવાથીજ તેના ફલદાતા હતાં, તેથી તે માર્ગ ના 'ગુરુ' હતાં, તેમ શ્રીમહાપ્રભુજી પુષ્ટિસંપ્રદાય ના 'ગુરુ' છે, કારણકે તેઓ આ સંપ્રદાય ના અનુયાયીઓ ને ભાગવત-પ્રાપ્તિ રૂપ ફલદાન કરવા નું સામર્થ્ય ધરાવે છે. તદર્થે દશદિગંતવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ ખુલાસો કર્યો છે કે પુષ્ટિમાર્ગ ના સમસ્ત અનુયાયીઓ ના એક માત્ર ગુરુ શ્રીમહાપ્રભુજી જ છે, અને સમસ્ત શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યો 'ગુરુદ્વાર' છે. ગુરુદ્વાર નું તાત્પર્ય છે -તેમના થકી શ્રીમહાપ્રભુજી વર્તમાન માં, અનવતાર કાલ માં પણ પોતાનું ભગવત પ્રેરિત પુષ્ટિજીવો ના ઉદ્ધાર નું કાર્ય કરી રહ્યા છે.

તેવીજ રીતે શ્રીસર્વોત્તમજી માં શ્રીગુસાઈંજીએ બીજુ એક વિશિષ્ટ નામ આપ્યું છે - "સ્વવંશે સ્થાપિતાશેષ સ્વમાહત્મ્ય:". આ નામ નો અર્થ સર્વોત્તમજીની વિવૃત્તિ મા સમજાવતા શ્રીગુસાઈંજી ના ચતુર્થ લાલાજી શ્રીગોકુલનાથજી સ્પષ્ટતા કરતાં કહે છે કે આ નામ માં 'વંશ' શબ્દ નો અર્થ 'પુત્ર' છે. અર્થાત શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતાનું અશેષ માહાત્મ્ય શ્રીગુસાઈંજી મા સ્થાપિત કર્યું છે.

આ વાત નું અનુમોદન વાર્તા-સાહિત્ય મા પણ પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યાં શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વયં પોતાના પ્રિય સેવક દામોદરદાસ હરસાનીજી ને આજ્ઞા કરે છે કે શ્રીગુસાઈંજી પોતાનું જ સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણ થી સ્પષ્ટ થાય છે કે શ્રીગુસાઈંજી માં જ શ્રીમહાપ્રભુજી નું માહાત્મ્ય વિદ્યમાન હતું. શ્રીમહાપ્રભુજી માં એવું અલૌકિક સામર્થ્ય છે કે પોતે અનવતાર કાલમાં પણ પોતે નિજવંશ માં બીરાજી ભગવદ આજ્ઞાનુસાર વર્તમાન

મા પુષ્ટિજીવોને શરણે લઈ તેમને બ્રહ્મસંબંધ કરાવે છે, અને સેવાર્થે ભગવદ વિગ્રહ પધારવે છે. સંપ્રદાય વિષયક માર્ગદર્શન પણ આપ પોતાના વિભિન્ન ગ્રંથો માં વાંગમય સ્વરૂપે બીરાજી આપે છે. અર્થાત વર્તમાન માં પણ શ્રીમહાપ્રભુજી દૈવીજીવો ના ઉદ્ધાર નું કાર્ય પરોક્ષમાં કરી રહ્યા છે.ક્રમશઃ :..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૯) *****

"સંપ્રદાયના પ્રસ્થાપક - પ્રવર્તક" (ચાલુ)

.....

તદર્થ જ પુષ્ટિ સંપ્રદાય માં અન્ય સમ્પ્રદાયો માં પ્રવર્તિત 'શિષ્ય-પરંપરા' થી ભિન્ન 'વંશ પરંપરા' પ્રચલિત છે, કારણકે સંપ્રદાય ના મૂળ પ્રવર્તક ભગવાદાવતાર શ્રીમહાપ્રભુજી વર્તમાન માં પણ પોતેજ નિજ સામાર્થ્યથી પોતાના વંશજ દ્વારા ભગવાદાજ્ઞાનુસાર સંપ્રદાય ના અનુયાયી ને બ્રહ્મસંબંધ મન્ત્ર ની દીક્ષા આપી આત્મનિવેદન કરાવે છે, તેમને ભગવદ સ્વરૂપ પધરાવી, 'કૃષ્ણસેવા' માં પ્રવૃત્ત કરે છે.

તેથી વર્તમાન માં શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યશ્રીઓ દ્વારા અપાતી અષ્ટાક્ષર કે બ્રહ્મસંબંધ મન્ત્ર ની દીક્ષા તેઓ શ્રીમહાપ્રભુજી ની કાની થી આપે છે, પોતાના સ્વતન્ત્ર સામાર્થ્ય કે અધિકાર થી નહીં. અર્થાત, તે દીક્ષાઓ વાસ્તવમાં પરોક્ષ માં સ્વયં શ્રીમહાપ્રભુજી જ પોતાના વંશજ દ્વારા આપે છે. આ હકીકત થી દીક્ષાદાતા આચાર્યશ્રી પણ પરિચિત હોય છે, ભલે તેની સ્પષ્ટતા કરવા માં ન આવતી હોય. આમ અનુયાયી કોઈપણ વલ્લભકુલ આચાર્યશ્રી દ્વારા દીક્ષા ગ્રહણ કરે, વાસ્તવ માં દીક્ષાર્થી ના 'ગુરુ' સ્વયં શ્રીમહાપ્રભુજી જ બને છે. તદર્થ શ્રી પુરુષોત્તમજી કહે છે તેમ દીક્ષાદાતા આચાર્યશ્રી 'ગુરુદ્વાર' ગણાય છે, કારણકે તેઓ ના દ્વારાજ દીક્ષાર્થિનો સમ્બન્ધ ગુરુ શ્રીમહાપ્રભુજી સાથે થાય છે. તદર્થ જ પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યો નું મહત્વ છે.

અગાઉ કહેલા પુર્વાચાર્યો ના વચનો ના પ્રમાણોના આધારે સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય છે કે પુષ્ટિમાર્ગ ના ગુરુ માત્ર શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ છે અને તેમના અનાવતાર કાલ માં તેઓ તેમણે સ્થાપેલા સંપ્રદાય નું વહન પોતાના વંશજો ના માધ્યમ થી કરી રહ્યા છે, તદર્થ અનુયાયીજનો નો દીક્ષાદાતા વલ્લભકુલ માં ગુરુભાવ વલ્લભવત હોવો આવશ્યક છે, નહીંકે તેમને વ્યક્તિગત સ્વરૂપે ગુરુ સમજાવા જોઈએ. આપણે દીક્ષાદાતા આચાર્યશ્રીમા શ્રીવલ્લભ સ્વરૂપ નો ભાવ રાખીનેજ તેમના દર્શન - ચરણસ્પર્શ આદિ કરવા જોઈએ, જેથી આપણી દૃષ્ટિમાં સદાય શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ હૃદયસ્થ થાય અને દીક્ષાદાતામાં વ્યક્તિગત રૂપે ગુરુ હોવાની ભ્રમણા ન થાય.

જ્યારે કોઈ પણ વલ્લભકુલ આચાર્યશ્રી દ્વારા દીક્ષા ગ્રહણ કરવા છતાં ગુરુ પદે શ્રીમહાપ્રભુજીનેજ આપણે સ્વીકારીએ ત્યારે તેમનાથી દીક્ષિત થયેલી સમગ્ર વૈષ્ણવ સૃષ્ટિ માત્ર "વલ્લભીય સૃષ્ટિ" જ કહેવાય, બધાય અનુયાયી શ્રીમહાપ્રભુજી ના સેવક જ ગણાય, નહીં કે વિભિન્ન આચાર્યો ના, અથવા તેમની ભિન્ન ભિન્ન સૃષ્ટિ, જેમ વર્તમાન માં કહેવામાં આવે છે. આ પ્રકારનો વાસ્તવિક દૃષ્ટિકોણ કેળવવો, સમગ્ર પુષ્ટિ સંપ્રદાય ની અખંડિતતા અને એકતા જાળવી રાખવા માટે યથાર્થ અભિગમ છે. ક્રમશઃ :..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૦) *****

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના મુલભુત સિદ્ધાન્ત"

પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના અનુસરણ માટે આવશ્યક 'તત્વોપદેશ - સિદ્ધાંતોપદેશ - વ્યવહારોપદેશ - ફલોપદેશ' આપવા માટે તેના સ્થાપક-પ્રવર્તક શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'પ્રમાણ ચતુષ્ટય' - ચાર શબ્દપ્રમાણો - વેદો, ભગવદ ગીતા, બ્રહ્મસૂત્રો, અને શ્રીમદ ભાગવત, ના આધારે પોતાની દાર્શનિક વિચારધારા - 'શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ' નું પ્રતિપાદન કરી તદન્તર્ગત 'પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ' ની સાધના પ્રણાલી નુ પ્રવર્તન કર્યુ છે.

તેમણે સ્વીકારેલા પ્રમાણો નો ઉલ્લેખ કરતાં પોતાના મહત્વના ગ્રંથ નિબંધ ના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણ ની શરુઆત માંજ આપ કહે છે - "વેદાઃ શ્રીકૃષ્ણ વાક્યાનિ, વ્યાસ સૂત્રાણિ ચૈવ હિ; સમાધિભાષા વ્યાસસ્ય પ્રમાણં તત્ત્વચતુષ્ટયં"

અન્ય આચાર્યો ના દાર્શનિક મંતવ્યો મુખ્યત્વે પ્રથમ ત્રણ શાસ્ત્રો ના આધારે પ્રસ્તુત કરવા માં આવ્યા છે, જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ ભાગવત ને ચતુર્થ પ્રમાણ તરીકે સ્વીકાર્યુ છે, કારણ કે તે 'સર્વ સંદેહવારક' શાસ્ત્ર છે. શાસ્ત્રની વાળી અટપટી હોઈ મનમા સંદેહ ઉત્પન્ન થવાની શક્યતા રહેલી હોય છે. તેથી તેમણે ખુલાસો કર્યો છે કે પ્રથમ પ્રમાણ મા કોઈ સંદેહ ઉત્પન્ન થાય તો તેનું નિરાકારણ તેના પછીના શાસ્ત્ર થી થઈ શકે છે. ભાગવત મા તો સર્વ બાબતો નું નિસ્સંદેહ સ્પષ્ટીકરણ પ્રાપ્ત થાય છે.

વઢી શ્રીમહાપ્રભુજીએ કોઈ એક જ શાસ્ત્ર ની પ્રમાણભૂતતા પર આધાર ન રાખતાં આ ચારેય શાસ્ત્રો ની એકવાક્યતા ના આધારે પોતાના સિદ્ધાન્તો પ્રતિપાદિત કર્યા છે. એજ કારણ છેકે છેલ્લા સાડા પાંચશો વર્ષ દરમ્યાન તેમની "શુદ્ધાદ્વૈત વિચારધારા" નું ઁંડન કોઈ અન્ય વિચારકે કર્યુ નથી.

તેનાથી વિપરીત, સુવિખ્યાત અર્વાચીન તત્ત્વચિંતક મહર્ષિ અરવિંદ ઘોષે વેદોપનિષદ ના સ્વતન્ત્ર અધ્યયન દ્વારા જે દાર્શનિક વિચારધારા પ્રસ્તુત કરી છે, તે શ્રીમહાપ્રભુજી ના શુદ્ધાદ્વૈત મત નું અનુમોદન કરે છે. અતઃ તેમણે કરેલી આજ્ઞાઓ ની મહત્તા સમજી શકાય છે. આ બાબત તેમણે પ્રવર્તિત કરેલા પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના અનુયાયી માટે ગર્વ લેવા જેવી છે.ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૧) *****

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના મુલભુત સિદ્ધાન્ત (ચાલુ)"

શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા પ્રવર્તિત 'પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ' અથવા 'પુષ્ટિમાર્ગ' નો આધાર, અને તેની સાધના પ્રણાલી ના મૂલ માં તેમની દાર્શનિક વિચારધારા "શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ" અથવા "સાકાર બ્રહ્મવાદ" છે. અતઃ જ્યાં સુધી તદ્વિષયક તેમનો 'સિદ્ધાન્ત પક્ષ' ન જાણિયે કે સમજીએ, ત્યાં સુધી આપણીઆ દિવ્ય સંપ્રદાય નું અનુસરણ કરવામાં પુરપુરી નિષ્ઠા બની શકતી નથી. તદર્થ એ મુલભુત સિદ્ધાંતોને સમાજવાની આવશ્યકતા ગણાય. શ્રીમહાપ્રભુજીએ "કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા" (સિ. મુ.) ને પોતાનો સિદ્ધાન્ત કહ્યો છે, તેની

પાછલ, શ્રીકૃષ્ણ ના સ્વરૂપ ની સર્વોપરિતા, અને સેવા ની આવશ્યકતા નું ઝૂંઝૂં રહસ્ય રહેલું છે. તેની પૃષ્ઠભૂમિ માં તેમણે સ્વીકારેલ શાસ્ત્રો ની પ્રમાણભૂતતા રહેલી છે, જેની જાણકારી અનુયાયિઓ માટે મહત્વની છે.

આ કારણે જ સ્વયં શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાના નિબંધ ગ્રંથ ના 'શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણ' ની શરૂઆત માંજ આજ્ઞા કરે છે - "શાસ્ત્રં અવગત્ય મનોવાગ્દેહૈઃ કૃષ્ણ સેવ્ય". અર્થાત શાસ્ત્રોને સારી રીતે સમજી ને મન-વચન-દેહ થી કૃષ્ણસેવા કરવી જોઈએ. આથી સમજી શકાય કે આપે કરેલી 'કૃષ્ણ સેવા' નું રહસ્ય તેમણે પોતાના વિભિન્ન ગ્રંથો માં આલેખ્યું છે, જે તેમને સ્વીકારેલા પ્રમાણ રૂપ શાસ્ત્રો નો નિર્ણય છે. આપણે મૂળ શાસ્ત્રો - વેદોપનિષદ નો અભ્યાસ ભલે ન કરી શકીએ, પરંતુ તેના આધારે આપશ્રી એ પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતો ની સમજ તો પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ. આપશ્રી ની આ આજ્ઞા સંપ્રદાય ના પ્રત્યેક અનુયાયી તેમજ ઉપદેશક ગુરુ માટે પળ શિરોધાર્ય હોવી જોઈએ, કારણકે અગાઉ કહ્યું તેમ સંપ્રદાય ના પ્રવર્તન તેમજ ફલાત્મક અનુસરણ માટે તત્વોપદેશ, તેમજ સિદ્ધાંતોપદેશ આદિ આપવા નું દાયિત્વ વર્તમાન મા શ્રીમહાપ્રભુજી ના અનાવતાર કાલમા ગુરુદ્વાર રૂપ તેમની બિન્દુસૃષ્ટિ - શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યો નું છે.

ઉપરોક્ત "શાસ્ત્રં અવગત્ય....." ની આજ્ઞા શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતાની સમગ્ર સૃષ્ટિ - વલ્લભીય સૃષ્ટિ ને અનુલક્ષી ને કરેલી હોઈ, તેમના તેમજ સંપ્રદાય ના સહ-સંસ્થાસ્પક એવા પ્રભુચરણ શ્રીગુણાંજી અને અન્ય પુર્વાચાર્યો ના ગ્રંથો નું અધ્યયન કરવું એ પુષ્ટિ સંપ્રદાય ને અનુસરીને ભગવદ પ્રાપ્તિ ની આકાંક્ષા સેવતા પ્રત્યેક વલ્લભીયજન માટે એક અનિવાર્ય કર્તવ્ય સમજવું જોઈએ.ક્રમશઃ..... (ડૉ.જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૨) *****

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના મુલભૂત સિદ્ધાન્ત (ચાલુ)"

.....

અગાઉ કહ્યું તેમ મહાપ્રભુ શ્રી વલ્લાભાચાર્યજી ના પ્રાકટ્ય પૂર્વે પળ અન્ય ભક્તિ-સંપ્રદાયો વિભિન્ન આચાર્યો - શ્રીરામનુજાચાર્ય આદિ દ્વારા પ્રવર્તિત કરવા માં આવેલા હતાં, અર્થાત અસ્તિત્વ માં હતાં. તે સંપ્રદાયો માં પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ની વિવિધ વિભૂતિઓ ની ભક્તિ / ઉપાસના કરવાની જુદી જુદી સાધના પ્રણાલિઓ નો નિર્દેશ કરવામાં આવેલો હતો જે શાસ્ત્ર ના વધાનો ના આધારે હતો, તેથી તેને 'વિહિતા ભક્તિ' કહેવામાં આવે છે, અને તે માર્ગો ને 'મર્યાદાભક્તિમાર્ગ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

મર્યાદાભક્તિમાર્ગ મુખ્યત્વે 'સકામ ભક્તિ' નો પ્રકાર છે જેમાં વિવિધ દેવી- દેવતાઓ ની આરાધના દ્વારા ભક્ત ની લૌકિક તેમજ સ્વર્ગાદિ સુખ પ્રાપ્તિની અનેક મનોકામના પૂર્ણ કરવા નો અથવા સંસાર ચક્રમાંથી મુક્તિ - મોક્ષ પ્રાપ્તિ નાઉદ્દેશ્ય રહેલા છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતાના 'પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા ભેદ' નામક ગ્રંથમાં સમજાવ્યું છે કે ભગવાને જે જીવો નું વરણ 'મર્યાદા જીવ' તરીકે કર્યું છે, તેમની મુક્તિ તે વિવિધ સંપ્રદાયો દ્વારા પ્રવર્તિત મર્યાદા ભક્તિ અથવા તદ્વિષયક ઘડાયેલી સાધના પ્રણાલીના અનુસરણ થી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

પરંતુ શ્રીમહાપ્રભુજી ના પ્રાદુર્ભાવ નો હેતુ કાંઈ જુદોજ હતો. ભગવાને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ સમયે જે જીવો નું વરણ 'પુષ્ટિજીવ' તરીકે કર્યું છે તેમાં તેમણે 'પુષ્ટિભક્તિ' નું બીજ રોપિત કર્યું હોય છે. તેવાં જીવોને ભગવાન પોતાની સેવા દ્વારા સ્વયં પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવવી ઇચ્છતા હોય છે. પરંતુ એવા પુષ્ટિજીવો

પણ અવિદ્યાગ્રસ્ત થવાથી પોતાના સાચા સ્વરૂપને ભૂલી જઈ હજારો વર્ષોથી વિભિન્ન યોનિઓમાં જન્મ-મરણ ના ચકરાવામાં ભ્રમ્યા કરે છે, તેમના ઉદ્ધારાર્થે, તેમને તેમના સ્વરૂપ નું જ્ઞાન કરાવી પુનઃ પ્રભુ સાથે જોડવા માટે, સ્વયં ભગવાનેજ પોતાના મુખાર્વિન્દ સ્વરૂપને શ્રીવલ્લભાચાર્યજી તરીકે અવતરિત કર્યા હોવાના અનેક પ્રમાણો પ્રાપ્ત થાય છે.

ભગવાન ના એ ઉદ્દેશ્ય ની પૂર્તિ માટે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ વેદાદિ શાસ્ત્રોના પ્રમાણો ના આધારે પોતાની "શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ" ની દાર્શનિક વિચારધારા પ્રતિપ્રાદિત કરી તદન્તર્ગત શ્રુતિ વચનો અને ગીતા-ભાગવત ની ભગવદ વાણી ને અનુસરી ભગવાન ની સ્વયં ની કૃપા દ્વારા ભગવત પ્રાપ્તિ નો વિલક્ષણ 'પ્રેમલક્ષણાભક્તિ' નો માર્ગ - 'પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ' પ્રવર્તિત કર્યો છે. આમ તેમના દ્વારા પ્રવર્તિત ભક્તિમાર્ગ, નો ઉદ્દેશ્ય સ્વયં પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ની પ્રાપ્તિ છે, જેને માટે તેમણે પોતાના સિદ્ધાંતો નું પ્રતિપાદન પોતાના વિવિધ ગ્રંથોમાં આલેખ્યું છે, જેના આધારે વર્તમાન માં પણ તેનું પાલન કરી પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ સંભવ બની શકે છે.

પોતાના જીવનકાલ દરમિયાન શ્રીમહાપ્રભુજીએ પુષ્ટિજીવોને શોધી શોધીને પોતાને શરણે લઈ, તેમનો ઉદ્ધાર કર્યા હોવાના પ્રમાણ ઇતિહાસ માં નોંધાયેલા છે. ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૩) *****

"પુષ્ટિસંપ્રદાય ના મુલભૂત સિદ્ધાંતો (ચાલુ)"

ઉપરોક્ત ભગવદ શાસ્ત્રો ના આધારે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ કલિયુગ ના જીવો ના ઉદ્ધાર માટે શાસ્ત્રોક્ત સાધનો પર અવલંબિત 'વિહિતા ભક્તિ' જેને 'મર્યાદા ભક્તિ' કહે છે, તેનાથી વિલક્ષણ પ્રેમલક્ષણાભક્તિ 'પુષ્ટિભક્તિ' નું પ્રતિપાદન કરી સર્વોચ્ચ 'પરમ તત્ત્વ શ્રીકૃષ્ણ' ની અનન્ય ભક્તિ નો ઉપદેશ આપ્યો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી નો 'શ્રીકૃષ્ણ' પ્રત્યે નો પક્ષપાત કોઈ સંકુચિત દૃષ્ટિકોણ થી નથી પરંતુ અર્થ-સમર છે, શાસ્ત્રોક્ત વિધાનો ના આધારે છે. તેમણે નિબંધ ગ્રંથ ની શરૂઆત માંજ ખુલાસો કરી બ્રહ્મ, પરમાત્મા અને ભગવાન એ વિભિન્ન શાસ્ત્રોમાં સંબોધાયેલા જુદા જુદા નામો માં તત્ત્વતઃ ભેદ નહીં હોવા નું સમજાવ્યું છે. જુદા જુદા સંદર્ભો માં પરમ તત્ત્વ ને શ્રુતિ (ઉપનિષદો) માં 'બ્રહ્મ', ગીતા આદિ સ્મૃતિ ગ્રંથો માં 'પરમાત્મા' અને ભાગવતાદિ પુરાણો માં 'ભગવાન' કહેવામાં આવ્યા છે. પરંતુ આ વિભિન્ન નામો વાસ્તવ માં પરાત્પર પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ માટે જ વાપરવા માં આવ્યા છે કેમકે ભાગવતે સ્પષ્ટતા કરતાં કહ્યું છે - "કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન સ્વયં". ગીતા માં પણ શ્રીકૃષ્ણ સ્વયં કહે છે કે "વેદશ્ચ સર્વેરહમેવ વેદ્યો" અર્થાત - 'વેદ માં (બ્રહ્મ તરીકે) મારૂં જ વર્ણન કરવા માં આવ્યું છે'. અનેક ઉપનિષદોમાં પણ અત્રા વાતની પરમાણુભૂતતા પ્રાપ્ત થાય છે. 'કૃષ્ણ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ થી પણ એ એક એવું તત્ત્વ છે જે 'સદાનંદ' છે. આનો સ્પષ્ટ અર્થ નહીં થાય કે 'કૃષ્ણ' કોઈક સામાન્ય દેવતા જ નથી પરંતુ આ જગતનું મૂળ કરણ રૂપ જે તત્ત્વ છે તેનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આવા અનેક શાસ્ત્ર વચનો થી શ્રીકૃષ્ણ પરમોચ્ચ તત્ત્વ - પૂર્ણ પુરુષોત્તમ હોવા નું સિદ્ધ છે. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી નું પ્રયોજન તે શ્રીકૃષ્ણ ની પ્રાપ્તિ કારાવવાનું હોવાથી તેઓ પોતાના 'પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા ભેદ' નામક

ગ્રન્થ માં નિર્દેશ કરે છે - "ભગવાનેવ ફલં".માત્ર ભગવાન અર્થાત 'કૃષ્ણ' જ ફલ છે, તેને પામવા એજ પુષ્ટિમાર્ગ નું લક્ષ છે. આ ઉદ્દેશ્ય ની પૂર્તિ માટેજ તેમણે "પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ" પ્રકટ કર્યો છે.

અનેક પ્રમાણો થી આ હકીકત સિદ્ધ છે કે જેવીરીતે અનેક પ્રદેશો ના રાજાઓ હોઈ શકે છે, તે સર્વે 'રાજા' જ કહેવાય છે, પરંતુ જે ચક્રવર્તી રાજા હોય છે, તે સર્વોપરિ હોય છે. બધા રાજાઓ તેના માતહત હોય છે, તેની આજ્ઞા મુજબ કાર્ય કરે છે. આવું જ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ નું છે. તેણે જ ભાગવતમાં વર્ણવેલા વિવિધ અવતારો ધારણ કર્યા છે, અર્થાત શ્રીકૃષ્ણ સ્વયં 'અવતારી' છે. ગીતા તેમજ ભાગવત માં આના અનેક પ્રમાણો ઉપલબ્ધ છે. વિભિન્ન દેવોની ઉપાસના ની ફલ પ્રાપ્તિ શ્રીકૃષ્ણ કરાવતાં હોવા ની સ્પષ્ટતા ગીતા મા કરવામાં આવી છે. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે - "જે શ્રદ્ધા વડે મનુષ્ય વિભિન્ન દેવતાઓ ની પૂજા કરે છે, તેમને પ્રાપ્ત થતું ઇચ્છિત ફલ તેઓ જ આપે છે" (ગીતા ૭/૨૨).

અગાઉ કહ્યું તેમ 'મર્યાદા ભક્તિમાર્ગ' માં ભગવાન ની કોઈ વિભૂતિ ની ઉપાસના કરવા માં આવે છે, જેના દ્વારા સ્વર્ગાદિ લૌકિક ફલ અથવા વિભિન્ન પ્રકાર ની સાયુજ્યાદિ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ભાગવત કહે છે - "એતે ચાંશ કલા પુંશઃ કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન સ્વયં". તેમ વિભિન્ન દેવતાઓ ભગવાન ના અંશ - કલા રૂપ હોવાથી તેમનામાં 'આનંદ' તત્ત્વ સિમિત માત્રા મા રહેલું છે. 'સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ ના વ્યાપક સ્વરૂપ 'અક્ષરબ્રહ્મ' નો આનંદ પણ ગણિતાનંદ છે, તેમ સમજાવતાં શ્રીમહાપ્રભુજી કૃષ્ણાશ્રય સ્તોત્ર માં કહે છે - "પ્રાકૃતાઃ સકલા દેવા ગણિતાનંદકં બૃહત, પૂર્ણાનંદો હરિસ્તસ્માત કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ".

ઉપરોક્ત સર્વ હકીકતો થી શ્રીમહાપ્રભુજી ના કૃષ્ણ વિશે ના "વિશિષ્ટ" ભાવ ને સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજી શકાય છે, જેથી તેમના 'અનન્યતા' ના મુદ્દા ને સમજવા માં સરલતા રહે.ક્રમશઃ
(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૪) *****

" પુષ્ટિસંપ્રદાય ના મુલભુત સિદ્ધાંતો (ચાલુ)"

.....

ઉપરોક્ત ભગવદ શાસ્ત્રો ના આધારે, કલિયુગ ના જીવો ના ઉદ્ધાર માટે શાસ્ત્રોક્ત સાધનો પર અવલંબિત 'વિહિતા ભક્તિ' જેને 'મર્યાદા ભક્તિ' કહે છે, તેનાથી વિલક્ષણ પ્રેમલક્ષણા 'પુષ્ટિભક્તિ' નુ પ્રતિપાદન કરી સર્વોચ્ચ પરમ તત્ત્વ શ્રીકૃષ્ણ ની અનન્ય ભક્તિ નો ઉપદેશ આપ્યો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી નો 'શ્રીકૃષ્ણ' પ્રત્યે નો પક્ષપાત કોઈ સંકુચિત દૃષ્ટિકોણ થી નથી પરંતુ અર્થ-સમર છે, શાસ્ત્રોક્ત વિધાનો ના આધારે છે. તેમણે નિબંધ ગ્રંથ ની શરુઆત માંજ ખુલાસો કરી બ્રહ્મ, પરમાત્મા અને ભગવાન એ વિભિન્ન શાસ્ત્રોમા સંબોધાયેલા જુદા જુદા નામો મા તત્ત્વતઃ ભેદ નહીં હોવા નું સમજાવ્યું છે. જુદા જુદા સંદર્ભો માં પરમ તત્ત્વ ને શ્રુતિ (ઉપનિષદો) માં 'બ્રહ્મ', ગીતા આદિ સ્મૃતિ ગ્રંથો માં 'પરમાત્મા' અને ભાગવતાદિ પુરાણો મા 'ભગવાન' કહેવામાં આવ્યા છે. પરંતુ આ વિભિન્ન નામો વાસ્તવ મા પરાત્પર પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ માટે જ વાપરવા મા આવ્યા છે કેમકે ભાગવતે સ્પષ્ટતા કરતાં કહ્યું છે -"કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન સ્વયં". ગીતા મા પણ શ્રીકૃષ્ણ સ્વયં કહે છે કે "વેદશ્ચ સર્વેરહમેવ વેદ્યો" અર્થાત - 'વેદ મા (બ્રહ્મ તરીકે) મારુજ વર્ણન કરવા માં આવ્યું છે'.

આવા અનેક શાસ્ત્ર વચનો થી શ્રીકૃષ્ણ પરમોચ્ચ તત્ત્વ - પૂર્ણ પુરુષોત્તમ હોવા નું સિદ્ધ છે. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી નું પ્રયોજન તે શ્રીકૃષ્ણ ની પ્રાપ્તિ કારાવવાનું હોવાથી તેઓ પોતાના 'પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા ભેદ' નામક ગ્રંથ માં નિર્દેશ કરેછે - "ભગવાનેવ ફલં".માત્ર ભગવાન અર્થાત 'કૃષ્ણ' જ ફલ છે, તેને પામવા એજ પુષ્ટિમાર્ગ નું લક્ષ છે. આ ઉદ્દેશ્ય ની પૂર્તિ માટેજ તેમણે "પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ" પ્રકટ કર્યો છે.

અનેક પ્રમાણો થી આ હકીકત સિદ્ધ છે કે જેવીરીતે અનેક પ્રદેશો ના રાજાઓ હોડ શકે છે, તે સર્વે 'રાજા' જ કહેવાય છે, પરંતુ જે ચક્રવર્તી રાજા હોય છે, તે સર્વોપરિ હોય છે. બધા રાજાઓ તેના માતહત હોય છે, તેની આજ્ઞા મુજબ કાર્ય કરે છે. આવું જ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ નું છે. તેણે જ વિવિધ અવતારો ધારણ કર્યા છે, અર્થાત શ્રીકૃષ્ણ સ્વયં અવતારી છે. ગીતા તેમજ ભાગવત માં આના અનેક પ્રમાણો ઉપલબ્ધ છે. વિભિન્ન દેવોની ઉપાસના નું ફલ પ્રાપ્તિ શ્રીકૃષ્ણ કરાવતાં હોવા ની સ્પષ્ટતા ગીતા મા કરવામાં આવી છે. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે - "જે શ્રદ્ધા વડે મનુષ્ય વિભિન્ન દેવતાઓ ની પૂજા કરે છે, તેમને પ્રાપ્ત થતું ઇચ્છિત ફલ તેઓ જ આપે છે" (ગીતા ૭/૨૨).

અગાઉ કહ્યું તેમ 'મર્યાદા ભક્તિમાર્ગ' માં ભગવાન ની કોઈ વિભૂતિ ની ઉપાસના કરવા માં આવે છે, જેના દ્વારા સ્વર્ગાદિ લૌકિક ફલ અથવા વિભિન્ન પ્રકાર ની સાયુજ્યાદિ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ભાગવત કહે છે - "એતે ચાંશ કલા પુંશઃ કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન સ્વયં". તેમ વિભિન્ન દેવતાઓ ભગવાન ના અંશ - કલા રૂપ હોવાથી તેમનામાં 'આનંદ' તત્ત્વ સિમિત માત્રા મા રહેલું છે. 'સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ ના વ્યાપક સ્વરૂપ 'અક્ષરબ્રહ્મ' નો આનંદ પણ ગણિતાનંદ છે, તેમ સમજાવતાં શ્રીમહાપ્રભુજી કૃષ્ણાશ્રય સ્તોત્ર માં કહે છે - "પ્રાકૃતાઃ સકલા દેવા ગણિતાનંદકં બૃહત, પૂર્ણાનંદો હરિસ્તસ્માત કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ".

આ સર્વ હકીકતો થી શ્રીમહાપ્રભુજી ના કૃષ્ણ વિશે ના "વિશિષ્ટ" ભાવ ને સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજી શકાય છે, જેથી તેમના 'અનન્યતા' ના મુદ્દા ને સમજવા માં સરલતા રહે.ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૫) *****

"પુષ્ટિસંપ્રદાય ના મુલભુત સિદ્ધાન્ત" (ચાલુ)

.....

ઉપરોક્ત પ્રમાણો થી સમજી શકાય છે કે 'પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ' મર્યાદામાર્ગ થી ન કેવલ સાધના ના દૃષ્ટિકોણ થી ભિન્ન છે, પરંતુ તેનો ફલ પ્રાપ્તિ નો હેતુ પણ સાક્ષાત પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ની પ્રાપ્તિ છે. તદર્થ મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્ય જીએ પ્રવર્તિત કરેલ પુષ્ટિ સંપ્રદાય ના અનુયાયિઓ ને માત્ર 'કૃષ્ણ ભક્તિ' નો ઉપદેશ કરતાં કહ્યું છે - "કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા" એ "મારો સિદ્ધાન્ત છે". (સિ. મુ. ૧). આ સિદ્ધાન્ત ની પૃથ્ઠભૂમિ માં સ્વયં પ્રભુ શ્રી જગન્નાથજી ની આજ્ઞા છે "એકં શાસ્ત્રં દેવકીપુત્રગીતં, એકો દેવો દેવકીપુત્ર એવ ; મંત્રાપ્યેકં તસ્ય નામાનિ યાની, કર્માપ્યેકં તસ્ય દેવસ્ય સેવા". (નિ. શા. પ્ર. ૩). ભગવાને પોતે "કૃષ્ણ સેવા" ને જીવ માત્ર નું મુખ્ય કર્તવ્ય બતાવ્યું છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી ચતુઃશ્લોકી ગ્રંથ માં પણ 'ધર્મ પૂરુષાર્થ' નો નિર્દેશ કરતા આજ્ઞા કરે છે "સર્વદા સર્વ ભાવેન ભજનીયો વ્રજાધિપઃ ; સ્વસ્યાયમેવ ધર્મો હિ નાન્યક્વાપિ કદાચન" (ચતુ. ૧). સર્વ ભાવ થી વ્રજાધિપ

શ્રીકૃષ્ણ ને સેવા, એજ પુષ્ટિજીવ નુ એક માત્ર કર્તવ્ય છે. તેના કારણ ની સ્પષ્ટતા તેમણે કરી છે કે - "પરં બ્રહ્મ તુ કૃષ્ણો હિ" (સિ. મુ.). તેઓ પોતે "શ્રીકૃષ્ણાસ્ય" - શ્રીકૃષ્ણ ના વદનાવતાર હોઈ આ સાતત્ય ને પ્રકટ કરે તે સમજી શકાય છે. પ્રભુચરણ શ્રીગુસાઈંજી એ આ હકીકત પર મ્હોર મારતા શ્રીમહાપ્રભુજી વિશે ખુલાસો કર્યો છે - "વસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવ". (વલ્લભાષ્ટકં -).

જો જ્ઞાનમાર્ગીય આચાર્ય, જેઓ કેવલ નિર્ગુણ-નિરાકાર બ્રહ્મ નેજ 'પરબ્રહ્મ' તરીકે ઓલખાવે છે તે શ્રીશંકરાચાર્યજી ના પટ્ટ શિષ્ય મધુસૂદન સરસ્વતી જો એમ કહે કે "કૃષ્ણાત્ પરં કિમપિ તત્ત્વમહં ન જાને", અર્થાત 'શ્રીકૃષ્ણ સિવાય અન્ય પરમતત્ત્વ શું હોય તે હું જાણતો નથી', તો માત્ર શ્રીકૃષ્ણ નેજ 'ભજનીય' કહેવા માં શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ના આશય ને સમજવો મુશ્કેલ ન થાય !. ભક્તિ સંપ્રદાય ના અન્ય સર્વે આચાર્યો ના મંતવ્યો પળ ગીતા- ઉપનિષદ્ ના અનેક પ્રમાણ-વચનો ના આધારે આ હકીકત નું અનુમોદન કરે છે.

પરબ્રહ્મ પરમાત્મા જ્યારે સાકાર સ્વરૂપ ધારણ કરી 'શ્રીકૃષ્ણ' સ્વરૂપે ભૂતલ પર પ્રાદુર્ભૂત થયા ત્યારે વિભિન્ન લોકોને તેમના હૃદય ના ભાવોને અનુરૂપ પ્રતિસાદ આપ્યા નું વર્ણન કરતાં ભાગવત કહે છે - "કંસ ની સભામા પ્રવેશ કરતાં શ્રીકૃષ્ણ ને નિહાળી મલ્લોને વજ્રરૂપ, રાજાઓને 'પુરુષ શ્રેષ્ઠ', સ્ત્રીઓ ને સાક્ષાત્ કામદેવ', ગોપજનો ને 'સ્વજન જેવા', દુશ્મન રાજાઓને 'દમનકારી', માતાપિતાને 'પુત્રરૂપ', કંસ ને 'કાલ રૂપ', ભક્તો ને 'ભગવાન', અને યોગીજનો ને 'પરમતત્ત્વ પુરુષોત્તમ' લાગ્યા. (ભા. ૧૦.૪૩.૧૭). આવું સામર્થ્ય કેવલ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ નું જ હોઈ શકે !. અજન્મા પ્રભુએ એકજ જન્મ ધારણ કરી પોતાના વિભિન્ન વ્યૂહો દ્વારા અનેક કાર્યો કર્યા છે, તે આપણે તેમની મથુરાલીલા, દ્વારકાલીલા ઇત્યાદિ ના ભાગવત આદિ અનેક પુરાણો મા વર્ણિત પ્રસંગો થી જાણીએ છીએ.

પરંતુ શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે શ્રીકૃષ્ણ નું 'યશોદોત્સંગ લાલિત' સ્વરૂપ જ પરબ્રહ્મ નું નિર્દોષ - નિર્ગુણ સાકાર પરબ્રહ્મ નું સ્વરૂપ છે, જેમની વિવિધ વ્રજલીલાઓ નું વર્ણન ભાગવત ના દશમ સ્કન્ધ - ની નિરોધ લીલાઓ મા કરવા માં આવ્યું છે. ભગવાન માં ચિત્ત નિરુદ્ધ થઈ જવું , જેને 'નિરોધ' કહેવાય છે, તે પરમોચ્ચ ફલ શ્રીમહાપ્રભુજીએ બતાવ્યું છે. તેની વ્યાખ્યા આપી છે - "પ્રપંચ ની વિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવદાસક્તિ", અર્થાત્ જગત સમ્પૂર્ણપણે ભુલાઈ જાય અને આપણુ ચિત્ત શ્રીકૃષ્ણ યુક્ત બની જાય, તે અંતિમ લક્ષ છે, જેની પ્રાપ્તિ કરાવવાનો શ્રીમહાપ્રભુજી નો આશય છે. તદર્થ જ તેઓ કહે છે - "ભજનીયો વ્રજાધિપઃ".ક્રમશઃ: (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિસંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૬) *****

"પુષ્ટિસંપ્રદાય ના મૂલભૂત સિદ્ધાન્ત" (ચાલુ)

.....

અતઃ સમજી શકાય છે કે માત્ર સંકુચિત મનોવૃત્તિ ના કારણે નહીં પરંતુ શાસ્ત્રીય પ્રમાણિત દાર્શનિક તથ્યો ના આધારે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી એ "કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા" ને 'સ્વસિદ્ધાન્ત' કહ્યો છે (સિ. મુ.) અને પુષ્ટિજીવો ને માટે માત્ર 'યશોદોત્સંગ લાલિત શ્રીકૃષ્ણ ને અનન્ય ભાવથી ભજવા ની આજ્ઞા કરી છે. કેમકે પુષ્ટિમાર્ગ નું પરમ ફલ પળ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ ની પ્રાપ્તિ હોવાથી, સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ સિવાય તેમના અન્ય અંશ કે કલા રૂપ વિભૂતિ થી તેમને પ્રાપ્ત કરી શકાય નહીં તે તર્ક સંગત છે. માટે જ શ્રીમહાપ્રભુજીએ

'અનન્યતા' પર આગ્રહ સેવ્યો છે.

સ્વયં ભગવાન પોતેજ જો ગીતાજી મા અનન્યતા નો બોધ આપતા હોય તો તેથી તેના મહત્ત્વ નું અન્ય પ્રમાણ શું હોઈ શકે ? તદ્વિષયક ભગવાન ના અનેક વચનો પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે - "મચ્ચયેવ મન આધત્સ્વ મયિ બુદ્ધિમ્ નિવેશય" (૧૨/૮). 'મારાં માં જ મન ધારણ કર, મારામાં જ બુદ્ધિ પરોવ'. "યે તુ સર્વાણિ કર્માણિ મયિ સંન્યસ્ય મત્પરા, અનન્યેનૈવ યોગેન માં ધ્યાયંત ઉપાસતે, તેષામહં સમુદ્ધર્તા મૃત્યુ સંસાર સાગરાત, ભવામિ ન ચિરાત્પાર્થ મચ્ચાવેશિત ચેતસામ" (૧૨/ ૬-૭). ' મારા પારાયણ થઈ અનન્ય યોગથી મારું જ ધ્યાન ધરી મને ઉપાસે છે તેનો જલ્દી ઉદ્ધાર કરુ છું'. "મન્મના ભવ મદ્ભક્તો મદ્યાજી માં નમસ્કુરુ" (૧/૩૪) ; "અનન્ય ચેતા: સતતં યો માં સ્મરતિ નિત્યશઃ, તસ્માહં સુલભઃ પૈર્થ નિત્યયુક્તસ્ય યોગિનઃ" (૮/૧૪), 'જે નિરંતર બીજા માં ચિત નહીં રાખતાં નિત્ય મારું જ સ્મરણ કરે છે તેને હું સુલભ છું'. ભગવાન ની માયા ને પાર કરવા માટે પળ માત્ર કૃષ્ણ કૃપાજ સાધન હોવાનો નિર્દેશ આપતાં ભગવાન કહે છે - "મામેવ યે પ્રપદ્યન્તે માયા મેતાં તરન્તિ તે" (૭/૧૪). અહીં પળ "મામેવ" શબ્દ સાર્થક છે. આવા અનેક વચનો ભાગવત માં પળ ઉપલબ્ધ છે, જે કૃષ્ણ ની 'અનન્યતા' ના દૃષ્ટિકોણ ને પ્રણાણિત કરે છે.

તદર્થ શ્રીમહાપ્રભુજીએ અનેક ગ્રંથો મા અનન્યાશ્રય ના મહત્ત્વ ને સમજાવવા 'અન્યાશ્રય' ત્યાગ માટે ઉપદેશ આપ્યા છે. વિવેકધૈર્યાશ્રય ગ્રંથ મા સ્પષ્ટતયા આપશ્રી કહે છે - "અન્યસ્ય ભજનં તત્ર સ્વતો ગમનમેવ ચ, પ્રાર્થના કાર્ય માત્રેપિ તતોન્યત્ર વિવર્જયેત", અર્થાત શ્રીહરિ સિવાય અન્યનું ભજન, સ્વયં ત્યાં જવું, અને કોઈપણ કાર્ય માટે અન્યની પ્રાર્થના નો સર્વથા ત્યાગ કરવો". આજ વાત ની ગંભીરતા ને રજુ કરતાં શ્રીગુસાઈજી પ્રભુચરણ કહે છે - "અન્ય સમ્બન્ધ ગન્ધોપિ કંધરમેવ બાધતે" (વિજ્ઞપ્તિ). અર્થાત - 'અન્યના સંબંધ ની ગંધ પળ (ઘટલે કે અન્યાશ્રય) ગર્દન કપાવવા જેવી બાબત છે. સંપ્રદાય ના અન્ય વિદ્વાન આચાર્ય શ્રીહરિરાય ચરણે પળ શિક્ષાપત્ર માં અનેક ઠેકાણે અન્યાશ્રય બાધક હોવાનો નિર્દેશ કર્યો છે. તેમણે 'બહિર્મુખતા' ના ચાર લક્ષણો બતાવ્યા છે તેમાં 'અન્યાશ્રય' ની પળ એક મહત્ત્વ ની ભૂમિકા બતાવી છે.ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૭) *****

"પુષ્ટિસંપ્રદાય ના મુલભુત સિદ્ધાન્ત" (ચાલુ)

.....

શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'ભક્તિવર્દધિની' ગ્રંથ મા પળ 'અનન્યતા' ની આવશ્યકતા સમજાવતા કહ્યું છે - "અવ્યાવૃત્તો ભજેત કૃષ્ણમ્ પૂજયા શ્રવણાદિભિઃ". અર્થાત 'અવ્યાવૃત્ત' થઈને કૃષ્ણ નું પૂજન શ્રવણ વગેરે કરવું જોઈએ. અહીં 'અવ્યાવૃત્ત' શબ્દ વિશે ખુલાસો કર્યો છે કે જે 'અનન્ય ભાવ' વાળો હોય તેજ 'અવ્યાવૃત્ત' થઈ શકે. 'ભાવ' નું તાત્પર્ય છે - 'આપણા અંતઃકરણ માં ધારણ કરેલી રુચિ કે અભિપ્રાય'. જો એવો ભાવ માત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મા જ હોય તેને 'અનન્ય ભાવ' કહેવાય. તેવી અનન્યતા (૧) બીજા કોઈ દેવતાઓ વિશે, (૨) કોઈ અન્ય લૌકિક વસ્તુ કે વ્યક્તિ વિશે, અથવા (૩) પુષ્ટિમાર્ગીય ફલ (શ્રીકૃષ્ણ) થી બીજું નહીં હોવું જોઈએ. અર્થાત 'કૃષ્ણ ભક્તિ' અનન્ય ભાવિકા હોવી જોઈએ. (સન્દર્ભ - ષોડશ ગ્રંથ - ગો.શ્રી શ્યા. મ. જી. પે.૧૦૪). અહીં શ્રીકૃષ્ણ ના 'પૂજન' થી તાત્પર્ય પળ માત્ર મર્યાદા રીત થી પૂજા નું નથી પરંતુ ફલાત્મક શ્રીકૃષ્ણ ના સર્વેન્દ્રિયો થી છે જેનું વર્ણન વેણુગીત ના સુબિધિનીજી મા કરવામા આવ્યું છે.

આથી સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય છે કે પુષ્ટિભક્તિ માં કેવલ શ્રીકૃષ્ણ પત્યે 'અનન્યતા' નું મહત્વ કેટલું છે.

ભક્તિ જ નહીં, શરણાગતિ પણ કેવલ શ્રીકૃષ્ણ ની કરવા ની આજ્ઞા કરતાં સ્વયં ભગવાન અર્જુન ને કરતાં કહે છે - "સર્વધર્માન પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ, અહં ત્વા સર્વ પાપેભ્યોઃ મોક્ષ ઈષ્યામિ માં સુચ".(૧૮/૬૮). આ આજ્ઞા માં "મામેકં" શબ્દ સારગર્ભિત છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન ને માત્ર પોતાને શરણે આવવાની આજ્ઞા કરી છે કારણકે યુદ્ધ માં સંહારના કારણે તેને થનાર સંભાવિત પાપો માથી મુક્ત કરવા નું સામર્થ્ય છે. તેઓ પરબ્રહ્મ હોવાથી તેમના માં 'કર્તુમ-અકર્તુમ-અન્યથાકર્તુમ' સામર્થ્ય છે.

શ્રીકૃષ્ણ ની શરણાગતિ નું મહત્વ સમજાવતા શ્રીમહાપ્રભુજી 'કૃષ્ણાશ્રય' ગ્રંથ માં સ્પષ્ટપણે કહે છે - "કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ". કલિયુગ ની વિષમતાઓ ના કારણે કર્મમાર્ગ ના છ અંગો - દેશ, કાલ, દ્રવ્ય, કર્મ, કર્તા અને મન્ત્ર ની નિષ્ફલતા થઈ ગયેલ હોવાથી માત્ર અને માત્ર પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ ના આશ્રય સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય કારણત ન નિવડી સકવા નો ખુલાસો આપશ્રી એ કર્યો છે. તેનું કારણ આપતા તેઓ કહે છે - "પ્રાકૃતાઃ સક્લા દેવાઃ ગણિતાનંદકં બૃહત, પૂર્ણાંદો હરિસ્તસ્માત કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ". માત્ર શ્રીકૃષ્ણ પૂર્ણાંદ છે.

ઉપરોક્ત સર્વે પ્રમાણો, તથ્યો થી એ વાત નો નિશ્ચયપૂર્વક ખુલાસો થાય છે કે શા માટે શ્રીમહાપ્રભુજી માત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ની જ ભક્તિ તથા શરણાગતિ ના હિમાયતી છે. માટે પુષ્ટિસંપ્રદાય ના અનુસરણ કરનારે તેમની આજ્ઞા મુજબ માત્ર શ્રીકૃષ્ણ ની અનન્યતા પૂર્વક ભક્તિ એવં શરણાગતિ કરવી જોઈએ.ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૧૮ *****

.....ચાલુ..... 'શરણાગતિ' ઉપરાંત પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ માં 'સમર્પણ' પણ અતિ મહત્વપૂર્ણ અંગ છે. સમર્પણ નો સિદ્ધાંત શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'નવરત્ન' તેમજ 'સિદ્ધાંત રહસ્ય' ગ્રંથમાં વિશેષ રૂપે સમજાવ્યો છે. આ સિદ્ધાંતનું મૂલ 'બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ' માં નિહિત છે. ત્યાં કહ્યું છે - "આ આત્મા સર્વ પ્રાણીઓનો અધિપતિ છે, બધાજ પ્રાણીઓનો રાજા છે. તે જેવીરીતે રથના ચક્રના મધ્યભાગમાં અને રથના ચક્રના ઘેરાવામાં સર્વ આરાઓ સમર્પિત થયેલા હોય છે, તેવીજ રીતે સર્વ જીવો, સર્વ દેવો, સર્વ લોક, ભૂતમાત્ર અને બધાજ આત્માઓ આ પરમાત્મામાં સમર્પિત થયેલા છે". (બૃહ.ઉ. ૨.૫.૧૫).

ભાગવતમાં પણ સ્વયં ભગવાનની વાણી છે - "જેઓ પત્ની, ગૃહ, પુત્ર, આપ્તજન, પ્રાણ, ધન, એ બધાને છોડીને મારે શરણે આવેલા હોય છે, તેઓનો ત્યાગ હું કેવીરીતે કરી શકું?". (ભા.૯.૪.૬૫). સ્પષ્ટપણે આ વચનો ભગવાનમાં સમર્પિતતાના ભાવને પ્રદર્શિત કરે છે. ભગવાનના માત્ર શરણાગત થવું જ પુરતું નથી પરંતુ તેમને સંપૂર્ણતઃ સમર્પિત થવું પણ આવશ્યક છે, જેના કારણે આપણે જીવનમાં પૂર્ણતઃ નિશ્ચિંતતા અનુભવી શકીએ.

સમર્પણ માં આપણો પ્રભુ પ્રત્યે સ્નેહ પ્રકટ થાય છે. લૌકિકમાં પત્ની પોતાના પતિ પ્રત્યેના સ્નેહને કારણે જ સંપૂર્ણપણે સમર્પિત થતી હોય છે. આપણે આપણું સર્વકાંઈ પુત્રાદિને, તેમના પ્રત્યેના સહજ સ્નેહને કારણે જ આપી દેતા હોઈએ છીએ. તદર્થ સમજી શકાય છે કે સમર્પણમાં આપણે જેમને સમર્પિત થઈએ તેમના પ્રત્યે આપણો નિર્વ્યાજ પ્રેમ કારણભૂત હોય છે.

પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં સમર્પણ પાછલ ભાવ પળ આપણો ભગવાન પ્રત્યે નિશ્ચલ પ્રેમ જ છે, પરંતુ તેની પ્રક્રિયા 'બ્રહ્મસંબંધ' ની દીક્ષા દ્વારા કરવામાં આવે છે. બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર સ્વયં ભગવાને મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સમક્ષ પ્રકટ થઈ ને તેમને આપલો છે, જેમાં આ મંત્ર દ્વારા દીક્ષિત થનાર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પોતાના સર્વસ્વનું સમર્પણ કરવાનું પ્રતિગ્યા પૂર્વક નિવેદન કરી ભગવાનનું દાસત્વ સ્વીકારે છે. ભગવાને પણ ધાત્રી આપી છે કે આ મંત્ર ગ્રહણ કરનાર ના સર્વદોષો નિવૃત્ત થશે, જેથી તે ભગવાનની સેવાને યોગ્ય બનશે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતાના સિદ્ધાંત રહસ્ય ગ્રંથમાં આ રહસ્ય પ્રકટ કરતાં ખુલાસો કરતાં કહ્યું છે - 'સાક્ષાત્ ભગવતા પ્રોક્તં તદક્ષરસઃ ઉચ્ચયતે' - "બ્રહ્મસંબંધ કરણાત્ સર્વેષાં દેહ જીવયોઃ સર્વદોષ નિવૃત્તિઃ". અર્થાત્ બ્રહ્મસંબંધની દીક્ષા દ્વારા સર્વ દોષો - સહજા, તેમજ દેશ, કાલ, સંયોગ અને સ્પર્શ થી ઉત્પન્ન થનારા દોષો ભગવદ્ સેવામાં બાધક બનશે નહીં.

અહીં મહત્વપૂર્ણ હકિકત એ છે કે ભગવાને ઉપરોક્ત આગ્યા શ્રીમહાપ્રભુજીને પ્રત્યક્ષમાં કરેલી છે, જેથી તેની ફલદાયિતા તેમના દ્વારા દીક્ષા ગ્રહણ કરવામાં જ હોઈ શકે છે. માટે જ તેમણે અવતાર કાલમાં તો પુષ્ટિજીવોને પ્રત્યક્ષમાં આ દીક્ષા દ્વારા તેમનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરાવી, ભગવદ્ સેવાનો રાહ બતાવી તેમને ભગવદ્ પ્રાપ્તિ કરાવી હતી, જેના પ્રમાણ તેમના સેવકોની વાર્તામાં પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ અનવતાર કાલમાં પણ અદ્યપર્યંત પરોક્ષમાં નિજકુલમાં બિરાજીને શ્રીમહાપ્રભુજી જ બ્રહ્મસંબંધ કરાવે છે, કેમકે આ સામર્થ્ય માત્ર તેમનું જ છે. ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિસંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** (૧૯) *****

.....(ચાલુ).....બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર નો ઉચ્ચાર કરતાં સૌ પ્રથમ જીવ પોતાના સ્વરૂપની સમજાવતા વ્યક્ત કરતા કહે છે કે તે હજારો વર્ષોથી ભગવાનથી વિખુટો પડ્યો છે, જેના કારણે તેનામાંથી ભગવાન માટે તેને જે તાપઃક્લેશ થવો જોઈએ તેનાવિશેનો આનંદ લુપ્ત થઈ ગયો છે. વધુમાં તે સ્વીકારે છે કે અગ્યાનવશ જેને પોતાના /નુ સમજી બેઠો હતો તે સર્વસ્વ - સ્ત્રી, ઘર, પુત્રાદિ પરિવાર, સંપત્તિ, આલોક અને પરલોક વગેરે સઘલુ, જેમાં તેને 'મમતા' ઉત્પન્ન થયેલી હતી, અને તેનો આત્મા, જેના માટે તેને 'અહં ભાવ' છે, (કેમકે ગુરુ દ્વારા હવે તેને સમજાય છે કે, વાસ્તવમાં આમાંનું કાંઈજ પોતાનું નથી), પોતે પ્રતિગ્યાપૂર્વક તે બધુજ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને સમર્પણ કરી, તેમનો દાસ હોવાનું કબુલે છે. સ્વાભાવિક છે કે તે શ્રીકૃષ્ણ ને પોતાના સ્વામી હોવાનો સ્વીકાર કરે છે. આ તેની શરણાગતિ સ્વીકારવાનો ભાવ છે, અને સમર્પિત થતાં અંતમાં કહે છે - "હે કૃષ્ણ હું તમારો છું".

આમ જોઈએ તો આ ગુરુદેવની સાક્ષીએ, હાથમાં તુલસીદલ લઈ ને પ્રભુ સમક્ષ સંકલ્પપૂર્વક ની ગંભીર પ્રતિગ્યા છે. ભગવાન સ્વયં જીવની આ પ્રતિગ્યાને કેટલી ગંભીરતાથી લે છે, તે અગાઉ કહેલા ભાગવતમાં ભગવાન ના વચન (ભા.૯.૪.૬૫) તેઓ કહે છે કે 'આવી પ્રતિગ્યા કરનારનો હું ત્યાગ કેવીરીતે કરી શકું ? તેથી પ્રતિગ્યા કરનારનું દાયિત્વ કેટલું હોઈ શકે, તે સમજી શકાય છે.

અહિં સમજવાની મહત્વપૂર્ણ બાબત એ છે કે દીક્ષા લેનાર કોઈ પદાર્થ કૃષ્ણને દાનમાં આપી રહ્યો નથી, કેમકે મૂલમાં જ તે તેની હતી જ ન હોઈ. ભગવાને આ જડ-જીવાત્મક જગત પોતાની લીલા માટે પ્રકટ કર્યું છે. તદર્થ તેમાંના કોઈપણ પદાર્થનો જીવ માલિક હોઈ શકતો નથી, અને દાન તો સ્વમાલિકત્વ જેમાં

હોય તેનું જ આપી શકાય! શ્રીમહાપ્રભુજી 'સિદ્ધાંત રહસ્ય' ગ્રંથમાં સ્પષ્ટપણે આ બાબત સમજાવી છે. બ્રહ્મસંબંધની દીક્ષા લેતા જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા આ હકિકત સમજાય છે, ત્યારે જીવ, અગ્યાનવશ જેને પોતાનું માની બેઠો હતો તે પ્રભુનું છે તેમ તેમને નિવેદન કરે છે, પ્રતિગ્યાપૂર્વક જણાવે છે. તેથી તેને 'આત્મનિવેદન મંત્ર' ની દીક્ષા પણ કહેવાય છે, અને આ પ્રક્રિયાને 'સમર્પણ' કહેવામાં આવે છે.

'સમર્પણ' અને 'દાન' ની પ્રક્રિયા માં ભેદ સમજવો જરૂરી છે. દાન આપતી વખતે તે આપનાર કોઈ દાનની વસ્તુ પરથી પોતોની માલિક્યત સમાપ્ત કરી દાન લેનાર ને તેનો માલિક બનાવે છે. તેથી ત્યારપછી તે દાન આપેલી વસ્તુ પર તેનો અધિકાર રહેતો નથી, તેથી તે તેનો ઉપયોગ કરી શકે નહીં. આ કારણથીજ કોઈ દેવને ભેટ કરેલ પદાર્થ દેવદ્રવ્ય બનવાથી તેના સ્વ-ઉપયોગ નો શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ પ્રભુને સમર્પણ કરેલા પદાર્થો તેમને પ્રત્યક્ષ -પરોક્ષ વિનિયોગ કરાવ્યા પછી, તેમના પ્રસાદ રૂપે પોતાના ઉપયોગમાં લઈ શકાય, અને તેથી જ શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વામી-સેવક ભાવથી સમર્પિત જીવન નો સરસ રાહ બતાવ્યો છે. ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિસંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૦ *****

..... ચાલુશ્રીમહાપ્રભુજી નવરત્ન ગ્રંથમાં સમજાવે છે કે જેણે આત્મનિવેદન કરેલ છે તે દાસ રૂપે ભગવાનની સાથે જોડાઈ ગયેલો હોય છે. તેના કારણે તે નિશ્ચિંત બની જાય છે. એવા પુષ્ટિજીવના જીવનમાં સુખદુઃખ જે કંઈ આવે તેને ભગવાનની ઈચ્છા માનીને સ્વીકારી લેવું જોઈએ. તે વિશે ક્યારેય ચિંતા કરવી જોઈએ નહીં. આથી સમજી શકાય કે સમર્પિત જીવન જીવને ચિંતામુક્ત બનાવે છે.

અગાઉ કહ્યું તેમ પુષ્ટિસંપ્રદાય એ 'પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ' છે. તદર્થ તેનો મુખ્ય પાયો 'ભક્તિ' છે. ભક્તિની વ્યાખ્યા નારદ પંચરાત્રમાં આપવામાં આવી છે - "ભગવાનના માહાત્મ્યગ્યાન સાથે તેમનામાં સુદૃઢ સર્વતોધિક સ્નેહ", તેને "ભક્તિ" કહેવાય. શ્રીમહાપ્રભુજી નિબંધ ગ્રંથના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણમાં ભક્તિની આજ પરિભાષાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. (કા. ૪૨) . આ વ્યાખ્યાનું વિશ્લેષણ કરતાં સમજાય છે કે 'ભક્તિ' ના બે આવશ્યક અંગ છે - ૧. ભગવાનનું માહાત્મ્યગ્યાન અને ૨. ભગવાનમાં કદિ ન ડગે તેવો સ્નેહ. જો ભગવાનના માહાત્મ્યનું, તેમના સામર્થ્યનું ગ્યાન થાય તો તેમની 'શરણાગતિ' સિદ્ધ થાય, જેવીરીતે લૌકિકમાં પણ આપણે સામર્થ્યવાન વ્યક્તિનો આશ્રય કરીએ છીએ, કેમકે તેજ આપણું રક્ષણ કરવા સમર્થ હોઈ શકે. ભક્તિનું બીજું અંગ 'સ્નેહ' છે, જે જીવને ભગવાન ને સર્વ-સમર્પણ કરવા પ્રેરે છે, જેમ લૌકિકમાં સ્ત્રી-પુત્રાદિ પ્રત્યેના સ્નેહના કારણે આપણે તેમને બધું આપી દેતા હોઈએ છીએ. ભગવાનમાં પણ આપણો નિસ્વાર્થ સર્વતોધિક પ્રેમ હશે તો તેમનામાં આપણો સમર્પણ નો ભાવ સિદ્ધ થશે. આમ શરણાગતિ અને સમર્પણ ની સિદ્ધિમાં 'ભક્તિ' રહેલી છે તે સમજી શકાય છે. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી ભક્તિને પુષ્ટિમાર્ગનો મુખ્ય પાયો બતાવે છે.

ભક્તિનું ને દૃઢ કરવાના ઉપાય શ્રીમહાપ્રભુજી 'ભક્તિવર્ધિની' ગ્રંથમાં સમજવ્યા છે. 'ભક્તિ' શબ્દ 'ભજ' ધાતુને 'ક્તિ' પ્રત્યય લગાડવાથી બન્યો છે. તેનો સાદો અર્થ થાય - 'પ્રેમપૂર્વક (લાગણી સભર) કરવામાં આવતી સેવા'. ભક્તિ એ જીવાત્મામાં પ્રકટ થાય છે જેનું ભગવાને સ્વયં ભક્તિમાર્ગમાં વરણ કર્યું હોય. સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વખતે જીવ જ્યારે ભગવાનથી છુટો પડે છે ત્યારે તેઓ જે જીવોનું પોતાની સેવા માટે વરણ કરે છે તે પુષ્ટિજીવ કહેવાય. ત્યારે તે વરણ તેમનામાં બીજાભાવ રૂપે સ્થાપિત કરે છે જે તેમનામાં સદા વિદ્યમાન રહે

છે.

ભક્તિનું તે બીજ કોઈક જન્મમાં જયારે ભગવાન તેનો ઉદ્ધાર કરવા ઈચ્છે ત્યારે તેને કોઈક સદ્ગુરુ ની કૃપા અથવા ભગવદીયનો સત્સંગ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારે તેવા અનુકુલ વાતાવરણમાં તે વર્ષોથી ધરબાયેલું બીજ અંકુરિત થાય છે અને ઉત્તરોત્તર તે પલ્લવિત, પુષ્પિત, થઈ ફલિત થાય છે. આમ જે જીવમાં ભગવત્-કૃપા બીજભાવ રુપે અસ્તિત્વ ધરાવે છે, તે યોગ્ય સંજોગ પ્રાપ્ત થતાં પ્રેમ, આસક્તી અને વ્યસન તથા અલૌકિક સામર્થ્ય ના રુપમાં અલગ અલગ અવસ્થાઓ પ્રાપ્ત કરે છે. તેને પુષ્ટિભક્તિ કહેવાય છે. જ્યારે ભગવાનની કૃપા ભગવાન તરફથી ભક્તની દિશામાં વહે છે, ત્યારે તેને 'પુષ્ટિ' કહે છે, અને જ્યારે તે જીવના હૃદયમાં પરાવર્તિત થઈને ભગવાનની દિશામાં અગ્રેસર થાય છે, તેનેજ 'પુષ્ટિભક્તિ' કહે છે.....

ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિસંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૧ *****

..... ચાલુ..... શ્રીમહાપ્રભુજી ભક્તિવર્ધિની ગ્રંથમાં :અવ્યાવૃત્ત તેમજ 'વ્યાવૃત્ત અધિકારી જીવોની ભક્તિના બીજભાવને દૃઢ કરવાના ઉપાય વિસ્તારથી બતાવ્યા છે. તેઓ આગ્યા કરે છે - "ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ". અર્થાત્ પોતાના ઘરમાં પરિવાર સાથે રહીને 'સ્વધર્મનું આચરણ કરતાં ઇટલે વર્ણાશ્રમ ધર્મ નિભાવતા અવ્યાવૃત્ત થઈને ભગવદ્ ભજન કરવું જોઈએ. આપશ્રી સર્વનિર્ણય- નિબંધમાં પણ આગ્યા કરે છે - "સ્વધર્માચરણં શક્ત્યા" (કા. ૨૩૮). અહીં વર્ણાશ્રમ ધર્મ નું યથાશક્તિ વહન કરવાનો આપશ્રીનો નિર્દેશ છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી સુબોધિનીજીમાં સમજાવે છેકે જ્યાં સુધી આ દેહ છે અને તેની સાથે આપણી અહંતા-મમતા જોડાયેલી છે, ત્યાં સુધી વર્ણાશ્રમ ધર્મજ સ્વધર્મ છે. જ્યારે દેહાભિમાન શિથિલ ધવા લાગે ત્યારે જ ભગવદ્ દાસ્ય યા તો ભગવત્સેવા આત્મદૃષ્ટિથી જોતાં સ્વધર્મ બની જાય છે. ત્યારે વર્ણાશ્રમ ધર્મ પણ પરધર્મ બની જાય છે. (સુ.૩-૨૮-૨). આરીતે પોતાના ગૃહસ્થ ધર્મનો નિર્વાહ કરતાં કૃષ્ણભજનમાં તત્પર થવાનો શ્રીમહાપ્રભુજી ઉપદેશ આપ્યો છે.

ભાગવતમાં નવધા ભક્તિ - શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, અર્ચન, પાદસેવન, વંદન, દાસ્ય, સખ્ય અને આત્મનિવેદન નું નિરુપણ કરવામાં આવ્યું છે. તે પ્રત્યેક 'મર્યાદા ભક્તિ' ના પ્રકાર છે. પરંતુ 'પુષ્ટિભક્તિ' ના તે અંગો છે. પુષ્ટિભક્તિ ના બે પ્રકાર બતાવવામાં આવ્યા છે - 'નામ સેવા' અને 'સ્વરૂપ સેવા'. ઉપરોક્ત પ્રથમ ત્રણ પ્રકારની ભક્તિ નામસેવા અંતર્ગત છે જ્યારે તે પછીની ત્રણ ભક્તિ સ્વરૂપ સેવા નો બહિરંગ પ્રકાર છે અને દાસ્ય-સખ્ય-આત્મનિવેદન અંતરંગ સ્વરૂપ સેવા ના અંગભૂત છે. વાસ્તવમાં ભક્તિના આ નવ સોપાન ચઢવાથી દશમી 'પ્રેમલક્ષણા - પુષ્ટિભક્તિ' સિદ્ધ થાય છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી 'અવ્યાવૃત્ત' થઈને, અર્થાત્ અનન્યભાવપૂર્વક, ઇટલેકે - કોઈ અન્ય દેવ, લૌકિક કામના અથવા પુષ્ટિમાર્ગીય ફલથી અતિરિક્ત રુચિ રહિત થઈને શ્રીકૃષ્ણ' ના પૂજન-શ્રવણ આદિનો નિર્દેશ કરે છે. જેઓ વ્યાવૃત્ત હોય તેમને આપશ્રી સ્વરૂપભજન ને બદલે નામભજનમા પ્રવૃત્ત થવાનો નિર્દેશ કર્યો છે, જેના પરિણામ સ્વરૂપ તેમનો બીજભાવ ઉત્તરોત્તર પ્રેમ-આસક્તિ-વ્યસન અવસ્થાઓમાં વિકસિત થઈ શકે.

ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિસંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૨ *****

..... (ચાલુ) ભક્તિ, શરણાગતિ, સમર્પણ ઉપરાંત પુષ્ટિમાર્ગનો ચોથો આધાર સ્તંભ 'સેવા' છે. માટેજ શ્રીમહાપ્રભુજીએ સિદ્ધાંત મુક્તાવલી ગ્રંથમાં "કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા" ને 'સ્વસિદ્ધાંત' બતાવ્યો છે. તેઓ કહે છે - 'આ સિદ્ધાંત પૂર્વમાં નિશ્ચિત થઈ ચુકેલો છે. શ્રીમહાપ્રભુજીની પ્રથમ પૃથ્વી પરિક્રમા દરમ્યાન જગન્નાથજીમાં રાજા ની ધર્મસભામાં ચર્ચાયેલા ચાર પ્રશ્નો - મુખ્ય શાસ્ત્ર કયું, મુખ્ય દેવ કોણ, મુખ્ય મંત્ર કયો, અને મુખ્ય કર્તવ્ય શું ?, તેનો ખુલાસો સ્વયં ભગવાન શ્રીજગન્નાથજીએ કરેલો કે - "એક શાસ્ત્ર દેવકીપુત્ર ગીતાં, એકો દેવો દેવકીપુત્ર એવ, મંત્રોપ્યેકં તસ્ય નામાનિ યાનિ, કર્માપ્યેકં કૃષ્ણ દેવસ્ય સેવા". અર્થાત્ ભગવાને ગાયેલી ગીતા મુખ્ય શાસ્ત્ર છે, સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ મુખ્ય દેવ છે, તેમનું નામ ઇલેકે અષ્ટાક્ષર મંત્ર - 'શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ' મુખ્ય મંત્ર છે, અને 'કૃષ્ણસેવા' એજ જીવનું મુખ્ય કર્મ છે. તેથી જ આ ભગવદ્ આગ્યાના આધારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'કૃષ્ણસેવા' નો સ્વસિદ્ધાંત ના રૂપે નિર્દેશ આપ્યો છે.

'ભક્તિ' શબ્દનું તાત્પર્ય પણ 'પ્રેમપૂર્વિકા સેવા' જ છે. જેના પ્રત્યે આપણો સ્નેહ હોય તેને સેવા દ્વારાજ રીઝવી શકાય. ભક્તિની અભિવ્યક્તિ નિશ્વાર્થ સેવા દ્વારા થાય. 'કૃષ્ણસેવા' ની વિશેષતા સમજાવતા શ્રીગુણસાંઈજી કહે છે કે 'કૃષ્ણ' સ્વયં સ્વતઃ પુરુષાર્થ છે. 'કૃષ્ણસેવા' દ્વારા જ 'કૃષ્ણ' ની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. અને પુષ્ટિમાર્ગમાં તો "ભગવાનેવ ફલમ્ ", શ્રીઆચાર્યજીનો નિર્દેશ છે (પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા ભેદ ગ્રંથ). શ્રીમહાપ્રભુજીએ અનેક સ્થાને ભગવદ્ સેવાની પ્રાધાન્યતા બતાવી છે. ચતુઃશ્લોકી ગ્રંથમાં ધર્મ પુરુષાર્થ સમજાવતા તેઓ આગ્યા કરે છે - "સર્વદા સર્વભાવેન ભજનીયો વ્રજાધિપઃ, સ્વસ્યાયમેવ ધર્મો હી નાન્યક્વાપિ કદાચન". અર્થાત્ વ્રજાધિપ શ્રીકૃષ્ણ ના ભજન ઇલેકે સેવન સિવાય પુષ્ટિજીવનો અન્ય ધર્મ - કર્તવ્ય હોઈ શકતું નથી.

આમ 'કૃષ્ણસેવા' પુષ્ટિમાર્ગીય સાધના પ્રણાલીનું અભિન્ન અંગ છે. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી નિબંધ ગ્રંથમાં પણ આગ્યા કરે છે - "શ્રીકૃષ્ણં પૂજયેદ્ ભક્ત્યા યથા લબ્ધોપચારિકૈઃ, યથા સુંદરતાં યાતિ વસ્ત્રૈરાભરણૈરપિ, અલંકૃત્વિત સપ્રેમ તથા સ્થાનપુરઃસરમ્" (સ.નિ.પ્ર.-૨૨૯). શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિપૂર્વક પૂજા (સેવા) યદૃચ્છાથી પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યોથી કરવી, કારણકે કૃષ્ણ જ ભગવાન છે, અવતારી છે, પુર્ણાનંદ છે.ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૩ *****

..... (ચાલુ) શ્રીમહાપ્રભુજી પુષ્ટિસેવા નો સિદ્ધાંત તેમના 'સિદ્ધાંત મુક્તાવલી' ગ્રંથમાં વિસ્તારપૂર્વક સમજાવતાં કહે છે - "ચેતસ્તત્ પ્રવળં સેવા", અર્થાત્ પ્રભુમાં ચિત્ત પરોવાઈ જવું તેનું નામ સેવા છે. તેનેજ તેઓ ફલરૂપ 'માનસી સેવા' કહે છે. એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમણે સાધન રૂપા 'તનુ-વિતજા' સેવા નો નિર્દેશ કર્યો છે. તેમાં તેમનો આશય આપણો દેહાદિમાં રહેલો અહં ભાવ અને જેને આપણે પોતાનું ગણીએ છીએ અર્થાત્ જેમાં આપણું મમત્વ છે, તે સ્ત્રી-પુત્રાદિ સર્વ વ્યક્તિ અને ઘર- સંપત્તિ આદિ વસ્તુઓનો પ્રભુ માં વિનિયોગ કરવાનો છે. તેના કારણે આપણી 'અહંતા અને મમતા' પ્રભુ સાથે જોડાઈ જતાં, આપણું ચિત્ત પ્રભુમાં પ્રવળ થવામાં બાધા આવશે નહીં.

બ્રહ્મસંબંધ કરતી વખતે આપણે પ્રતિગ્યાપૂર્વક આપણા સર્વસ્વનુ, પ્રત્યેકનું નામ દર્દને, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને સમર્પણ કરતાં હોઈએ છીએ. પરંતુ ત્યારે તો માત્ર પ્રભુને નિવેદન કરી તેમના દાસ હોવાનું સ્વીકારીએ છીએ. તેથી સમર્પણ ની સાર્થકતા ત્યારે જ થાય જ્યારે પ્રભુની ની સેવામાં આપણા દેહનો તેમજ આપણી સંપત્તિ ઈત્યાદિનો પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે વિનિયોગ કરીએ. આપણું દાસત્વ અને આપણી કબુલાત કે 'હે કૃષ્ણ હું તારો છું' માત્ર પ્રભુસેવા કરવાથી જ સિદ્ધ થઈ શકે. જો આપણે આપણા અહંતા-મમતાસ્પદ પદાર્થો નો પ્રભુમાં વિનિયોગ ન કરીએ તો આપણા મનમાં અહંતા-મમતાસ્પદ સંસાર ઉત્પન્ન થશે જે આપણા બંધનના કારણરૂપ છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે સંસારના દુઃખોની નિવૃત્તિ એ 'તનુ-વિત્તજા સેવાનો ગૌણ લાભ છે. પરંતુ તે પ્રારંભિક અવસ્થાની સાધન રૂપ તનુ-વિત્તજા સેવા આપણું ચિત્ત પ્રભુ સાથે જોડાઈ જતાં ફલરૂપ માનસી ની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી લેશે. આવી અવસ્થા જ ઉત્તરોત્તર તન્મયતા ની દશા પછી સર્વાત્મભાવ માં પરિણમિત થઈ જાય છે. ત્યારે જીવને ભજનાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે, જે માત્ર સાચા મનથી અને અનન્ય ભાવથી શ્રીકૃષ્ણની ભક્ત્યાત્મિકા સેવા દ્વારા જ ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. તદર્થ 'સેવા' એ પુષ્ટિમાર્ગનું અતિ મહત્ત્વનું અંગ છે, જેની સમજ શ્રીમહાપ્રભુજીએ ષોડશગ્રંથોમાં સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ઉપરાંત પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદાભેદ, સંન્યાસનિર્ણય તથા સેવાફલમાં આપી છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે - "ભગવાનેવ ફલમ્". શ્રીકૃષ્ણને પ્રાપ્ત કરવા, તેમના દિવ્ય આનંદનો અનુભવ કરવો તે પુષ્ટિજીવનું અંતિમ ધ્યેય છે અને તેને માટે જ પુષ્ટિ સંપ્રદારને અનુસરવાનું એક માત્ર પ્રયોજન છે. તેને માટે ઉપરોક્ત ભક્તિ, શરણાગતિ, સમર્પણ અને સેવા એ ચાર પરસ્પરાશ્રિત અંગો છે, તેનું યથાર્થ ગ્યાન પ્રાપ્ત કરી, તેનું ગંભીરતાપૂર્વકનું આચરણજ અંતિમ લક્ષણ પ્રાપ્ત કરાવી શકે.

..... ક્રમશઃ

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૪ *****

..... ચાલુ બીજી મહત્ત્વની બાબત શ્રીમદાચાર્યચરણે સમજાવી છે કે દરેક મનુષ્યના જીવનમાં ચાર પુરુષાર્થો - 'ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ' નું વિશિષ્ઠ સ્થાન રહેલું છે. પ્રત્યેક મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ 'દુઃખોની નિવૃત્તિ અને સુખની પ્રાપ્તિ' માટે હોય છે. અર્થાત્ મનુષ્યના આ બે મુખ્ય પુરુષાર્થો છે, જેનો શાસ્ત્રોએ ઉપરોક્ત ચાર પુરુષાર્થોના રૂપમાં વર્ણવ્યા છે. સામાન્યતઃ પ્રવાહમાર્ગમાં લોક સંબંધી પુરુષાર્થો - અર્થ તથા કામ ની સિદ્ધિની કામના હોય છે. જ્યારે મર્યાદામાર્ગમાં ધર્મ અને મોક્ષ સહિત ધર્માર્થકામમોક્ષ રૂપ સિદ્ધિની કામના હોય છે. પરંતુ એ પ્રકારની કામનાઓ પુષ્ટિમાર્ગીય જીવનના હૃદયમાં ચિરસાયી બની શકતી નથી.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'બાલબોધ' ગ્રંથમાં ભિન્ન ભિન્ન ઋષિઓ દ્વારા પોતપોતાની રીતે કહેવામાં આવેલા મોક્ષપ્રતિપાદક ચાર શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલા મોક્ષના સ્વરૂપ સમજાવીને ખુલાસો કર્યો છે કે તે પુષ્ટિજીવોને માટે અપેક્ષિત નથી. આ ગ્રંથની રચના આપશ્રીએ, પુષ્ટિજીવ ભ્રમિત ન થઈ જાય તે હેતુથી કરી છે, જેમાં તેમણે સર્વસિદ્ધાંતો ના સંગ્રહનું નિરૂપણ કર્યું છે, 'સ્વ-સિદ્ધાંત' નું નહિં. જેથી એકવાર ભિન્ન ભિન્ન સિદ્ધાંતો ના સાધન અને તેના દ્વારા પ્રાપ્ત થતા ફલ વિશે સમજાઈ જાય તો પુષ્ટિજીવને અન્ય માર્ગો પર ભટકવાની સ્થિતિ ઊભી ન થાય (જે વર્તમાનમાં દેખાઈ રહી છે). માટે આ પ્રથમ ગ્રંથ જાણવાની આવશ્યકતા છે.

એક જાગરુક ગુરુ તરિકે શ્રીમહાપ્રભુજી પુષ્ટિજીવોની કેટલી તકેદારી રાખે છે તે આનાથી સમજી શકાય છે. તેઓ સમજાવે છે કે બધા જ મોક્ષશાસ્ત્રો સાંસારિક દુઃખ દુર કરવાના, પારલૌકિક સુખની તથા મોક્ષ પ્રાપ્તિના સાધન તરીકે ઉપયોગી નિવડી શકે પરંતુ આ સંસારમાં રહીને પળ ભગવત્સેવા તેમજ ભગવત્કથા દ્વારા પુષ્ટિજીવને ભજનાનંદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, તે વાત તેમણે 'ચતુઃશ્લોકી' ગ્રંથ દ્વારા સમજાવી છે. તેમાં તેમણે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવો ના ધર્માર્થકામમોક્ષ ના આદર્શ સ્વરૂપની વિવેચના કરી છે.

અગાઉ જોયું તેમ પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તિ નિષ્કામ - નિરુપાધિક હોય છે. તેમાં વાસ્તવમાં સ્વયં ભગવાનની કૃપા જ પુષ્ટિજીવના હૃદયમાં ભક્તિનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. ભગવદ્ કૃપા જીવના સાધન પર અવલંબિત ન હોવાથી તે કોઈપણ જાતના હેતુ વિના જ પુષ્ટિજીવમાં ભક્તિ રૂપે પ્રકટ થાય છે, જે ઉત્તરોત્તર પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન દશાને પ્રાપ્ત થાય છે.

તદર્થ શ્રીમહાપ્રભુજીએ ચતુઃશ્લોકી ગ્રંથમાં પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષાર્થોનું વિલક્ષણ સ્વરૂપ ભાગવતજીમાં વર્ણિત 'વૃત્રાસુર ચતુઃશ્લોકી' માં વૃત્રાસુરના ભાવોની અભિવ્યક્તિના આધારે સમજાવ્યું છે. તેમના દ્વારા વિરચિત વિવૃત્તિમાં તેઓ કહે છે - "પુષ્ટિમાર્ગે હરેદાસ્યં ધર્માર્થો હરિરેવ હિ, કામો હરિદિદક્ષૈવ મોક્ષો કૃષ્ણસ્ય ચેદ્ ધૃવમ્". અર્થાત્ શ્રીહરિના દાસ હોવું જ પુષ્ટિમાર્ગીય ધર્મ છે, પુષ્ટિભક્તોના અર્થ રૂપ પળ સ્વયં શ્રીહરિ જ છે. શ્રીહરિના દર્શન ની કામના જ પુષ્ટિમાર્ગીય કામ (ઈચ્છા) હોઈ શકે અને સર્વાત્મભાવથી શ્રીકૃષ્ણના બની જવું, એજ પુષ્ટિભક્તોનો મોક્ષ પુરુષાર્થ છે.ક્રમશઃ : (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૫ *****

..... (ચાલુ) ઉપરોક્ત વૃત્રાસુર ચતુશ્લોકીનો મર્મ શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'ચતુઃશ્લોકી' ગ્રંથમાં ચતુર્વિધ પુરુષાર્થ ના રૂપમાં સમજાવ્યો છે.

પ્રથમ પુરુષાર્થ 'ધર્મ' નું નિરૂપણ કરતાં આપશ્રી આગ્યા કરે છે કે 'વ્રજના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણ' નું ભજન સર્વભાવ થી કરવું એજ પુષ્ટિજીવનો એકમાત્ર ધર્મ છે. કેવલ શ્રીકૃષ્ણના ભજન અર્થાત્ સેવા કરવાનું પ્રયોજન એ છે કે તેઓજ પૂર્ણ પરમાનંદ સ્વરૂપ હોવાથી વ્રજભક્તોને માટે તેમજ તેમની ભાવના અનુસાર ભક્તિ કરનાર સમસ્ત પુષ્ટિજીવોને બધાજ પુષ્ટિફલો ના દાતા અને પુષ્ટિફલ રૂપ પળ છે. તેથી કહે છે - "અનન્ય ગોકુલસ્વામી ફલદાતા ફલાત્મક:", અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણ ગોકુલના સ્વામી ફલદાતા છે અને સ્વયં ફલરૂપ પળ છે. તેથી તેમને આપણા હૃદયના સર્વભાવોથી - 'હે દેવાધિદેવ ! તું મારે માટે સર્વસ્વ છે, માતા-પિતા, બંધુ-મિત્ર, ધન-વિદ્યા વગેરે સર્વ કંઈ છે.' તેવા અથવા મધુર આદિ ભાવો રાખીને તેમનું અનન્યતાપૂર્વક ભજન-સેવન કરવું જોઈએ તેમ સમજાવે છે.

વધુ ખુલાસો કરતાં આપશ્રી કહે છે કે 'કૃષ્ણસેવા' વીના બીજા બધા ધર્મો પુષ્ટિજીવના સ્વાભાવિક ધર્મો હોતા નથી, પરંતુ ઉપાધિવાલા ધર્મો હોય છે. અવિદ્યાના કારણે થતાં બંધનને લીધે ઉત્પન્ન થતી અહંતા-મમતા ના કારણે અન્ય ધર્મો પળ આપણે માટે કર્તવ્ય બની જતાં હોય છે. પરંતુ ભગવત્સેવાનું કર્તવ્ય આપણા આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપ-બોધ ના ઉપર આધાર રાખે છે. (કેમકે આપણું સાચું સ્વરૂપ આપણો આત્મા - ભગવદંશ છે). બીજા બધા ધર્મો અથવા કર્તવ્યો દેશ-કાલ-દ્રવ્ય-મંત્ર-કર્મ-કર્તા ની શુદ્ધિની અપેક્ષા રાખે છે. જ્યારે ભગવદ્સેવા માત્ર આપણા હૃદયના સાચા ભાવની જ અપેક્ષા રાખે છે. તેથી જ વૃત્રાસુરે પળ ભગવાન પાસે

મોક્ષ માટે વિનંતિ કરી નથી પરંતુ ભગવાનના દાસ બનવાની પ્રાર્થના કરી છે. તેણે કામના કરી છે કે તેની વાળી સદા ભગવાનના ગુણગાન કરે, અને તેની કાયા સર્વદા ભગવાનની સેવા કરતી રહે.

બીજા પુરુષાર્થ 'અર્થ' વિશે શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે સ્વયં ભગવાન પોતેજ પુષ્ટિજીવ માટે અર્થ રૂપ છે. ભગવાન નુ લક્ષણ એવું છે કે પ્રાર્થના ની અપેક્ષા રાખ્યા વિના જ ભક્તના હિતમાં અપેક્ષિત તેનું ઐહિક - પારલૌકિક યોગક્ષેમ (આવશ્યકતાઓની પ્રાપ્તિ અને અને પ્રાપ્ત વસ્તુઓનું રક્ષણ) નુ અને સ્વરૂપાનંદનું દાન તેઓ સ્વયંજ કરે છે. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી આગ્યા કરે છે કે પ્રભુની સમર્થતામાં વિશ્વાસ રાખી પુષ્ટિજીવે નિશ્ચિંત રહેવું જોઈએ.ક્રમશઃ: (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૬ *****

.....(ચાલુ)..... શ્રીકૃષ્ણ દર્શન ની કામનાને શ્રીમહાપ્રભુજી ત્રિજો 'કામ પુરુષાર્થ' બતાવે છે. અહિં દર્શનાભિલાષા કોઈ સીમિત અર્થમાં નથી પરંતુ સર્વેન્દ્રિયોથી ભગવાનની અનુભૂતિની ઈચ્છા છે, જેનું વર્ણન "અક્ષણ્વતાં ફલમિદં" પદને સમજાવવા આપશ્રીએ 'વેણુગીત' ના સુબોધિનીજીમાં કર્યું છે. ભગવાનની સાથે સંલાપ, મલે ત્યારે તેમના દર્શન, તેમનો આશ્લેષ, સ્પર્શ, અધરામૃતનું પાન, ભોગ, રોમાંચ થવો, કૂજનનું શ્રવણ આદિ સર્વ ઈન્દ્રિયોથી ભગવાનના સ્વરૂપનો અનુભવ એ જ પુષ્ટિભક્તની કામના હોઈ શકે. નિરોધલક્ષણ ગ્રંથમાં પણ શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે - "સંસારાવેશથી દૂષિત ઈન્દ્રિયોનું હિત એમાં સમાયેલું છે કે તેમને પરમાનંદ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણમાં જોડી દેવામાં આવે. દર્શન, સ્પર્શ, શ્રવણ, કીર્તન, ધ્યાન, વગેરે ક્રિયાઓ દ્વારા આન્તર - બાહ્ય બધી ઈન્દ્રિયોને ભગવદાભિમુખ બનાવવી જોઈએ. જે ઈન્દ્રિયોનો ભગવત્કાર્યમાં વિનિયોગ શક્ય ન હોય તેના ઉપર વિજય મેલવવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

ચોથા 'મોક્ષ પુરુષાર્થ' છે - 'સર્વાત્મભાવથી શ્રીકૃષ્ણના બની જવું'. એનું તાત્પર્ય 'પ્રપંચની વિસ્મૃતિ થવી અને શ્રીકૃષ્ણમાં આસક્તિ, અર્થાત્ ભક્તને કૃષ્ણાનુભૂતિનું વ્યસન થઈ જાય એવી સ્થિતિ છે. જ્યારે સંયોગમાં ભજન (સેવન) અને વિયોગમાં સ્મરણ નિરંતર ચાલુ રહે તો તેજ પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તની મુક્તિ છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવાનમાં સાયુજ્ય પામવાની અથવા અન્ય કોઈજ અપેક્ષા નથી પરંતુ પ્રત્યક્ષમાં ભગવત્ સાનિધ્ય અને સેવાનુ સુખ મલે એ જ પુષ્ટિમાર્ગીય મોક્ષ છે.

તદર્થ શ્રીમહાપ્રભુજી 'ભક્તિ' ને પાંચમો પુરુષાર્થ કહે છે. હકિકતમાં ઉપરોક્ત ચતુર્વિધ પુરુષાર્થો ધર્માર્થકામમોક્ષ ભક્તિના અંગરૂપ હોવા જોઈએ. તે સર્વ ભક્તિની પ્રાપ્તિમાં સહાયક હોવા જોઈએ, અને તેજ તેની સાર્થકતા છે. પુષ્ટિભક્તિ 'માર્ગ' છે અને 'ગંતવ્ય' પણ છે. તે સાધન છે તેમ ફલ પણ તે જ છે. એટલા માટેજ આપશ્રી ચતુઃશ્લોકી ગ્રંથમાં સંયોગ-વિયોગમાં નિરંતર ભજન-સ્મરણ ચાલુ રહેવા જોઈએ તેમ આગ્યા કરે છે. તેને જ આપ પુષ્ટિમાર્ગીય મોક્ષ તરીકે સમજાવે છે. પુષ્ટિમાર્ગ દ્વારા અન્ય ક્યાંય પહોંચવાનું હોતું નથી. નિરંતર આ માર્ગ પર ચાલતા રહેવાનું છે. તેથી જ કહે છે - ચરવેતિ ! ચરવેતિ !! ચરવેતિ !!!.

ક્રમશઃ: (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૭ *****

..... ચાલુ..... મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ ઉપરોક્ત વેદાદિ શાસ્ત્રોના પ્રમાણોની એકવાક્યતા ના આધારે વેદાંતના નિચોડરૂપ 'શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ' ની વિશિષ્ટ દાર્શનિક વિચારધારાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, જેના દ્વારા તમણે શ્રીકૃષ્ણ જ પરમતત્ત્વ બ્રહ્મ-પરમાત્મા-ભગવાન હોવાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેઓ નિબંધ ગ્રંથમાં કહે છે - "પ્રમેય હરિરેવ એક:". અર્થાત્ સૃષ્ટિમાં અસ્તિત્વ ધરાવતા સર્વ નામ-રૂપ-કર્મ બધું જ તે પોતાની લીલાર્થે શ્રીહરિ - શ્રીકૃષ્ણ જ બન્યા છે. તેમનામાંથી જ જડ-જીવાત્મક જગત અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે, તેણે જ પુષ્ટિ, પ્રવાહ, મર્યાદા આદિ વિવિધ જીવો ઉત્પન્ન કર્યા છે. તેઓ સમજાવે છે કે તેમાં પળ 'પુષ્ટિજીવો' ને પોતાના શ્રીઅંગમાંથી પોતાની સેવા માટે જ પ્રકટ કર્યા છે. અને તેથી પુષ્ટિજીવોનું કર્તવ્ય માત્ર શ્રીકૃષ્ણની સેવા છે. અગાઉ કહ્યું તેમ સ્વયં ભગવાન શ્રીજગન્નાથજીએ "કર્માપ્યેકં તસ્ય દેવસ્ય સેવા" એમ આગ્યા કરીને શ્રીમહાપ્રભુજી ના સિદ્ધાંત "કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા" નું પ્રમાણ પુરું પાડ્યું છે.

ભગવદ્ વદનાવતાર શ્રીમહાપ્રભુજીએ ભગવદ્ આગ્યાનુસાર જ ભગવાન થી છુટા પડેલા પુષ્ટિજીવોના ઉદ્ધાર માટે વિશેષતઃ પ્રાદુર્ભૂત થઈ પોતે પ્રતિપાદિત પ્રમાણિત વૈચારિક સત્ય - 'શુદ્ધાદ્વૈત મત' અંતર્ગત, શ્રીગોપીજનો એ આચરેલા વિશિષ્ટ માર્ગ - પુષ્ટિમાર્ગ ના આધારે 'પુષ્ટિ સંપ્રદાય' નામથી વિલક્ષણ 'ભક્તિ સંપ્રદાય' સ્થાપ્યો - પ્રવર્તિત કર્યો છે. તેના પાયામાં અગાઉ ચર્ચા કરી તે ચાર આધાર-સ્તંભો - 'ભક્તિ-શરણાગતિ-સમર્પણ-સેવા' છે. તેમણે આ ચાર વિષયોની જ ચર્ચા પોતાના ષોડશગ્રંથોમાં કરી છે, જેથી આ સંપ્રદાયને અનુસરવાની કામના સેવતા પુષ્ટિજીવો સારી રીતે તેના વિશે જાણીને તદનુસાર આચરણ કરી પોતાના જીવનને સાર્થક કરી શકે.

વાસ્તવમાં પુષ્ટિ સંપ્રદાય ને અનુસરવો સરલતમ છે, છતાં ગંભીર પળ છે. સરલ એટલા માટે કે તેની પ્રણાલિકા સામાન્ય જીવન સાથે ઓતપ્રોત કરીને આચરી શકાય તેવી છે. તેને માટે અન્ય સંપ્રદાયો જેવી જટીલ પ્રક્રિયાઓ નથી, પરંતુ જીવન ના દૃષ્ટિકોણ ને બદલવાની 'કૃષ્ણ લક્ષી' બનાવવની હોય છે. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે - 'પુષ્ટિમાર્ગ માં પ્રમાણ-પ્રમેય-સાધન-ફલ બધું જ કૃષ્ણ છે. જીવન માત્ર કૃષ્ણ માટે, કૃષ્ણના સુખ માટે જીવવાનું છે. સ્વાભાવિક છે કે તેનું જ ચિંતન થયા કરે તો જીવન કૃષ્ણમય બની જાય તે સ્વાભાવિક છે.

પરંતુ તેને માટે શ્રીમહાપ્રભુજીની વાણીને, તેમની આગ્યાઓને, તેમણે પ્રતિપાદત કરેલા સિદ્ધાંતોને યથાર્થ રૂપે જાણવા- સમજવા આવશ્યક છે. આ વિષેની સ્પષ્ટ આગ્યા સ્વયં શ્રીમહાપ્રભુજીએ નિબંધ ગ્રંથ (શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણ) ની શરુઆતમાં કરતાં કહ્યું છે - "શાસ્ત્રંમ્ અવગત્ય મનોવાગ્દેહૈઃ કૃષ્ણસેવ્યઃ", અર્થાત્ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવું તે 'કૃષ્ણસેવા' ની પૂર્વાશ્યક્તા છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ અત્યંત પરિશ્રમપૂર્વક શાસ્ત્રોનો નિચોડ પોતાના ગ્રંથોમાં આલેખ્યો છે. હકિકતમાં આ સંપ્રદાયને સાચા અર્થમાં ત્યારેજ જીવી શકાય, જો તેમાં આપણી સંપૂર્ણ નિષ્ઠા હોય. ખાસ કરીને વર્તમાન યુગમાં જ્યારે માનવી માત્ર શ્રદ્ધા કરતાં તથ્યો ને સ્વીકારતો થયો છે, ત્યારે તો ગ્રંથોનું ગ્યાન અનિવાર્ય થઈ પડે, કારણકે સિદ્ધાંત હમજીએ તો ક્રિયા માં નિષ્ઠા ઉત્પન્ન થાય. શ્રીમહાપ્રભુજી પોતે કહે છે કે "નિષ્ઠાના અભાવમાં ફલપ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી" (નિ.શા.પ્ર. ૧૮). તે માટેજ આપણીની ઉપરોક્ત આગ્યા સાર્થક જણાય છે. ભક્તિની વ્યાખ્યામાં પળ 'મહાત્મ્ય ગ્યાન' ની અગત્યની ભૂમિકા બતાવી છે. તદર્થ આ સંપ્રદાયના સાચા સ્વરૂપને સમજવું ખુબ જરૂરી છે.

વર્તમાનમાં ગુરુદ્વાર રૂપ શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યશ્રીઓની ભૂમિકા ઉપરોક્ત વિષયમાં અતિ મહત્વની છે, કેમકે શ્રીવલ્લભ અંશ થી વિભુષિત તેઓ શ્રીમહાપ્રભુજીની દુર્ગમ વાણીનો યથાર્થ ઉપદેશ તેઓ આપી શકે. પરંતુ

વાસ્તવમાં કેટલેક ઠેકાણે વિષમ પરિસ્થિતી વર્તાય છે. તદ્વિષયક નોંધ લેવી જરૂરી છે.

.....ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૮ *****

..... (ચાલુ) સાંપ્રત સ્થિતિ

પ્રભુચરણ શ્રીગુસાંઈજી સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં સમજાવે છે તેમ ભગવાને પોતાની ઈચ્છાથી પોતાના માહાત્મ્યને વાળી દ્વારા પ્રકટ કરવા પોતાના મુખાર્વિદને એ શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વરૂપે પ્રકટ કર્યા છે. તદર્થે આપશ્રીએ શ્રીગોપીજનોએ અપનાવેલ ભગવદ્ પ્રાપ્તિના માર્ગ 'પુષ્ટિમાર્ગ' નને તેવીજ ફલ-પ્રાપ્તિ કરાવવા માટે 'પ્રેમલક્ષણાભક્તિ' સર્વોત્તમ 'ભક્તિ સંપ્રદાય - "પુષ્ટિ સંપ્રદાય" કર્યો છે, જેના પાયામાં વેદાદિ ભગવદ્ શાસ્ત્રો ના અનેક સર્વમાન્ય પ્રમાણો છે, નહીં કે માત્ર આપનું વૈચારિક ચિંતન. તેથી આ સંપ્રદાયનું અનુસરણ કરવા ઈચ્છતા દૈવીજીવો ના માર્ગદર્શન માટે તદ્વિષયક સિદ્ધાંતો તેમણે પોતાના વિભિન્ન ગ્રંથોમાં પ્રકાશિત કર્યા છે.

ભગવાનની સ્વયંની ઈચ્છાથી આપશ્રીને ત્યાં પુત્ર રૂપે પ્રકટ થનાર ભગવદ્ સ્વરૂપ શ્રીભગવદ્ સ્વરૂપ શ્રીગુસાંઈજીએ પણ શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા પ્રવર્તિત કરેલ સંપ્રદાય નો અનેકવિધ વિસ્તાર કરી પુષ્ટિમાર્ગિય સાધનાપ્રણાલીને એક વિશિષ્ટ દિશા આપી છે. તદર્થે શ્રીગુસાંઈજી પણ પુષ્ટિસંપ્રદાયના સહ-સંસ્થાપક / પ્રવર્તક તરીકે ઓલખવામાં આવે છે. તત્પશ્ચાત્ ભગવાનના દિવ્યગુણોથી વિભુષિત તેમના બાલકો તેમજ વિદ્વાન આચાર્ય વંશજો શ્રીહરિરાયજી, શ્રીપુરુષોત્તમજી આદિ મહાનુભાવોએ પણ શ્રીમહાપ્રભુજી - શ્રીગુસાંઈજી ના દુર્બોધ સિદ્ધાંતોને સમજાવવા અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે, જેના કારણે આજે આપણે શ્રીમદાચાર્યચરણની તાત્વિક વિચારધારાને સારી રીતે સમજી શકીએ છીએ.

શ્રીગુસાંઈજીના ચતુર્થ પુત્ર શ્રીગોકુલનાથજીએ શ્રીસર્વોત્તમજીની વિવૃત્તિમાં શ્રીમહાપ્રભુજીના નામ - "સ્વવંશે સ્થાપિતાશેષ સ્વમાહાત્મ્ય સ્મયાપહ" વિશે સ્પષ્ટતયા ખુલાસો કર્યો છે કે તેમાં 'વંશ' શબ્દ પુત્રના અર્થમાં છે, અર્થાત્ તે અશેષ માહાત્મ્ય શ્રીગુસાંઈજીનું છે, તેવો તેનો સૂચિતાર્થ છે, કેમકે શ્રીમહાપ્રભુજી સદૃશ કોઈ હોઈ શકે નહીં. આ વાતનું અનુમોદન શ્રીહરિરાયજીએ પણ કર્યું છે.

આથી સ્પષ્ટપણે સમજી શકાવ છે કે 'પુષ્ટિસંપ્રદાય' જેને આપણે સામાન્યતઃ પુષ્ટિમાર્ગ કહીએ છીએ તેના 'ગુરુ' શ્રીમહાપ્રભુજી તેમજ શ્રીગુસાંઈજી (તથા શ્રીગોપીનાથજી) જ છે, કેમકે તેઓ આ માર્ગના સંસ્થાપક તથા તેના સિદ્ધાંતોના પ્રતિપાદક છે. માટેજ તેમણે ગ્રંથોમાં આલેખેલા સિદ્ધાંતો જ પુષ્ટિસંપ્રદાયની સર્વ ગતિવિધિઓ માટે માત્ર પ્રમાણરૂપ સ્વીકારી શકાય.

કોઈપણ સંપ્રદાય ના પ્રવર્તન / વહન કરવા માટે તેના પ્રવર્તક આચાર્ય ચાર પ્રકારે અનુયાયીઓને તેના ઉત્તર્ક માટે ઉપદેશ આપવા આવશ્યક ગણાય - ૧. તત્ત્વોપદેશ, ૨. સિદ્ધાંતોપદેશ, ૩. વ્યવહારોપદેશ અને ૪. ફલપદેશ. તદર્થે આ સંપ્રદાયના વર્તમાન પ્રવર્તક આચાર્યશ્રીઓ પણ તે સર્વ બાબતોથી સંપૂર્ણપણે અવગત / પારંગત હોવા અપેક્ષિત હોય, કારણકે ત્યારેજ તેઓ અનુયાયી વર્ગને તદ્વિષયક સાચું માર્ગદર્શન કરી શકે.

..... ક્રમશઃ

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૨૯ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ(ચાલુ).....

શ્રીસર્વોત્તમજીમાં શ્રીમહાપ્રભુજીનું એક નામ "ગુરુ" બતાવ્યું છે. આ નામનું તાત્પર્ય છે કે શ્રીમહાપ્રભુજી તેમના દ્વારા પ્રવર્તિત / ઉપદિષ્ટ પુષ્ટિસંપ્રદાય નું પરમ ફલ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણને પ્રાપ્ત કરાવવા સમર્થ છે, જેવીરીતે કપિલદેવજી સાંખ્ય દર્શન અને મર્યાદા માર્ગના ઉપદેશક હોવાથી તે માર્ગ ના શિષ્યોના ફલદાતા છે. અતઃ તેમને તે માર્ગના 'ગુરુ' કહેવાય છે. આમ શ્રીમહાપ્રભુજી જ પુષ્ટિસંપ્રદાય ના માત્ર ગુરુ હોવાનો ખુલાસો શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કર્યો છે, કેમકે તેનું ફલ આપવાની આપ ક્ષમતા ધરાવે છે. આ કારણથી જ તેમણે શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યશ્રીઓને "ગુરુદ્વાર" ગણાવ્યા છે, કેમકે શ્રીમહાપ્રભુજી વર્તમાનમાં નિજવંશમાં બિરાજીને આ માર્ગની દીક્ષા આપે છે, સેવાર્થે ભગવદ્ વિગ્રહ પધરાવે છે, આ માર્ગના સિદ્ધાંતો સમજાવી અનુયાયીઓને માર્ગ દર્શન આપવાનું દાયીત્વ નભાવે છે. પરોક્ષમાં પણ શ્રીમહાપ્રભુજી ગુરુકાર્ય કરી રહ્યા છે, તે આપશ્રીનું વિશિષ્ટ માહાત્મ્ય છે.

સમગ્ર.વલ્લભીય સૃષ્ટિ (તેના બન્ને અંગો - બિન્દુસૃષ્ટિ તથા નાદસૃષ્ટિ) એ આ વાસ્તવિકતાને યથાર્થ રૂપે સમજાવી આવશ્યક છે. કારણકે પુષ્ટિસંપ્રદાયના પ્રવર્તન માટે સમસ્ત વલ્લભીય સૃષ્ટિ (તેમના વંશજ સહિત) ના ગુરુ એકમાત્ર શ્રીમહાપ્રભુજી જ છે અને તેથી આપશ્રીએ તેમજ અન્ય પૂર્વાચાર્યોએ પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંત અને તદનુસાર કરવામાં આવેલા અર્થઘટન સિવાય અન્ય પ્રમાણ હોઈ શકે નહિં. માટે જ સર્વ ગુરુદ્વારભૂત વલ્લભવંશજ આચાર્યશ્રીઓએ આ સંપ્રદાયના તત્વોપદેશ, સિદ્ધાંતોપદેશ, વ્યવહારોપદેશ અને ફલોપદેશ શ્રીમહાપ્રભુજીના મૂલભૂત સિદ્ધાંતોને સુસંગત હોય તેમ અનુયાયી વર્ગને આપવો જરૂરી છે, અન્યથા કે સ્વવિચારોથી કે પોતાના મંતવ્ય મુજબ નહિં.

આજે સંપ્રદાયમાં એવી અવધારણા પ્રવર્તે છે કે જ્યારે કોઈ શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યશ્રી દ્વારા બ્રહ્મસંબંધ દીક્ષા ગ્રહણ કરે.છે ત્યારે તેમને પ્રત્યક્ષ દીક્ષાદાતા આચાર્યશ્રીનીજ ગુરુ રૂપે ઓલખ પ્રાપ્ત થતી હોય છે. અન્ય કોઈ સ્પષ્ટતા ત્યારે કરવામાં આવતી નથી. તેથી સ્વાભાવિક છે કે દીક્ષાર્થી દીક્ષાદાતા આચાર્યશ્રીને જ વ્યક્તિગત રૂપે પોતાના ગુરુ માની લે છે. નાની વયમાં બાલકોમાં તો આ વાત દૃઢપણે સ્વીકારી લેવામાં આવે છે. મોટાભાગે તેમનામાં આ વાત ઠસાવવામાં આવે છે, કારણકે બ્રહ્મસંબંધ કરાવ્યા પછી તેમને દીક્ષાદાતાના ચિત્રજી પધરાવી તેમના દર્શન - ચરણસ્પર્શ કરવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવતો હોય છે. તેમને ત્યારે એ સ્પષ્ટતા કરવામાં આવતી નથી કે આચાર્યશ્રીએ આદ્યગુરુ શ્રીમહાપ્રભુજીની કાનીથી તેને બ્રહ્મસંબંધ કરાવ્યું છે, તદર્થ તેમના વાસ્તવિક ગુરુ શ્રીમહાપ્રભુજી છે. તદર્થ દીક્ષાર્થીએ દીક્ષાદાતામાં શ્રીવલ્લભવત્ ભાવ રાખી તેમના દર્શન-ચરણસ્પર્શ કરવા જોઈએ, અન્યથા નહિં.

પુષ્ટિમાર્ગના પ્રાથમિક ગ્યાન કે કોઈ વિશેષ પ્રશિક્ષણના ના અભાવમાં આ સંપ્રદાયના સર્વ દીક્ષાર્થીઓ વાસ્તવમાં તેઓ શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારાજ પોતાને દીક્ષા પ્રાપ્ત થઈ છે અને તેઓ તેમના સેવક બન્યા છે તેવું યથાર્થ ગ્યાન ધરાવતા હોવાથી વર્તમાનમાં પ્રત્યેક વલ્લભકુલ આચાર્યશ્રીઓની ભિન્ન ભિન્ન સૃષ્ટિ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, જ્યારે હકિકત એ છે કે પુષ્ટિસંપ્રદાયના સમસ્ત અનુયાયીઓ માત્ર 'વલ્લભીય સૃષ્ટિ' છે, સૌના ગુરુ માત્ર.શ્રીવલ્લભાધિશ જ છે.

આના પરિણામ સ્વરૂપ આજે પુષ્ટિસંપ્રદાય અનેક સૃષ્ટિઓમાં વહેંચાયેલો છે, ખંડિત છે. તેથી તેની એકરૂપતા દૃષ્ટિગોચર થતી નથી. મોટાભાગના આચાર્યશ્રીઓ પોતપોતાની સમજ, અનુકુલતા અને અન્ય કારણોસર વિભિન્ન અર્થઘટનો / આગ્યાઓ કરતાં હોય છે જેથી અનુયાયી વર્ગ અસમંજશમાં છે, ભ્રમિત છે અને સંપ્રદાયની સમગ્રતા જોખમ માં છે. આ સંપ્રદાયમાં નિષ્ઠા રાખનાર, શ્રીમદાચાર્યચરણમાં પ્રીતિ અને શ્રદ્ધા રાખનાર સૌ કોઈએ આ વાસ્તવિકતાની નોંધ લેવી જરૂરી. ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૦ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ).....

આપણે જાણીએ છીએ કે ભગવાને સ્વયં દૈવીજીવોના ઉદ્ધારાર્થે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સ્વરૂપે પ્રકટ થઈને 'પુષ્ટિ સંપ્રદાય' પ્રસ્થાપિત કર્યો - પ્રવર્તિત કર્યો છે. પોતાનામાંથી છુટા પડેલા જીવો જેમનું ભગવાને પુષ્ટિમાર્ગમાં વરણ કરેલ હોવા છતાં અવિદ્યા ના કારણે તેઓ અનેક પ્રકારના દોષોથી ગ્રસ્ત થવાને લીધે, પોતાનું સાચું સ્વરૂપ વિસ્મૃત થઈ ગયેલ છે અને અહંતા-મમતાના કારણે જન્મ-મરણના ચકરાવામાં જેઓ ભટકી રહ્યા છે.

તે જીવોના દોષોની નિવૃત્તિ કરી પૂનઃ તેમને પ્રભુ સાથે જોડવા માટે સ્વયં પ્રભુએ પ્રકટ થઈને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને બ્રહ્મસંબંધ મંત્રની દીક્ષા આપી, જીવોને શરણે લેવાની આગ્યા કરી છે. તદનુસાર શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતાના અવતાર કાલમાં દૈવીજીવોને શોધીને, તેમને શરણે લઈને તેમનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો, જેનું પ્રમાણ સંપ્રદાયનું વાર્તાસાહિત્ય છે.

ભગવદાગ્યા થતાં પોતે ભૂતલ પરથી પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે વિદાય થયા પછી પોતાના સ્વરૂપ તેમજ સામર્થ્યને પોતાના પુત્ર શ્રીગુણાંજીમાં પધરાવી તેમના દ્વારા પણ અન્ન પુષ્ટિજીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો એટલું જ નહિં, તત્પશ્ચાત્ પાંચસો વર્ષથી નીજકુલ દ્વારા શ્રીમહાપ્રભુજી ભગવદ્ સ્વરૂપ હોવાના કારણે પોતાના અનવતાર કાલમાં પણ દૈવીજીવોના ઉદ્ધારની પરંપરા અદ્યપર્યંત ચાલુ રાખી છે. તે આપશ્રીનું વિશેષ માહાત્મ્ય છે. અર્વાચિન સમયમાં પણ અનેક મહાનુભાવોના ચરિત્રો આ હકિકતને પ્રમાણિત કરે છે.

અવતારકાલમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ તેમજ શ્રીગુણાંજીએ સ્વાત્મબલ - પોતાના પ્રમેયબલથી દૈવીજીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો, પરંતુ વર્તમાનકાલમાં પણ પોતાના 'પ્રમાણબલ' થી તેવા અનુગ્રહિત જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતાનું 'તત્ત્વદર્શન' એટલેકે શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતો અને 'ધર્મદર્શન' અર્થાત તેના પર આધારિત સાધનાપ્રણાલિ પોતાના વિભિન્ન ગ્રંથોમાં આલેખિત કર્યા છે, જેના દ્વારા તેમની 'બિંદુસૃષ્ટિ' - તેમના વંશજો 'નાદસૃષ્ટિ' એટલેકે પુષ્ટિસંપ્રદાયને અનુસાર વૈષ્ણવ અનુયાયીઓને તદનુસાર સિદ્ધાંત-બોધ અને કર્તવ્ય-બોધ આપી શકાય. આથી એમ કહી શકાયકે આજે પણ શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાના 'વાંગમય બ્વરૂપ' થી દૈવીજીવોના ઉદ્ધારનું 'ગુરુકાર્ય' ગુરુદ્વાર સ્વરૂપ નિજ વંશજોના માધ્યમ થી કરી રહ્યા છે. 'વસ્તુતઃ કૃષ્ણ' એવા શ્રીમહાપ્રભુજી દેશ-કાલ અપરિચ્છિન્ન હોવાથી આ વાત સ્વાભાવિક છે.

આથી સમજી શકાય છે કે શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્થાપેલી પરંપરા તેમણે પ્રતિપાદિત કરેલા 'તાત્વિક સિદ્ધાંતો' અને તદનુસાર તેમણે પ્રવર્તિત કરેલી સાધનાપ્રણાલી અનુસારનું આચરણ દ્વારા જ 'પુષ્ટિસંપ્રદાય' ની મૌલિકતા જલવાઈ રહે અને તેની ફલદાયીતા અક્ષુણ્ણ રહી શકે. તદર્થ કોઈ અન્યથા અર્થઘટનને કે સ્વતંત્ર વિચારોનું સ્થાન 'પુષ્ટિસંપ્રદાય' માં હોઈ શકે નહિં.

અન્ય દાર્શનિક વિચારધારાઓ / ધાર્મિક આસ્થાઓનો આપણે ભલે આદર કરીએ, તેની આલોચના કે ટીકા-ટીપ્પણી ન કરીએ, પરંતુ આપણી શ્રીમહાપ્રભુજીના સેવક તરીકે, પુષ્ટિસંપ્રદાયના અનુયાયી તરીકે તેમના સિદ્ધાંતો માં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને આપશ્રીમાં અનન્યતા રાખીએ તો જ આપણું "દ્રઢ ઈન ચરણન કરો ભરોસો" ગાવું સાર્થક થઈ શકે !..... ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત પરિસ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૧ *****

સાંપ્રત સ્થિતિ(ચાલુ).....

વર્તમાનમાં જોઈ શકાય છે કે સર્વધર્મ સમભાવ અથવા પુષ્ટિમાર્ગને વૈશ્વિક ધર્મ ના સ્વરૂપે પ્રસ્તુત કરવાના પ્રયાસ રૂપે કેટલાક એવા ઉપક્રમો આયોજિત કરવામાં આવતાં હોય છે જેમાં શ્રીમહાપ્રભુજી અથવા સ્વયં શ્રીપ્રભુની "મામેકં શરણં વ્રજની અર્જુનને કરેલી આગ્યાનું સ્પષ્ટતયા ઉલ્લંઘન કરી અન્યાશ્રયનું આચરણ થતું જોઈ શકાય છે. અન્ય ધર્મો કે સંપ્રદાયો પ્રત્યેની સહિષ્ણુતા હોવી આવશ્યક છે, કારણકે તેમાં ભગવાનની કોઈ વિભૂતિ સ્વરૂપ અવતાર દ્વારાજ વિશિષ્ટ પ્રયોજનથી જ તે પ્રવર્તિત કરવામાં આવેલા હોય છે. તેથી તેના પ્રત્યે અનાદર ન હોવો જોઈએ. પરંતુ તેનું દેખાદેખી અનુસરણ કરવું, તે પુષ્ટિસંપ્રદાયની ગરિમાને ઝાંખી પાડે છે.

આજે આપણે અનેક મહાનુભાવોને અન્ય દેવી-દેવતાઓનું પૂજન-અર્ચન કરતાં, મજારો પર ચાદર ચઢાવતાં, આરતી ઉતારતાં વગેરે અનેક પ્રકારના દૃશ્યો સોશિયલ મિડીયામાં જોઈ શકીએ છીએ. કોઈ વ્યક્તિ વિશેષ ની અંગત માન્યતાઓ હોઈ શકે છે, જેના વિશે કોઈ ટીપ્પણી કરવાનો આશય નથી, કેમકે પ્રત્યેક વ્યક્તિને તદ્વિષયક વિચારો ધરાવવાની / આચરણ કરવાની સ્વતંત્રતા હોઈ શકે છે, પરંતુ જો તે માર્ગદર્શક / ઉપદેશકની ભૂમિકા નિભાવતી હોય ત્યારે તેનું આચરણ તેના દ્વારા અપાતા ઉપદેશને અનુરૂપ હોવું અનિવાર્ય છે કારણકે અન્યથા તેના ઉપદેશની અસરકારકતા હોઈ શકતી નથી. કોઈ મહાત્માનું પ્રસિદ્ધ ઉદ્દેશન છે કે તેમને કોઈ બાલકને ગોલ ન ખાવાનો ઉપદેશ આપતાં પહેલાં સ્વયંની ગોલ ખાવાની પ્રવૃત્તિ છોડી દીધી હતી.

એ સમજી શકાય તેવી બાબત છે કે જો કોઈ આચાર્યશ્રી અન્યાશ્રય કહી શકાય તેવી ગતિવિધિઓમાં, કોઈપણ આશયથી કે સંજગવશાત્, સ્વયં પ્રવૃત્ત હોય તો શું તેમનો અનન્યાશ્રય નો ઉપદેશ આપવાનો નૈતિક અધિકાર રહી જાય ?, અને જો તેઓ આપે તો તેની અસરકારકતા રહે ખરી ? આ વર્તમાનમાં ગંભીર વિચારણીય પ્રશ્ન છે. આજે અનેક આચાર્યશ્રીઓ દ્વારા શ્રીમહાપ્રભુજીના દઢાશ્રય વિશે ઉપદેશ આપતા વચનામૃતો સાંભળવા મલતા હોય છે, અનન્યતાના સિદ્ધાંત સમજાવાતા હોય છે પરંતુ જો તે તેમના આચરણમાં દૃષ્ટિગોચર ન થતાં હોય તો તેઓ કઈ રીતે અનુયાયીને 'સિદ્ધાંતોપદેશ' આપી શકે ? શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્વયં નિબંધમાં ગુરુના લક્ષણોનો નિર્દેશ કરતી કારિકા "કૃષ્ણસેવા પરં વિશ્વં.....સમારદાત્" (સ.નિ.૨૨૭)ના પ્રકાશમાં ખુલાસો કર્યો છે કે 'જો ગુરુ કૃષ્ણસેવાને ઉત્તમ બતાવતા હોય તો તેઓ જાતે કેમ ન કરે ?'. આપશ્રીના આ વચન સારગર્ભિત છે. આવા વિપરિત આચરણને કરણે વિશેષતઃ વર્તમાનમાં યુવા પેઢી ભ્રમિત તથા બહિર્મુખ થવાની સંભાવના નકારી શકાય નહિં !

અહિં કોઈ આચાર્યશ્રીના વિરુદ્ધધર્માશ્રયિતા ના સામર્થ્ય વીશે પ્રશ્ન કરવાનો કે તેમની અવમાન્યતા કરવાનો આશય નથી, અથવા કેટલાક તેને આચાર્યશ્રીની 'આસુરવ્યામોહ લીલા' તરીકે પણ અર્થઘટન કરતાં હોય છે, પરંતુ વર્તમાનમાં જ્યારે આપણી નવી પેઢી ઈન્ટર્નેટ અને કોમ્પ્યુટરના માધ્યમથી વિભિન્ન માહિતિથી

અવગત થયેલી હોય અને તર્ક થી વિચારવા ટેવાયેલી હોય ત્યારે બુદ્ધિગમ્ય ખુલાસા આપવા જરૂરી છે. આ હકિકત પર ધ્યાનાકર્ષિત કરવાનું આહિં પ્રયોજન છે..... ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સઃવરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૨ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ).....

પરંપરાગત રીતે જ્યારે વર્તમાનમાં અનવતારકાલમાં પળ શ્રીમહાપ્રભુજી નિજ વંશમાં બિરાજીને પુષ્ટિસંપ્રદાયના અનુયાયીઓને 'તત્વોપદેશ - સિદ્ધાંતોપદેશ - વ્યવહારોપદેશ - ફલોપદેશ' નિજ સામર્થ્ય દ્વારા કરવા માટે તત્પર હોય હોય ત્યારે પોતાના વંશજોમાં પળ તેમણે નિબંધના સર્વનિર્ણય પ્રકરણ (કા.૨૨૭) માં નિર્દેશ કર્યા મુજબના ગુરુ ના લક્ષણો હોવા અપેક્ષિત ગણાય.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ સિદ્ધાંત મુક્તાવલી ગ્રંથમાં "કૃષ્ણસેવા સદાકાર્યા" ને 'સ્વસિદ્ધાંત' બતાવ્યો છે. કૃષ્ણસેવા એ પુષ્ટિસંપ્રદાયની સાધના પ્રણાલીનું અનિવાર્ય અંગ છે. તેવી જ રીતે શ્રીમદ્ભાગવતને તેમણે સર્વસંદેહવારક ચતુર્થ પ્રમાણ રૂપે સ્વીકાર્યું હોવાનો ઉલ્લેખ નિબંધના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણ (કા.૭) માં કર્યો છે. અર્થાત્ જે 'પ્રમાણ ચતુષ્ટય' ના આધારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતાનું તત્ત્વદર્શન પ્રસ્તુત કર્યું છે તેનો મુખ્ય આધાર શ્રીમદ્ભાગવત છે. તેથી સમજી શકાય છે કે ઉપરોક્ત કારિકામાં બતાવેલા ગુરુ ના લક્ષણોનું હાર્દ શું છે.

તેઓ પોતે જ નિજવંશ દ્વારા પોતાનું 'ગુરુ' તરીકેનું કર્તવ્ય પાલન કરવાનું હોવાથી તેમના વંશજોમાં ઉપરોક્ત ગુણો 'કૃષ્ણસેવામાં પરાયણતા, દંભાદિ રહિતતા અને ભાગવતનું તત્ત્વગ્યાન હોવા નો નિર્દેશ આપે કર્યો છે. તેથીજ પુષ્ટિસંપ્રદાય માં શિષ્ય પરંપરાને બદલે વંશ પરંપરાનો સ્વીકાર આપે કરેલો જણાય છે. કૃષ્ણસેવાપરાયણ આચાર્ય જ અનુયાયીને કૃષ્ણસેવા માં પ્રવૃત્ત કરી શકે અને તે જો ભાગવતના તત્ત્વગ્યાનથી સુપરિચિત હોય તો શિષ્યની તાત્ત્વિક જિગ્યાસાને સંતોષી શકે.

સ્વાભાવિક છે કે વર્તમાનમાં શ્રીમહાપ્રભુજીના 'તત્ત્વદર્શન' તેમજ 'ધર્મદર્શન' વિશે અનુયાયીઓને પ્રશિક્ષિત કરવાનું, તદર્થ તમને તત્ત્વોપદેશ, સિદ્ધાંતોપદેશ, વ્યવહારોપદેશ અને ફલોપદેશ આપવાનું ઉત્તરદાયિત્વ 'ગુરુદ્વાર' રૂપ વલ્લભવંશજ આચાર્યશ્રીઓનું છે. જો આચાર્યશ્રી સ્વયં કૃષ્ણસેવા ન કરતા હોય તો સેવાની પ્રકીર્ણતા / અનિવાર્યતાનો બોધ તેઓ અનુયાયીઓને ન આપી શકે. તેવીજ રીતે શ્રીમહાપ્રભુજીએ પ્રતિપાદિત કરેલ શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ ની દાર્શનિક વિચારધારા, જે આપશ્રીએ વેદ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્રો અને ભાગવત - શબ્દપ્રમાણોની એકવાક્યતાના આધારે પ્રતિપાદિત કરી છે, અને તદંતર્ગત પુષ્ટિમાર્ગ ની સાધના પ્રણાલી પ્રવર્તિત કરી છે, તેનું ગ્યાન હોવું પળ અનિવાર્ય છે, જેથી તેઓ તત્ત્વબોધ કરાવી શકે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ ગુરુનું ત્રીજું લક્ષણ 'દંભાદિ અવગુણો થી રહિત' હોવાનું બતાવ્યું છે. આ અતિ મહત્વનું છે. વર્તમાનમાં અનેક પ્રકારના પાશંડો નું આચરણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. કહેણી અને કરણીમાં ભેદ જોવા મળે છે. હકિકતમાં આચાર્યની સાદી વ્યાખ્યાજ છે 'આચરતિ આચરયતિ ચ આચાર્ય'. જો ઉપદેશ આપનાર આચાર્યનું પોતાનું આચરણ જે ઉપદેશ અનુયાયીને આપી રહ્યા હોય તદનુસાર ન હોય તો ઉપકારક હોઈ શકતો નથી.

આથી સમજી શકાય છે કે શ્રીમહાપ્રભુજીએ કેટલી દૂરદર્શિતાપૂર્વક આ સંપ્રદાયની આચારસંહિતા ઘડી છે જેથી આપ પરોક્ષમાં પળ પુષ્ટિજીવોને આમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરી તેમને ભગવદ્ પ્રાપ્તિ કરાવી શકે. તદર્થ વર્તમાનમાં વલ્લભવંશજ આચાર્યશ્રીઓના ઉત્તરદાયિત્વ ની ગંભીરતાને પળ સમજી શકાય છે. ક્રમશઃ

..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૩ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ).....

શ્રીમહાપ્રભુજીએ ગુરુના લક્ષણ બતાવતી ઉપરોક્ત કારિકામાં પુષ્ટિમાર્ગને અનુસરવા ઈચ્છતા અનુયાયીઓને અનુલક્ષીને એક મહત્વનો બોધ આપતાં આગ્યા કરી કે તેમણે યોગ્ય ગુરુની વરણી કરતાં, તેવા લક્ષણો ગુરુમાં છે કે નહિં તે વિશે તપાસ કરી લેવી જોઈએ, જેથી આ માર્ગનું અનુસરણ કરવા માટે સાચું માર્ગદર્શન મળી રહે અને તે પોતાના લક્ષણની પ્રાપ્તિ કરી શકે. આ કારિકાનો મર્મ સમજાવતાં 'આવરણ ભંગ' ટીકામાં શ્રીપુરુષોત્તમજી લખે છે - "ગુરુની સમ્યક પરીક્ષાની આવશ્યકતા નું કારણ આ માર્ગ વિલક્ષણ છે. જો પરીક્ષા ન કરવામાં આવે તો જેમ એક અંધ પુરુષને અનુસરનારો બીજો અન્ધ પુરુષ ઘેટાની માફક અનુસરે તો બન્ને ખાડામાં પડે તેમ એકે કોઈકને ગુરુ કર્યા તેથી પરીક્ષા કર્યા વિના જો બીજો કરે તો બન્નેનું અધઃપતન થાય". આ વાત શ્રીમહાપ્રભુજીએ જલભેદ ગ્રંથમાં પણ સમજાવી છે.

આના પરથી સમજી શકાય છે કે જો અનુયાયી શ્રીમહાપ્રભુજીની આગ્યા - "શાસ્ત્રં અવગત્ય મનોવાગ્દેહૈઃ કૃષ્ણ સેવ્યઃ" ની અનુસાર સ્વયં તેમના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરી સિદ્ધાંતોથી અવગત ન થાય, અને તેમના ઉપદેશ ગ્રહણ ન કરે, તો ગૌરમાર્ગે દોરાઈ જવાની, ભ્રમિત થઈ જવાની શક્યતા રહેલી છે. તેથી સંપ્રદાયના ફલથી વંચિત રહી જવાની અને જન્મારો વેડફાઈ જવાની સ્થિતિ પણ બની શકે છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ ઉપરોક્ત ગુરુના લક્ષણોનો નિર્દેશ કરતાં પૂર્વે એક અતિ મહત્વનો ખુલાસો પણ કર્યો છે. તેના વિશે શ્રીપુરુષોત્તમજી આવરણભંગ ટીકામાં સમજાવે છે કે - "અત્રે સર્વનો ફલમુખ અધિકાર નથી પરંતુ જે જીવો પર ભગવાનની કૃપા થાય તેમની જ આ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે..... તેમને જ ભક્તિના મુખ્ય ફલનું દાન થાય છે..... 'ભગવદ્ કૃપા' નું પરિગ્યાન માર્ગની રુચિ પરથી થાય છે. માર્ગની રુચિ - ભક્તિમાર્ગીય વેષ, વચન અને આચારથી જાણી શકાય.

આથી સમજી શકાય છે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રવેશના અને તદર્થ બ્રહ્મસંબંધની દીક્ષા ગ્રહણ કરવાના સૌ કોઈ અધિકારી નથી. પરંતુ વર્તમાનમાં આ બાબત વિશે દુર્લક્ષ સેવવામાં આવતું જણાય છે. કેટલાક કહેવાતા વૈષ્ણવો પોતાના ધરના રસોઈયા, ઘાટી વગેરેને પણ દીક્ષા અપાવતા હોય છે અને કેટલાક આચાર્યશ્રીઓ બેઝીઝક તેમને આપતાં પણ હોય છે. આ પ્રકારના દીક્ષાર્થીઓને ન તો પુષ્ટિમાર્ગમાં રુચિ હોય છે ન મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સાથે કોઈ સરોકાર. પુષ્ટિમાર્ગીય મંદિરોના કર્મચારિયો - મુખિયા, ભિતરીયા આદીને પણ ઔપચારિકતા ધરાવતો બ્રહ્મસંબંધ કરાવતું હોય છે, જેમાના મોટાભાગના પોતાના ઈષ્ટ અન્ય દેવતાઓને માનતા હોય છે. આ એક વિપરિત સાંપ્રત હકિકત છે.

પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રવેશ પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છતા સાચા અનુયાયીઓની પરીક્ષા કરવાનો નિર્દેશ પણ શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપ્યો છે. દીક્ષાર્થી જિગ્યાસુ તેમજ ઉપર કહ્યું તેમ "ભગવત્કૃપા યુક્ત" હોવાની ખાત્રી પણ ગુરુ કરી લેવી આવશ્યક છે, કેમકે અન્યથા જો કોઈ ગુરુ બ્રહ્મસંબંધ કરાવે તો તેણે ગીતામાં ભગવાને કરેલી આગ્યા (ગીતા ૧૮/૬૭) નું ઉલ્લંઘન કર્યું કહેવાય. તેથી ગુરુ પણ દીક્ષા આપતા પૂર્વે સાવધાની રાખવી આવશ્યક છે..... ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૪ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ' (ચાલુ).....

પ્રત્યેક સંપ્રદાય ની માફક પુષ્ટિ સંપ્રદાય માં પળ 'ગુરુ' નું વિશેષ મહત્વ છે. આ સંપ્રદાયનું ફલ સ્વયં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ની પ્રાપ્તિ છે. ભગવાનની પ્રિપ્તિ તો ભગવાન સિવાય અન્ય કોઈ કરાવી શકે નહિં. તે કારણથી જ શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદ રૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીનો પ્રાદુર્ભાદ થયો છે. પરંતુ અનંત કાલ પૂર્વે ભગવાનથી છુટા પડેલા જીવો ભગવાનને, પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી આ સંસાર-ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરવાથી અનેક પ્રકારના દોષોથી ગ્રસ્ત થયેલા છે. એવા દોષયુક્ત હોવા છતાં તેમને ભગવદ્ આગ્યાનુસાર 'બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર' ની દીક્ષા આપી પૂનઃ તેમને ભગવાન સાથે જોડવાનું સામર્થ્ય આ સંપ્રદાય ના 'ગુરુ' તરીકે શ્રીમહાપ્રભુજીનું જ છે. તેથી તેઓએ અવતારકાલમાં તો તેમણે પોતાના 'પ્રમેયબલ' થી અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, પરંતુ વર્તમાનમાં પળ પોતાના 'પ્રમાણબલ' થી પુષ્ટિજીવોનો ઉદ્ધાર પોતેજ નિજ વંશમા પોતાના સામર્થ્યથી બિરાજીને કરી રહ્યા છે. તેથી જ પોતાના વંશજોમાં પળ તેમના દ્વારા નિર્દિષ્ટ ઉપરોક્ત લક્ષણો ધારણ કરવાની અનિવાર્યતા સમજી શકાય છે.

તેને માટે શ્રીવલ્લભ વંશજ આચાર્યશ્રીઓ એ પળ શ્રીમહાપ્રભુજીની આગ્યા "શાસ્ત્રં અવગત્ય.....કૃષ્ણસેવ્યઃ" (નિ. શા.પ.) મુજબ વેદ, ગીતા, ભાગવતાદિ ઉપરાંત આપશ્રીના વિભિન્ન પ્રકીર્ણ ગ્રંથો - નિબંધ, અણુભાષ્ય આદિનું ગહન અધ્યયન કરવું આવશ્યક હોય તે સમજી શકાય છે. આપણે જાણીએ છીએ કે શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગોપીનાથજી એવમ્ શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણે પોતે ભગવદ્ સ્વરૂપ હોવા છતાં અન્ય આચાર્યો પાસે વિવિધ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કર્યું હતું.

પરંતુ કદાચ વર્તમાનમાં આ હકિકત ની નોંધ ગંભીરપણે લેવામાં આવતી નથી. પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથો દ્વારા તેમજ અનેક અર્વાચિન આચાર્યોના પ્રકાશિત વચનામૃત ના આધારે આપણે તેઓશ્રીની ગ્યાન-સમૃદ્ધિનો પરિચય મળે છે, તે વચનોની એકવાક્યતાનો અનુભવ થાય છે. જ્યારે આજે આનાથી વિપરિત પરિસ્થિતિ જોવા મળે છે. સિદ્ધાંતોના અર્થઘટન માટે અનેક પ્રકારના જુદા જુદા વિધાનો જાણવા મળે છે. એકજ વિષયના ખુલાસા ભિન્ન ભિન્ન આચાર્યશ્રીઓ દ્વારા એકબીજાથી વિપરિત પળ હોય છે. સાંપ્રત સમયની આ સમસ્યા ગંભીર કહી શકાય તેવી છે, કારણકે તેને લીધે સંપ્રદાય અનેક વાડાઓ માં વહેંચાયેલો જોવા મળે છે, જેનો વિપરિત પ્રભાવ અનુયાયી વર્ગ પડ્યો છે. ગયીકાલની પેઢી તો આચાર્યોની વાણીને શ્રદ્ધાથી સ્વીકારતી હતી, પરંતુ આજની યુવાપેઢી જૂદા જુદા અભિપ્રાયોથી, કહેણી અને કરણી નો ભેદ નિહાલી અસંમંજસ ની સ્થિતિ અનુભવે છે. આ હકિકત નકારી શકાય તેવી નથી, જેનું સયાધાન શોધવાનું દાયિત્વ સમસ્ત વલ્લભીય સૃષ્ટિ નું છે.

ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૫ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ)

શ્રીમહાપ્રભુજી એ તત્કાલિન વેદ એવમ્ અન્ય આચાર્યો દ્વારા પ્રવર્તિત ભક્તિમાર્ગ થી વિલક્ષણ પ્રેમલક્ષણા 'પુષ્ટિભક્તિ' નો માર્ગ, 'વેદ-ગીતા-બ્રહ્મસૂત્રો- ભાગવત' એ ચાર ભગવદ્ શાસ્ત્રો, જેને 'પ્રમાણ ચતુષ્ટય' કહેવાય છે, તેની એકવાક્યતા ના આધારે પ્રસ્થાપિત કરી પોતાના જીવનના એકવીશ વર્ષ ત્રણ ત્રણ વખત ખુલ્લા ચરણોથી સમગ્ર ભારતમાં પરિભ્રમણ કરી, અનેક શાસ્ત્રગ્રંથ વિદ્વાનો, આચાર્યો સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી દૃઢતાપૂર્વક પોતાના વિશિષ્ટ મત - "શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ" ને પ્રતિપાદિત કરી, સ્પષ્ટપણે લોકોને સમજાવ્યું કે 'હાલ કલિયુગમાં જ્યારે સર્વે મનુષ્યો કાલના પ્રભાવથી વેદાગ્ર્યા વિરુદ્ધ આચરણ કરનારા થઈ ગયા છે, સ્વાધ્યાયાદિ ક્રિયાઓ થી રહિત છે, આચારથી બહિર્મુખ થયેલા છે, જેઓ સ્વતઃ દુષ્ટ છે તેઓને ધર્મ સિદ્ધિ માટે આવશ્યક દેશકાલાદિ પદાર્થો શુદ્ધ નહીં રહી જતાં, જીવોના ઉદ્ધારનો માત્ર ને માત્ર શ્રીમદ્ભાગવતમાર્ગે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું ભજન જ હોઈ શકે છે. (નિબંધ - સ.નિ.પ્ર.- કા.૨૧૧)

આજ હકિકતને આપશ્રીએ 'કૃષ્ણાશ્રય' ગ્રંથ માં વધુ સ્પષ્ટતાથી રજુ કરી કેવલ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની શરણાગતિ નો ઉપદેશ આપ્યો છે. 'વિવેકધૈર્યાશ્રય' ગ્રંથમાં પુષ્ટિજીવોએ જ નહિં જીવ માત્રે ગ્રહણ કરવા જેવા વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રય ના સ્વરૂપના સર્વ પાસાઓની ચર્ચા કરી છે.

'ભક્તિ' એટલે કેવલ ભગવાનની પૂજા અથવા ઉપાસના જ નહિં પરંતુ તે શબ્દના ઝંડા રહસ્યને નિબંધ (શા. પ્ર. ૪૨) માં ડાઘાગર કરતાં સ્પષ્ટતા કરી છે કે તે માત્ર ભગવાન પ્રત્યે સ્નેહ જ નથી પરંતુ ભગવાનના માહાત્મ્યગ્યાનની પણ અનિવાર્યતા આવશ્યકતા છે. ભગવાનનું માહાત્મ્યગ્યાન ત્યારેજ થઈ શકે જ્યારે તેમના 'સચ્ચિદાનંદ' સ્વરૂપને યથાર્થ રૂપે સમજીએ, આપણા પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને અને આપણા ભગવાન સાથેના સંબંધને જાણીએ, તેમજ કૃષ્ણના બ્રહ્મ, પરમાત્મા, ભગવાન હોવાના પાસા નો ભેદ પામીએ. અને આને માટેજ શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'કૃષ્ણ સેવા' ની પૂર્વાશ્યકતા તરીકે "શાસ્ત્રં અવગત્ય" ની આગ્ર્યા કરી છે (શા. પ્રકરણ).

તદર્થ નિબંધ, અણુભાષ્ય ઈત્યાદિ ગ્રંથોનું તલસ્પર્શી અધ્યયન કરવું ગુરુદ્વાર વલ્લભવંશજ આચાર્યશ્રીઓ માટે આવશ્યક ગણાય. શ્રીમદ્ભાગવત સર્વ શાસ્ત્રોના સાર રૂપ હોઈ અને તેના રહસ્યને આપશ્રીએ સુબોધિનીજીમાં પ્રકટ કર્યું હોવાથી, તેનું મનનપૂર્વક અધ્યયન કરવું આવશ્યક ગણાય. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી 'શ્રીભાગવત તત્ત્વગ્યતા' ને ગુરુના આવશ્યક લક્ષણોમાં એક બતાવ્યું છે. કેમકે ગુરુ ત્યારેજ અનુયાયિઓને શ્રીમહાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતિક પક્ષને યથાર્થ રૂપે સમજાવી શકે. જે કાર્ય શ્રીઆચાર્યચરણે એકલાએ કર્યું તે વર્તમાનમાં મોટી સંખ્યામાં બિરાજતા શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યો, પોતે તે ગ્રંથોનો વિધિવત અભ્યાસ કરી જો તેનાથી અનુયાયી વર્ગને શિક્ષિત કરે તો તેઓ સાચા અર્થમાં પુષ્ટિમાર્ગના હાર્દને સમજી તેને અનુસરી શકે.

પરંતુ વર્તમાનમાં વાસ્તવિકતા જુદી જ દૃશ્યમાન થાય છે. આજે અનેક આચાર્યશ્રીઓ એ કથા-પ્રવચનનો ઉપક્રમ અપનાવ્યો છે, જેમાં મોટાભાગે અડધા દિવસની સંગીતમય ભાગવત કથા અથવા શ્રીનાથ ચરિત્રામૃત, ઈત્યાદિનું મનોરંજનાત્મક આયોજન થતું જોવા મળે છે. ભાગ્યેજ ષોડશ ગ્રંથો તેમજ નિબંધ આદિ ગ્રંથોના પ્રશિક્ષણ નો ઉપક્રમ જોવા મળે છે. તેનું એ પણ કારણ છે કે આચાર્ય બાલકો સ્વયં પણ વિદ્વાનો પાસેથી વિધિવત્ એ વિશિષ્ટ ગ્રંથોના અધ્યયન કરવા પ્રત્યે ઉદાસિન હોય છે.

પરિણામ સ્વરૂપ કદાચ ભાવ-ભાવના વિશે અનુયાયિને જાણકારી પ્રાપ્ત થતી હોય, અથવા સંગીતના માધ્યમથી ક્ષણિક આનંદનો અહેસાસ થતો હોય, પરંતુ સેવાદિ ક્રિયામાં નિષ્ઠા જગાવી શકે તેવું ગ્યાન તેને ભાગ્યેજ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી જેમ સ્વયં શ્રીમહાપ્રભુજી આગ્ર્યા કરે છે તેમ નિષ્ઠાના અભાવમાં તેને ફલપ્રાપ્તિ સંદિગ્ધ જ હોય. (નિ. શા. પ્ર. કા ૧૮). આ વિશે સંપ્રદાયે ગંભીરતાપૂર્વક વિચારવું આવશ્યક છે.

ક્રમશઃ..... (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૬ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ)

શ્રીમહાપ્રભુજીએ પુષ્ટિસંપ્રદાયને પોતાના અનવતાર કાલમાં પુષ્ટિજીવોના ઉદ્ધાર માટે પ્રવર્તિત કરવા અન્ય સંપ્રદાયોની શિષ્ય પરંપરાથી વિપરિત 'વંશ પરંપરા' નો સ્વીકાર કર્યો હોવાનું પ્રમાણ તેમણે શ્રીદામોદરદાસજીને કરેલી આગ્યા કે "શ્રીગુસાંઈજીને મારું જ સ્વરૂપ જાણ", ઉપરથી સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય છે. અનવતારકાલમાં પણ પોતેજ નિજ વંશમાં બિરાજી ભગવદાગ્યાનુસાર સર્વકાલમાં દૈવીજીવોના ઉદ્ધાર નું ઉત્તરદાયિત્વ નિભાવવા માટેની આપશ્રીની યોજનાનો નિર્દેશ આથી મળે છે.

પોતે પોતાના 'ગુરુકાર્ય' ને પાર પાડવા આ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓને યથાર્થ રૂપે તત્ત્વનો, સિદ્ધાંતોનો, તેના વ્યવહારિક આચરણનો તેમજ પ્રાપ્ત થતા ફલ નો બોધ આપી શકે તે હેતુથી પોતાના વંશજોમાં ચોક્કસ લક્ષણો હોવાની આવશ્યકતા નો નિર્દેશ તેમણે ઉપરોક્ત નિબંધના સર્વનિર્ણય પ્રકરણ (કા.૨૨૭) માં કરેલો જણાય છે, કેમકે પોતે 'વંશ પરંપરા' નો સ્વીકાર કરેલો હોઈ તેમણે આવા લક્ષણો પોતાના વંશજોમાં હોવા જરૂરી છે, તેવી આપશ્રીની અપેક્ષાનો સંકેત મળે છે.

આમ છતાં કાલનો પ્રભાવ વિપરિત પરિસ્થિતિ સરજી શકે છે તેનો અંદાજ પણ, આપ સર્વગ્ય હોવાના કારણે આવ્યો જ હશે. આનું પ્રમાણ પણ આપના અંતિમ ગ્રંથ 'શિક્ષા શ્લોકી' માં મળે છે. આપશ્રીની સંન્યસ્થ અવસ્થામાં કહેલા વચનો પુષ્ટિસંપ્રદાયની 'બિંદુ સૃષ્ટિ' તથા 'નાદ સૃષ્ટિ' બન્નેને અનુલક્ષીને કહેવામાં આવેલાં જણાય છે, કારણકે આપશ્રીએ "યુયં" શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. શ્રીગોપીનાથજી એવમ્ શ્રીગુસાંઈજી જેવા ભગવદ્ સ્વરૂપને તેમજ આપના અનન્ય સેવક દામોદરદાસ હરસાનિજી ને પણ આપ કહી રહ્યા છે કે - "જો બહિર્મુખ થશો તો કાલ તમારું ભક્ષણ કરઘ જશે !". આથી સ્પષ્ટતયા સમજી શકાય છે કે આપશ્રીના સ્વધામ પધારી ગયા પછી કેવી પરિસ્થિતિ ઉદ્ભવી શકે છે તેનો અંદાજ હોવાના કારણે આપશ્રીએ ત્યારે આ વચનો પોતાના વંશજો તેમજ સમસ્ત સેવકોને ઉદ્દેશીને કહ્યા હોવી જોઈએ.

તદર્થ ઉપરોક્ત કારિકાનો આવરણભંગ ટીકા માં ખુલાસો કરતાં શ્રીપુરુષોત્તમજી કહે છે - "પરંતુ આ પ્રકારના લક્ષણવાળા ગુરુ કલિયુગમાં દુર્લભ છે. કલિયુગ બલિષ્ઠ હોવાથી હવે થનારા ગુરુઓમાં આ પ્રકારના લક્ષણોનો અભાવ થશે - આવા લક્ષણો વાળા ગુરુ આધુનિક સમયમાં પ્રાપ્ત ન પણ થાય - એવો વિચાર કરી શ્રીમદાચાર્યચરણ પોતાને વિશે જ આ ભગવન્માર્ગના ગુરુત્વ નું નિયમન કરતાં કહે છે (ગુજરાતી અનુવાદ - પેજ ૫૮) -

"તદભાવે સ્વયં વાપિ મૂર્તિ કૃત્વા હરેઃ કચિત્, પરિચર્યા સદા કુર્યાત્ તદ્રૂપં તત્ર ચ સ્થિતમ્, સાકાર વ્યપકત્વાત્ વાચ્ય મન્ત્રસ્યાપિ વિધાનતઃ" (સ.નિ.પ્ર.૨૨૮)

અર્થાત્ - 'અથવા તેવા ગુરુના અભાવમાં પોતે જાતે જ કોઈક સ્થળે હરિની મૂર્તિ કરીને પણ સદા ભગવાનની પરિચર્યા કરવી. મૂર્તિ તદ્રૂપ - હરિનું રૂપ છે. વ્યાપક તથા સાકાર હોવાથી, તેમજ વલી મંત્રના વિધાન બલે તત્ર રહેલું છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી "કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા" ને 'સ્વસિદ્ધાંત' કહે છે. (સિ.મુ.). તેથી આપશ્રીની ઉપરોક્ત

આગ્યા સમજવી મુશ્કેલ નથી. કોઈપણ સંજોગોમાં મુખ્યતા 'કૃષ્ણ સેવા ની છે'. ગુરુ રૂપે શ્રીમહાપ્રભુજી તેમના ગ્રંથોમાં 'વાંગમય સ્વરૂપે' સદા બિરાજે જ છે. તેથી તેવી વિપરિત પરિસ્થિતિમાં શ્રીમહાપ્રભુજીની ઉપરોક્ત આગ્યા સારગર્ભિત છે, જે જાણવી આવશ્યક છે. મૂલતઃ આપશ્રીજ આ સંપ્રદાય ના ગુરુ છે અને પ્રત્યક્ષ નહીં તો પરોક્ષમાં આપ વિદ્યમાન છે જ ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૭ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ).....

ઉપરોક્ત વચનોથી સ્પષ્ટતયા સમજી શકાય છે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં શાસ્વત રૂપે "ગુરુ" ના રૂપમાં શ્રીમહાપ્રભુજી જ (એવમ્ તેમના જ વચનાનુસાર શ્રીગુસાંઈજી) બિરાજે છે. તેમના સદૃશ ન કોઈ હતા, ન છે, ન થશે, તેમ સ્વયં શ્રીગુસાંઈજી ના વચન છે - "શ્રીમદ્વલ્લભ નામધેયો સદૃશં ભાવી ન ભૂતોસ્ત્યપિ" (સપ્તશ્લોકી) . આવીજ સ્પષ્ટતા શ્રીહરિરાયજીએ પણ શિક્ષાપત્રમાં અનેક સ્થાને કરી છે. તદર્થ એવી માન્યતા કે વલ્લભકુલમાં સર્વે સાક્ષાત્ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ બિરાજે છે, તે સાચી હોય તેમ જણાતું નથી. તે કદાચ અગ્યાન વશ હોઈ શકે અથવા સ્થાપિત હિતો દ્વારા એવો દુષ્પ્રચાર કરવામાં આવી રહ્યો છે, કેમકે એવી અનેક પત્રિકાઓ જોવા મળે છે, જેમાં વર્તમાન આચાર્યશ્રી ના નામ આગલ 'સાક્ષાત્ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સ્વરૂપ' અથવા 'સાક્ષાત્ શ્રીગુસાંઈજી સ્વરૂપ' વિશેષણો લગાડવામાં આવે છે.

તેમ છતાં આપણે સમજવું જોઈએ કે શ્રીમહાપ્રભુજી વર્તમાનમાં શ્રીમહાપ્રભુજી ગુરુદ્વાર રૂપ નિજકુલમાં બિરાજીને પરોક્ષમાં દીક્ષા આદિ ગુરુ કાર્ય કરે છે, તદર્થ અનુયાયી વર્ગે પોતાના દીક્ષાદાતા વલ્લભકુલ આચાર્યશ્રીમાં 'શ્રીવલ્લભવત્ ' ભાવ રાખી તેમના દર્શન - ચરણસ્પર્શ આદિ કરવા જોઈએ, અન્યથા ભાવ લાવવો જોઈએ નહીં. માટે જ આપશ્રી દ્વારા નિર્દિષ્ટ ગુરુ ના લક્ષણો ધારણ કરવાનું ઉત્તરદાયિત્વ સ્વયં આચાર્ય બાલકનું છે, કારણકે તેમના જ દ્વારા શ્રીમહાપ્રભુજી આપણને તત્ત્વબોધ, સિદ્ધાંતોની સમજ, સાધના પ્રણાલી તેમજ ફલપ્રાપ્તિ વીશે ઉપદેશ આપે છે.

આનાથી એક વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે જો શ્રીમદાચાર્યચરણ નિજકુલમાં બિરાજી અનુયાયી વર્ગને પોતાના સિદ્ધાંતોનું ઉદ્બોધન કરતાં હોય તો, તે કોઈપણ આચાર્યશ્રીના માધ્યમથી હોય, તે તેમના પોતાના વિચારોથી અસંગત ન હોઈ શકે. તદર્થ પ્રત્યેક આચાર્યશ્રીની વાણી વ્યવહાર, આગ્યાઓ આપશ્રીના સિદ્ધાંતોથી સુસંગતજ હોવી જરૂરી છે, તે ક્યારેય વિપરિત હોઈ ન શકે. અને જો કોઈ આચાર્યશ્રીની વાણી - વ્યવહાર શ્રીમહાપ્રભુજીના મૂલભૂત સિદ્ધાંતો, આગ્યાઓથી વિષમ અથવા અલગ અલગ જણાય તો તેમાં કાંઈક ભેદ હોવાની સંભાવના છે. શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાના વિચારોથી વિપરિત આગ્યા ક્યારેય ન કરે અથવા જુદા જુદા આચાર્યશ્રીઓ દ્વારા વિભિન્ન મત પ્રદર્શિત ન જ કરે !.

પરંતુ વર્તમાનમાં અનેક પ્રકારની સાંપ્રદાયિક ગતિવિધીઓ દૃશ્યમાન થાય છે, અનેક એવા આયોજનો આયોજીત કરવામાં આવતાં હોય છે, એવી અનેક પ્રકારની આગ્યાઓ કરવામાં આવતી હોય છે, જે ઉબલક દૃષ્ટિ થી (prima faci) જ પુષ્ટિમાર્ગિય વિચારધારાને અનુરૂપ ન હોય, જેની કાર્ય પદ્ધતિ શ્રીમહાપ્રભુજી / શ્રીગુસાંઈજી દ્વારા પ્રવર્તિત સાધનાપ્રણાલીને સુસંગત ન હોય, તેમ સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય. પરંતુ સામાન્ય અનુયાયીની માત્ર પોતાના દીક્ષાદાતાને જ ગુરુ માનવાની માનસિકતા હોય છે (કેટલાક તો શ્રીમહાપ્રભુજી ની ગુરુ રૂપે

વિશિષ્ટતા થી જ અનભીગ્ય હોય છે), તેથી માત્ર દીક્ષાદાતા આચાર્યશ્રીની વાણીનેજ પ્રમાણ રૂપે સ્વીકારી લેતા હોય છે. તેજ સાચી હોવાનો હઠાગ્રહ પળ રાખતા હોય છે.

આવી સ્થિતિના પરિણામે, કેમકે અનેક બાબતો વિશે અલગ અલગ આચાર્યશ્રીઓના અભિપ્રાયો / આગ્યાઓ જુદી જુદી પ્રાપ્ત થતી હોવાથી, ગો. આચાર્યશ્રીઓમાં પળ ક્યાંક વૈમનસ્ય કે કટુતા સતહ પર આવતી દેખાય છે, તેમજ અનુયાયી વર્ગ પળ જુદા જુદા વાડાઓમાં વહેંચાયેલો જળાય છે. આ સંપ્રદાયની સમગ્રતા માટે એક ઘાતક પરિસ્થિતી છે. આ આજની વાસ્તવિક હકિકત છે, જેના વિશે ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે.

અન્ય આચાર્યોની દાર્શનિક વિચારધારાના પરિપેક્ષ્ય માં જો તટસ્થતા પૂર્વક વિચાર કરીએ તો તેની ગહનતા, તેના દ્વારા સંભવ સર્વોચ્ચ ફલપ્રાપ્તિ (sumam bonam) અતુલ્ય છે. પરંતુ કદાચ આપણામાંના ધણાને તેની સર્વોચ્ચતાની જાળ જ નહિં હોય, અને માત્ર ગાડરીયા પ્રવાહની માફક પુષ્ટિમાર્ગને અનુસરી રહ્યા છે. પુષ્ટિસંપ્રદાયની યથાર્થતા અને સાર્થકતા માટે આ વિશે ચિંતનપૂર્વક સહિયારો પ્રયાસ કરવાની આવશ્યકતા ને નજર અંદાજ કરવી જોઈએ નહિં.ક્રમશઃ: (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૮ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ).....

પુષ્ટિમાર્ગ ના સ્થાપક તેમજ મૂલ પ્રવર્તક શ્રીમહાપ્રભુજી હોવાથી, તેમજ તે આપશ્રીએ તત્કાલિન પ્રવર્તિત અન્ય દાર્શનિક વિચારધારાઓ થી વિલક્ષણ હેતુ તેમજ દૃષ્ટિકોણ થી, સર્વ સંમ્મત ભગવદ્.શાસ્ત્રોના નિષ્કર્ષ રૂપે, શુદ્ધાદ્વૈત મત તરીકે પ્રતિપાદિત કર્યો છે, અને તદંતર્ગત તેના સિદ્ધાંતો ધડ્યા છે તથા તેને અનુરૂપ સાધના પ્રણાલીનો નિર્દેશ આપ્યો છે. સ્વાભાવિક છે કે શ્રીમહાપ્રભુજી સાક્ષાત્ ભગવદાવતાર છે, તેથી સર્વગ્ય પળ હોય જ. તેથી આપશ્રી પાંચશો વર્ષ પછીના સમયની પરિસ્થિતિ થી અનભીગ્ય હોય તેમ માની શકાય નહિં. તેમના સૈદ્ધાંતિક ઉપદેશો સર્વદેશીય અને સર્વકાલિન જ હોય, જે તેમના ગ્રંથોનું ઝીળવટભર્યું અધ્યયન કરતાં સ્પષ્ટરૂપે જાણી શકાય છે.

કદાચ પાછલા પાંચશો વર્ષની વૈગ્યાનિક પ્રગતિના કારણે અનેક પ્રકારની સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ થયેલ હોવાથી માનવ જીવન ના અનેક પહેલુઓમાં, રહેણી- કરણીમાં, પરિવર્તન અવશ્ય આવેલું છે. તદર્થ સાધના પ્રણાલીની કેટલિક ક્રિયાઓ માં ફેરબદલ કરવાની જરૂરત નો ઈન્કાર કરી શકાય નહિં. તેવા આવશ્યક ફેરફારોનો નિર્ણય પળ સમગ્ર પાસાઓનો સંપૂર્ણપણે વિચાર - ચર્ચા વિચારણા કરી, પ્રબુદ્ધ આચાર્યશ્રીઓ દ્વારા સામુહિક રૂપે લેવાવો જોઈએ, જેથી સંપ્રદાય ના મૂલભૂત માલખાને ક્ષતિ થાય નહિં. તેમછતાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ જે સૈદ્ધાંતિક સત્યોને તારવેલા છે, તે તો સનાતન અને શાશ્વત જ છે, જે ક્યારેય બદલાઈ શકે નહિં, અને તેથી તેમાં કોઈ પરિવર્તનનો અવકાશ હોઈ શકે નહિ. તે બંધારણના મૂલભૂત સિદ્ધાંતોની માફક ક્યારેય બદલી શકાતા નથી, અન્યથા તેનું સ્વરૂપત્ર મૂલ વિચારધારાથી સુસંગત જ નહિં રહી જાય !

ઉપરોક્ત કારણથી સંપ્રદાયના સર્વે ઉપક્રમો અને ગતિવિધિઓ, આયોજનો, ઉપદેશો, દીશા-નિર્દેશો સુનિયંત્રિત હોવા જરૂરી છે. પરંતુ આજે અનેક મનઘડંત આયોજનો પ્રચલિત થતાં હોય છે. અનેક વિષયો પર વિભિન્ન આચાર્યશ્રીઓ દ્વારા જુદા જુદા પ્રકારના આયોજનો કરવામાં આવતા હોય છે, વિધાનો કરવામાં આવતાં

હોય છે, તેમજ તદ્વિષયક આગ્યાઓ આપવામાં આવતી હોય છે, જે સંપ્રદાયના માલખાને, તેના મૂલભૂત હેતૂને નષ્ટ કરનાર સિદ્ધ થઈ શકે છે. વાસ્તવમાં સંપ્રદાયની સર્વે ગતિવિધિઓ, શ્રીમહાપ્રભુજીની વિચારધારાને સુસંગત હોવી અનિવાર્ય ગણાય, કેમકે વર્તમાન આચાર્યશ્રીઓ નું ઉત્તરદાયત્વ સંપ્રદાયની ફ્રેમવર્ક ને સુરક્ષિત રાખવાનું છે અને તેના અંતર્ગત તત્વોપદેશ, અને સિદ્ધાંતોપદેશ કરવાનો હોય છે, જેથી તેની ફલદાયીતા અકબંધ રહે.

પરંતુ એ વાસ્તવિકતા છે કે વર્તમાનમાં એવા અનેક કાર્યક્રમો - ભાગવત-સપ્તાહો, વિવિધ સત્સંગ ના ઉપક્રમો, મનોરથો આયોજીત થતાં હોય છે જેનો ઉદ્દેશ્ય શ્રી મહાપ્રભુજીએ કૃષ્ણાશ્રયમાં નિર્દેશ કરેલ 'લાભપૂજાર્થ હેતુ હોવાનું સ્પષ્ટપણે દેખાઈ આવે છે. વિપુલ માત્રામાં અનુયાયી વર્ગ આવા ઉપક્રમોમાં અગ્યાનવશ અથવા અંધશ્રદ્ધાને કારણે, તેમના પોતાના કોઈ ક્ષુલ્લક સ્વાર્થવશ

જોડાતો હોય છે, કેમકે ગ્રંથોના અભ્યાસના અભાવમાં તેમના માટે સાચાંચોટાનો વિવેક જાલવલવો મુશ્કેલ હોય છે.

. આ હકિકતને પરમ વિદુષી નિ.લી. ગો. પુ.પા શ્રી ઈન્દિરાબેટિજી મહોદયા ના પ્રકાશિત વચનામૃત માં ઉદ્ ગાર - "આર વી ફોલોઈંગ પુષ્ટિમાર્ગ ઓર સમર્થોંગ એલ્સ....." (જન્મભુમિ, મુંબઈ - ૬.૧૧.૨૦૧૨) જ ઉજાગર કરે છે. આ એક ગંભીર પરિસ્થિતિ છે જેનો ઉકેલ સમગ્ર વલ્લભીય સૃષ્ટિએ - તેના બન્ને અંગ - બિંદૂસૃષ્ટિ અને નાદ સૃષ્ટિએ સાથે મલી લાવવાની આવશ્યકતા છે. નાદસૃષ્ટિનું ઉત્તરદાયીત્વ પણ સમાન રૂપથી છે, કેમકે શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીહરસાનીજીના માધ્યમથી નિર્દેશ કર્યો છે - "દમલા યે માર્ગ તેરે લીયે પ્રકટ કીયા હૈ !.ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૩૯ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ)

વર્તમાનમાં પુષ્ટિસંપ્રદાયમાં એક બદલાવ જોવા મળી રહ્યો છે, જેમાં તેના મૂલ પ્રવર્તક શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા સ્થાપિત મૂલ્યોમાં પરિવર્તન આવી રહેલું દેખાય છે. એ વાત સાચી છે કે સમસ્ત દુનિયા વૈગ્યાનિક ક્રાંતિના કારણે, તેમજ તેના પ્રભાવના કારણે ભૌતિકવાદી વિચારધારા પર વધુ અભિમુખ થઈ રહી છે, જેના પરિણામે સામાજીક મૂલ્યોમાં પરિવર્તન આવ્યું છે. વિગ્યાન ની પ્રગતિના કારણે અનેક સુખ-સુવિધાઓ ઉપલ્બ્ધ છે જે જ્યારે આ સંપ્રદાયની આચાર પ્રણાલી ધડાઈ હશે ત્યારે ન હતી. આજે આપણે બદલાયેલ પરિસ્થિતિમાં જીવન જીવવાનું છે, અને તેથી તદનુસાર આપણા સાંપ્રદાયિક જીવનને પણ તેને અનુરૂપ બનાવવું આવશ્યક છે.

પરંતુ આપણે એ ન ભૂલવું જોઈએ કે શ્રીમહાપ્રભુજીના પ્રાકટ્યનો હેતુ વર્તમાન માં જીવતા દૈવીજીવો જે સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી ભગવાનથી વિખુટા પડી ભવસાગરમાં અટવાયેલા હતાં, તેમનો ઉદ્ધાર કરવાનો હતો / છે. તેમાં પાંચશો વર્ષનો કાલ insignificant છે. તેથી એમ કહેવું કે તેમના સમયમાં જે જરૂરી હતું તે આજે irrelevant છે, તે તેમની ભગવદ્-રૂપતા, તેમની સર્વગ્યતા પર પ્રશ્ન ચિન્હ મુકે છે, જે અપ્રસ્તુત છે, વિશેષતઃ તેમના દ્વારા, જેઓ તેમના વંશજ હોવાનો અથવા અનુયાયી હોવાનો દાવો કરતાં હોય ! જ્યારે આપણે જો આવો અભિપ્રાય ધરાવતા હોઈએ તો વાસ્તવમાં આપણે આપશ્રીની વિચારધારા અથવા તેના મર્મને ગ્રહણ કરવામાં અસમર્થ છીએ તેમ માનવું પડશે.

હકિકત માં જો આપણે શ્રીમહાપ્રભુજીએ જે 'ફલ'ની પ્રાપ્તિ પુષ્ટિજીવનું ગંતવ્ય હોવાની સમજ

આપણને (જો આપણે પુષ્ટિજીવ હોવાની માન્યતા ધરાવતા હોઈએ તો) આપી છે, "ભગવાનેવ ફલમ્" નો નિર્દેશ કર્યો છે, તે માત્ર ભગવાન કૃષ્ણની સ્વયંની કૃપાથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. કયા જીવ પર ક્યારે કૃપા કરવી તે તો શ્રીકૃષ્ણનો પોતાનો જ સ્વતંત્ર એકાધિકાર હોઈ શકે, પરંતુ એક પુષ્ટિજીવ તરીકે આપણું શું કર્તવ્ય હોવું જોઈએ, અને તે પળ જ્યારે આપણે કલિયુગ ના દુષ્પ્રભાવથી ગ્રસિત હોઈએ ત્યારે, તેમણે એક આદર્શ ગુરુ તરીકે તદ્વિષયક તેમના ગ્રંથો દ્વારા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં આગ્યા કરી છે. હા, આગ્યા !, માત્ર ઉપદેશ નહિં, કેમકે આપણે તેમના સેવક હોવાનો દાવો કરીએ છીએ !

શ્રીમહાપ્રભુજી નિબંધ ગ્રંથ (સ.નિ.પ્ર. - કા.૨૧૧) માં વર્તમાન યુગની પરિસ્થિતિ (આજથી પાંચશો વર્ષ પૂર્વે જ) ને અનુલક્ષીને સમજાવે છે કે ભલે શાસ્ત્રોમાં અનેક પ્રકારના માર્ગોનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હોય, વિવિધ ઉપાયો બતાવવામાં આવ્યા હોય, પરંતુ જ્યારે તે સમગ્ર વ્યવસ્થા પડી ભાગી હોય (collapse થઈ ગઈ હોય) ત્યારે માત્ર ને માત્ર શ્રીકૃષ્ણની બિનશરતી શરણાગતિ (પ્રપત્તિ) અને સેવાત્મિકા ભક્તિ જ વિકલ્પ હોઈ શકે છે. તેથી જ આપશ્રી આગ્યા કરે છે - "કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ", "કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા", "સર્વદા સર્વભાવેન ભજનિયો વ્રજાધિપ:", વગેરે.

Mind it !, આ પુષ્ટિપથ પર ચાલવા ઈચ્છતા પથિકો ને આગ્યા છે, કેમકે તેઓ તેમનો જ ઉદ્ધાર કરવા પધાર્યા છે ! આજે આપણે આ વાત વિસરી ગયા છીએ, અને આવા સમર્થ ગુરુ હોવા છતાં આમતેમ ભટકી રહ્યા છીએ અને મનસ્વી પ્રમાણે તેમની આગ્યાઓનું અર્થઘટન કરી પોતાને અનુકુલ લાગે તેમ આચરણ કરી રહ્યા છીએ.

જો શ્રીમહાપ્રભુજીના નિર્દેશ નો યથાર્થ વિચાર કરીએ તો તેમના ઉપદેશ / આદેશનો મર્મ છે - 'સમર્પિત જીવન', જેના દૃષ્ટાંત આપણને ૮૪ - ૨૫૨ ભગવદીયોની વાર્તામાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં નથી આવશ્યકતા સંપત્તિની, સમૃદ્ધિની કે સૂવિધાઓની !. આપણી પાસે જે પદાર્થો સહજ રીતે ઉપલબ્ધ છે, તેનો આપણા પોતાના કૃષ્ણ માટે વિનિયોગ કરી કૃષ્ણ સાથેનું 'સહજીવન' તેજ છે - 'સમર્પિત જીવન'. ન તો તેને માટે ગૃહસ્થજીવનનો ત્યાગ કરવાની આવશ્યકતા, ન સંન્યાસી બનવાની, ન વૈરાગ્યની. આપણે દૈવયોગથી પ્રાપ્ત થયેલા આપણા જીવનને સામાન્ય રીતે વ્યતિત કરતાં પાલી શકાય તેવો કોઈ અન્ય માર્ગ નો શું વિચાર કરી શકીએ છીએ !.

અને તેની વિશેષતા ! કોઈ કલ્પી ન શકે !. જેને પ્રાપ્ત કરવા આપણે બધી ગડમથલ કરતા હોઈએ - મંત્ર, તંત્ર, યગ્ય-યાગાદિ, દર્શન, યાત્રા વગેરે વગેરે - તેને તો આપણા સક્ષમ ગુરુ પહેલે દિવસથી જ આપણા ધરમાં પધરાવી દે. આપણે તો માત્ર આપણું સર્વસ્વ તેને સોંપી તેમના આશ્રયે આનંદપૂર્વક આપણા પરિવાર સાથે જીવન વ્યતિત કરવાનું !

તેમ છતાં આપણે મંદિરો જ નહિં, દરગાહોમાં, ગુરુદ્વારોમાં, કહેવાતા સંત માહાત્માઓની નિશામાં વગેરે સ્થાનો માં ઠોકર ખાઈ રહ્યા છીએ ! કોણ સમજાવે આપણને !(ચાલુ) (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૪૦ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ'(ચાલુ).....

વર્તમાન સમયમાં (કહેવાતા) વૈષ્ણવોનો એક એવો વર્ગ પળ જોવા મળે છે જેઓ મૂલતઃ પુષ્ટિમાર્ગીય

વૈષ્ણવ પરિવારોથી જોડાયેલા હોવાથી પોતે પુષ્ટિમાર્ગીય હોવાનો દંભ આચરતા હોય છે, પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગના હાર્દથી અપરિચિત હોવાના કારણે તેમજ આજની ભૌતિકવાદી વિચારધારાના પ્રભાવને લીધે શ્રીમહાપ્રભુજીની દાર્શનિક વિચારધારાને કે પ્રણાલીને વર્તમાનમાં અપ્રસ્તુત ગણાવી તેમાં આધુનિક બદલાવ ઈચ્છતા હોય છે. તેઓ આચાર - વિચારની કેટલીક પરંપરા કે પદ્ધતિનેજ પડકારતા હોય છે.

કેટલાક વલી 'સર્વધર્મ સમભાવ' ના આંચલ નીચે અન્ય દેવોની ઉપાસના કે વિમિન્ન ધાર્મિક આસ્થા માં વિશ્વાસ ધરાવતા હોવા છતાં તેમના વડિલો પરંપરાગત પુષ્ટિધર્મનું પાલન કરતાં હોવાથી સંપ્રદાય સાથે ઔપચારિક રીતે જોડાયેલ રહેવા ઈચ્છતા હોય છે. તેમાંના કેટલાક આર્થિક સદ્ધરતાના અથવા સામાજીક મોહના કારણે, સંપ્રદાય ના ઉપક્રમોમાં પણ વિશિષ્ટ સ્થાન ભોગવતા હોય છે. કેટલાક પોતાના રાજસ-ભાવને અથવા અહં ને પોસવા સાંપ્રદાયિક આયોજનોમાં સહભાગી બનતા હોય છે, સ્વયં છપ્પનભોગ આદી મનોરથો કરાવતા હોય છે. આ પ્રકારની વ્યક્તિઓ પાસેથી આર્થિક લાભ પ્રાપ્ત કરવા માટે ક્યારેક તેમને તેમના દેવી દ્રવ્ય (!) ના વિનિયોગ કરાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં પણ આવતા જોવા મળે છે. આ રીતે અનેક પ્રકારના અનેક પરિબલો ના પ્રભાવને કારણે વર્તમાનમાં સંપ્રદાયના મૂલ સ્વરૂપ માં વિકૃત પરિવર્તન થઈ રહેલું જોઈ શકાય છે. કદાચ પહેલાં કરતાં અનેક મંદિરો દેશ- વિદેશમાં સ્થપાઈ રહ્યા છે, વિવિધ સપ્તાહો - પ્રવચનો, સાર્વજનીક મનોરથો આયોજીત થઈ રહ્યા છે. તેનાથી એવો આભાસ ઉત્પન્ન થાય છે કે પુષ્ટિસંપ્રદાય વિસ્તરિત થઈ રહ્યો છે, પરંતુ તેની વાસ્તવિકતા નું આકલન કરવું અત્યંત આવશ્યક છે.

પુષ્ટિમાર્ગ જેવો સ્વયં ભગવદાવતાર શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા વેદાદિ શાસ્ત્રોના પ્રમાણોના આધારે સ્થાપિત / પ્રવર્તિત યથાર્થ સંપ્રદાય ન તો અંધશ્રદ્ધાથી ચાલી શકે, ન કોઈ મનઘડંત ઉપક્રમો દ્વારા, કારણકે તેનો પાયો સ્વયં ભગવાનના અનકાનેક વચનો છે. શ્રીમહાપ્રભુજી આ વાતનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરતાં નિબંધ ના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણ માં કરતાં કહ્યું છે - "વેદાઃ શ્રીકૃષ્ણવાક્યાની વ્યાસસૂત્રાણિ ચૈવ હિ, સમાધિભાષા વ્યાસસ્ય પ્રમાણં તચ્ચતુષ્ટયમ્". જો આ સંપ્રદાયના પ્રતિપાદક સ્વયં આવો દાવો કરતાં હોય તો આ સંપ્રદાયનું અનુસરણ કરવા તેનાથી વિપરિત ઉપદેશ આપવાનો, વિચારો પ્રકટ કરવાનો કે વિરુદ્ધ આચરણ કરવાનો 'પુષ્ટિમાર્ગ' ના જ નામે કોઈને પણ હક્ક હોઈ શકતો નથી.

તદર્થ જેમણે શ્રીમહાપ્રભુજીને ગુરુ રૂપે સ્વીકારી આ ઉચ્ચતમ સંપ્રદાયને અનુસરી પોતાના ઉદ્ધારની કામના હોય તેમણે વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં ખુબજ સાવધાન રહેવાની આવશ્યકતા છે, જે પરિસ્થિતિ નું વર્ણન આપશ્રી કૃષ્ણાશ્રય સ્તોત્ર માં કર્યું છે. (ચાલુ) (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન"

***** ૪૧ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ' (ચાલુ)

વર્તમાન સમયમાં વિશેષતઃ સાવધાની રાખવી જરૂરી ઇટલા માટે છે કે ઇન્ટરનેટના યુગમાં પ્રત્યેક બાબતની માહિતી સોશિયલ મીડિયામાં ત્વરિત ઉપલબ્ધ થાય છે જેના દ્વારા ખાસ કરીને યુવાપેઢી ભ્રમિત થયા વિના રહી શકે નહિં. અનેક વિપરિત ઘટનાઓ થી આપણે તેના દ્વારા અવગત થતા હોઈએ છે જેના કારણે જો આપણી શ્રીમહાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતોમાં વિશ્વાસ દૃઢ થયેલો ન હોય તો સહજપણે વિચલિત થયા વગર રહેવાય નહીં. ત્યારે આપણે જે ઉપદેશ આચાર્યશ્રીઓના શ્રીમુખેથી શ્રવણ કરતાં હોઈએ અને ક્યારેક તેમના વ્યવહાર -

આચરણ માં ભેદ દેખાય ત્યારે ગુરુદ્વાર રૂપ આચાર્યશ્રીની વાણીને અનુસરવી મુશ્કેલ જણાય.

ઉપરોક્ત 'સર્વધર્મ સમભાવ' ના વિશાલ દૃષ્ટિકોણ ને અપનાવવા થોડા વર્ષ પૂર્વે એક સુદુર પરાના જૈન ઉપાશ્રયમાં કેટલાક કહેવાતા વૈષ્ણવો દ્વારા અમુક શ્રીવલ્લભકુલ આચાર્યશ્રીઓ ના વરદ હસ્તે એક જૈનમુનીશ્રીના પુત્રલની બાજુમાં જ આપણા પરમ આરાધ્ય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની આદમકદ પ્રતિમાની 'ભાવ પ્રતિષ્ઠા' કરવામાં આવી હતી. ત્યારે જૈનમુનીએ વલ્લભકુલ આચાર્યો સમક્ષ જ શ્રીકૃષ્ણને તેમની માન્યતા મૂજબ ભવિષ્યના 'ભગવંત' તરીકે બિરદાવ્યા હતાં. તેવીજ રીતે બ્રહ્મસંબંધ જેવી સંપ્રદાયની ગૂઢ પવિત્ર પ્રક્રિયા સાથે ચેડા કરનાર કથાકાર નો 'ગુરુપૂર્ણિમા' ઉત્સવ આપણી પ્રધાન પીઠની વ્યવસ્થાના જવાબદાર સદ્ગૃહસ્થ ના નિવાસે યોજાયો હતો. આપણે અનેક આચાર્યશ્રીઓને મહાદેવજીના દેવાલયમાં જાહેર પૂજન કરતાં, ગણેશજી આદિ દેવોની આરતી ઉતારતા, અથવા દરગાહમાં ચાદર ચઢાવતાં સોશિયલ મિડીયામાં જોતા હોઈએ છીએ. તદર્થ તેમનામાં શ્રીવલ્લભ અંશ વિદ્યમાન હોવાના કારણે કદાચ તેમના એવા સામર્થ્ય હોય તે વિષયમાં શંકા કરવાનો આશય નથી, કે ન કોઈ વ્યક્તિવિશેષની નિંદા કે ટિકા કરવાનો આશય છે, પરંતુ મુખ્ય બાબત - જ્યાં કહેણી અને કરણી માં ભેદ વર્તાતો હોય ત્યાં આવા દૃશ્યો સંપ્રદાયના અનુયાયી ની શ્રદ્ધાને અને તદર્થ સમગ્ર સંપ્રદાયની શ્રીકૃષ્ણની અનન્ય ભક્તિ અને શરણાગતિની વિચારધારાને અવશ્ય ધક્કો પહોંચાડી શકે છે, તે હકિકત છે.

વાસ્તવમાં જો આચાર્યશ્રીઓની વાણી અને વ્યવહારમાં એકરૂપતા પ્રકટ થતી ન હોય તો તેમના આચાર્યત્વ ઉપર જ પ્રશ્નાર્થ ચિન્હ લાગી શકે છે, કારણકે આચાર્ય તેનેજ કહેવાય જેઓ પોતાના સિદ્ધાંતોનું સ્વયમ્ આચરણ કરી અનુયાયીઓ પાસે તદનુસાર આચરણ કરાવે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ જે સિદ્ધાંતો પ્રતિપાદિત કરી તેનો ઉપદેશ પોતાના ગ્રંથો દ્વારા આપ્યો છે તેનું પોતે અક્ષરસઃ પાલન કર્યું છે.

'સર્વધર્મ સમભાવ' ની ઉદ્દાત ભાવનાનો વિચાર કરીએ તો તેનો આશય અન્ય ધર્મનો અનાદર કરવાનો કે તેને નિચો દેખાડવાનો પ્રયાસ ન કરવો જોઈએ તે છે. નહીં કે તેને અપનાવવો. આ વિશે શ્રીમહાપ્રભુજી જેવા ઉદાર વિચારો શાયદ જ કોઈ અન્ય મહાપુરુષે વ્યક્ત કર્યા હશે. આપણે જાણીએ છીએ કે પરમ તત્ત્વ ના સ્વરૂપ વીશે અનેક વિચારધારાઓ પ્રવર્તે છે. સૌ કોઈ પોતાની રીતે તેને સમજાવે છે. શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે શબ્દબ્રહ્મ રૂપ વાણી કેવલ 'એકમેવાદવિતિયમ્' બ્રહ્મનું જ નિરૂપણ કરે છે. તેથી વાણી દ્વારા જે કાંઈ કહેવામાં આવે છે તે પરમ તત્ત્વ બ્રહ્મ વિષયક જ હોઈ શકે છે, જેને બધા પોતાની સમજની મર્યાદામાં સમજાવે છે. અર્થાત્ તેને અસત્ય નહીં પણ અર્ધસત્ય કહેવાય. તેથીજ આપશ્રી નિબંધમાં કહે છે - "સર્વવાદાનવસરં નાનાવાદાનુરોધિત" (શા પ્ર. ૭૦)

તેમ છતાં તેમણે અનેક શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી શ્રીકૃષ્ણ જ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા હોવાનું પ્રતિપાદન કરી એક માત્ર શ્રીકૃષ્ણની જ અનન્ય ભક્તિ એવમ્ શરણાગતિ નો ઉપદેશ આપ્યો છે, કારણકે આપણું ગંતવ્ય જ શ્રીકૃષ્ણ છે. તેથી પુષ્ટિસંપ્રદાયના સમસ્ત અનુયાયીઓ માટે તેમનો ઉપદેશ જ અનુસરણીય છે.

..... ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

પુષ્ટિ સંપ્રદાય - સ્વરૂપ, સાંપ્રત સ્થિતિ, સમાધાન

***** ૪૨ *****

'સાંપ્રત સ્થિતિ' (ચાલુ)

"શ્રીમહાપ્રભુજીના વાસ્તવવાદી વિચારોનો પરિચય તેમના નિબંધના સર્વ નિર્ણય પ્રકરણના વચન "સ્વધર્માચરણ શક્ત્યા" થી મળે છે. તેમણે પ્રવર્તિત કરેલ પુષ્ટિસંપ્રદાય પ્રારંભિક અવસ્થામાં ગૃહસ્થાશ્રમની જવાબદારીઓનો ત્યાગ કરીને અનુસરવાનો નથી પરંતુ પરિવાર સાથે રહી, જ્યાં સુધી દેહાભિમાન હોય ત્યાં સુધી વર્ણાશ્રમ ધર્મને 'સ્વધર્મ' ના રૂપે યથાસંભવ વહન કરવાની આપે આગ્યા કરી છે. વલી તેમને સ્પષ્ટતા કરી છે કે "આજીવિકા ની અન્ય વ્યવસ્થાના અભાવમાં એક પ્રહર ભગવદ્સેવા પહોંચી ત્રણ પ્રહર શાસ્ત્ર સંમત વ્યાવૃત્તિ કરવી. (નિ. સ.નિ.કા.૨૩૨).

આપશ્રીના વિવિધ ગ્રંથોના તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરતાં સમજી શકાય છે કે આપે મનુષ્યજીવન ની જવાબદારીઓ તથા મર્યાવાઓને અનુલક્ષીને પુષ્ટિમાર્ગને અનુસરવાનો જે હેતુ છે, તે પાર પાડવા માટે સર્વપ્રકાર નું માર્ગદર્શન આપ્યું છે. વિશેષતઃ ષોડશ ગ્રંથો તેમજ નિબંધ (સ.નિ.પ્ર.) ના સાધન પ્રકરણમાં આપે સ્પષ્ટ પળે સર્વ ખુલાસા કર્યા છે. તદુપરાંત તેની વિસ્તારપૂર્વકની છુનાવટ શ્રીગોપીનાથજીએ પોતાના 'સાધન દીપિકા' ગ્રંથમાં કરી છે. ભક્તિહંસ અને ભક્તિહેતુ નિરણય માં શ્રીગુસાંઈજીએ આ સંપ્રદાયના હાર્દ રૂપ 'ભક્તિ' ના કનસેપ્ટને ડાગાર કર્યો છે. શ્રી હરિરાયજી એ અનેક લઘુ ગ્રંથોમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ નિર્દેશ કરેલી વિભિન્ન બાબતોને સરલતાપૂર્વક સમજાવ્યા છે. આવશ્યકતા છે, આપશ્રીની એ આગ્યાઓને સાચા પરિપેક્ષમાં સમજવાની.

વાસ્તવમાં વર્તમાન વલ્લભકુલ આચાર્યશ્રીઓ પાસે અનુયાયી વર્ગની એ અપેક્ષા રહે કે આ મૂલચાર્યોની ગહન વાળી ના મર્મને સાચા અર્થમાં સમજાવે. વર્તમાનમાં તેની યથાર્થતા / અયથાર્થતા અથવા તે પ્રસ્તુત છે કે નહીં તેવો પ્રશ્ન ડડભવી શકે નહિં, કારણકે સર્વગ્ય ભગવદ્ સ્વરૂપો શ્રીમહાપ્રભુજી - શ્રીગુસાંઈજી આદિ ની વાળી ને દેશ-કાલની મર્યાદા નડી શકે નહીં. તદર્થ તેમના મૂલભૂત સિદ્ધાંતોમાં માં કોડ બાંધછોડને અશકાશ હોડ શકે જ નહિં. પરંતુ આપણે જોડ શકીએ છીએ કે કેટલાક આચાર્યશ્રીઓ વર્તમાન યુગને અનુલક્ષીને શ્રીમહાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતોના મૂલભૂત મૂલ્યોનો હાંસ થાય તેવા ડપદેશ આપતાં હોય છે, કદાચ એવી ભીતિથી કે જો એવી છુટછાટ ન આપવામાં આવે તો આજની યુવા પેઢી અન્યત્ર આકર્ષિત થડ શકે છે. ક્યાંક અન્યાશ્રય કહી શકાય તેવી પ્રવૃત્તિમાં પળ તેઓનું યોગદાન જોડ શકાય છે, તે પળ કદાચ પુષ્ટિમાર્ગને સંકુચિત સંપ્રદાય ન સમડી લેવાય, અથવા કોડ વિશિષ્ટ વ્યક્તિને ને નારાજ કરવામાં કોડક હાની થવાની સંભાવના હોર !.

એક આચાર્યશ્રીના વચનામૃતમાં વાંચેલું કે "પોતાના કુટુંબના પોષણ અર્થે દ્રવ્યોપાર્જન કરવા સમાજના અર્થવાદને આધિન રહેવું પડે છે. તેથી આત્મનિષ્ઠા ન હોય પરંતુ કેવલ સાધન કે આપડ ધર્મ તરીકે કરાતો અન્યાશ્રય, અનન્યાશ્રયને બાધક નથી". એ વિચારણીય છે કે તે આચાર્યશ્રીની અનન્યતા ડપર સંદેહ ન કરીએ છતાં તેમના આચરણ નો (ગર્ભિત) હેતુ લોકો સમજશે કે તેમની ક્રિયાનું અનુકરણ કરવા અનુયાયી પ્રેરાશે ? શું અન્યાશ્રયને આજીવિકાનું સાધન બનાવી શકાય ?

આ બાબતે સ્પષ્ટ નિર્દેશ આપના અંતિમ વસિયતનામા રૂપ ગ્રંથ 'શિક્ષાશ્લોકી' માં "યદા બહિર્મુખા યુયં ભવિષ્યથ કથંચન....." થી આપ્યો છે. શ્રીહરિરાયજીએ બહિર્મુખતા ના ચાર લક્ષણોમાં 'અન્યાશ્રય' ને ગળાવ્યો છે. શ્રીગુસાંઈજીના વચન "સંબંધ ગંધોપિ કંધરામેવ બાધતે", અન્યાશ્રયની ગંભીરતા ડાગાર કરે છે. અહિં કોડ આદરણીય આચાર્યશ્રીની ટિકા કે નિંદા કરવાનો આશય કતડ નથી, પરંતુ વર્તમાનની વાસ્તવિકતા ને નજરઅંદજ કરી ન શકાય તે કહેવાનો છે, કેમકે એવી છુટક-પૂટક ઘટનાઓ સંપ્રદાયની મજબુત નીંવને પળ હલાવવાનો પ્રયાસ કરી શકે છે, જેની અસર જેમનો ભાવ દૃઢ થયેલ નથી તેના પર કરી શકે છે.ક્રમશઃ (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)